

med dob je xiii 4

FRANCE PAPEŽ (ARGENTINA), PARA UN POETA (257);
PESNIŠKI JEZIK FRANCETA BALANTIČA (259) * VLADIMIR
KOS (JAPONSKA), O KLASIČNEM PRIMERU SLOVENSKE
OBJEKTIVNE ZGODOVINE (271) * VLADIMIR TRUHLAR
(ITALIJA), ŠEST SESTAVKOV IZ SLOVENSKEGA „LEKSIKONA
DUHOVNOSTI“ (282) * KAREL RAKOVEC (ARGENTINA),
METAMORFOZA V VETRU (289) * TED KRAMOLC (KANA-
DA), OBRISI (290) * ALFONZ ČUK (ZDRUŽENE DRŽAVE),
O ODTUJITVI MODERNEGA ČLOVEKA (292) * VLADIMIR
KOS (JAPONSKA), SÉJ FRANSÍSKO (301)

PREVODI: ZYGMUND KRASIŃSKI – TINE DEBELJAK,
MOLITEV MED MAŠO (302)

KRONIKA: TINE DEBELJAK (ARGENTINA), OB TRI-
DESETLETNICI BALANTIČEVE SMRTI (308) * ALBIN MA-
GISTER (ARGENTINA), SANCTI AUGUSTINI CONFESSIONES
(320)

KRITIKE IN PRESOJE: LEV DETELA (AVSTRIJA),
MODERNI LITERARNI SVET FRANCETA PAPEŽA (326)

UMETNOSTNA PRILOGA: Akad. kipar FRANCE
GORŠE (Koroška)

entresiglo

MEDDOBJE

Splošnokulturna revija

Leto XIII

1 9 7 3

Št. 4

IZDAJA SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA. UREDNIK FRANCE PAPEŽ.
ZUNANJA OPREMA FRANCE PAPEŽ. DIAGRAMACIJE ARH. MARJAN EILETZ. —
NASLOV UREDNIŠTVA IN UPRAVE: RAMON L. FALCON 418, BUENOS AIRES,
ARGENTINA

Revija izhaja štirikrat na leto. Za podpisane prispevke odgovarja avtor. Spisi s psevdonimom se objavijo le, če je uredniku znano tudi pravo avtorjevo ime. Rokopisi se ne vračajo.

Ta zvezek je 89. publikacija Slovenske kulturne akcije.

Tisk tiskarne Editorial Baraga SRL., Pedernera 3253, Buenos Aires

Editor responsable: dr. Valentin Debeljak

Registro Nacional de Propiedad Intelectual No. 1209422

Esta publicación se terminó de imprimir en el mes de abril de 1974, en los Talleres Gráficos Editorial Baraga SRL, Pedernera 3253, Buenos Aires, Argentina

CORREO ARGENTINO	
Suc. 6	
CONCESION 7806 R.P.I. 1209422	TARIFA REDUCIDA

PARA UN POETA

FRANCE PAPEŽ^v

Hago estas anotaciones para un poeta
muerto en noviembre del cuarenta y tres,
joven estudiante, soldado.

Cuarenta y tres - el año del fuego:
trece cielos superpuestos,
nuestra tierra el cielo inferior
y por debajo nueve mundos subterráneos
y en el más profundo esperaba el señor
de la muerte.

Percieron muchas ovejas, reses de ganado,
ibanse capitanes, obreros, campesinos,
caían soldados y sus mujeres.

Estoy acotando esto durante el viaje -
en esos días salí de mi tierra,
dirigiéndome al país de Urubamba,
y también se fue el poeta,
trágicamente
antes de la madrugada, con sus compañeros,
como se va el fuego
consumido por las cenizas y las cenizas por la tierra.

En el silencio
del inmenso continente
ahora percibo su canto:
donde está aquel tiempo,
el primero de todos los dioses - Eros,
brillando por la noche
cual una estrella,
y el alma es toda fuego...

Estoy escribiendo estas notas
para un poeta,
un estudiante joven,
de quien escucho las palabras
sobre la luna, la montaña y la libertad,
sobre la tierra con sus primaveras y sus otoños
inolvidables,
las palabras presentes y las palabras pasadas
del amor
y Dios,
mientras voy
al lejano, al callado Urubamba.

PESNIŠKI JEZIK FRANCETA BALANTIČA

FRANCE PAPEŽ

Kot pri vsakem večjem pesniku je tudi pri Francetu Balantiču mogoče zaslediti neko globljo vodilno idejo, ali več idej, neko vsezajemajočo osrednjo snovnost in tematiko, obenem pa, na površju, svojsko stilno in jezikovno obliko. Za Balantičevo delo, ki po količini ustvarjenega ni obširno, čeprav je po snovnosti tematike bogato – razpeto med ljubezenskim in religioznim izživetjem – bi lahko rekli, da je enotno in homogeno prav po svojih jezikovno idejnih kompozicijskih prvinah. In tudi bi lahko trdili, da leži najprej v besedi, v ritmu, v podobi in metafori tisti posebni in osvežujoči čar Balantičeve poezije.

Namen tega zapisa je osvetliti in poudariti določene kompozicijske sestavine Balantičevega pesniškega izraza ter podati nekaj najvažnejših pesniških motivov, kjer je umetnik najbolj viden in v katerih se najbolj kažejo poteze njegove ustvarjalske osebnosti.

Osnovna razpoloženska nota Balantičeve poezije je mladostna odprtost v življenje, sveži realizem, obenem pa nenehno in stopnjujoče se mistično izkustvo duhovnosti in Boga. To dvojnost svoje pesniške izpovedi poudarja sam v verzu. „Razpet sem med slastjo življenja-smrti“ (*Drugi venec*, VI). Lirični izraz se mu neprestano razrašča v nadstvarno, onostrano in božje – v tisto duhovnost, ki je predvsem znak romantičnih ustvarjalcev. Iz tega mladostno svežega realističnega in obenem mističnega razpoloženja raste Balantičeva beseda. Oblikuje in uresničuje se najprej iz tiste realnosti, ki je bila tudi romantikom izhodišče za dvig v duhovnost in ki jim je bila, poleg drugih realnosti in mitov – svetovna duša, bogastvo noči, svetišče podzavesti in sanj – največji mit: narava. Romantiki so razumevali naravo kot podobo duha: Schelling govori o enotnosti narave in duha. Poleg idealizma jaza so poznali tudi idealizem narave. Balantič gotovo ni bil romantik po zavestnem prepričanju in duhovni zgrajenosti, bil pa je romantično razpoložen. Njegova pesem je pesem mladostne ljubezni in hrepenenja, obenem pa se kaže njegova romantična osebnost v tem, da se njegov pesniški, izrazito melodični jezik hrani predvsem iz intimnega pesnikovega uživanja v naravo. V gonarskem zvezku, kamor je zapisal v zasnovi venca sonetnih vencev tudi važne ugotovitve o sebi in svojem delu, pravi: „Ljubezen do zemlje, domovine, naroda. Pesem hrepenenja. Himna soncu in dežju. Panteistično doživetje sveta.“

Balantič izhaja iz gorenjskega kmečkega okolja, v zgodnji mladosti je bil pastir, od očeta je prejel obilico polnokrvnih izrazov iz pojavov življenja narave; ljubezen do rodne in planinskega okolja se mu je v Ljubljani, v koncentracijskem taborišču v Gonarsu in v dneh vojaštva poglobila v emocionalno estetsko osnovo. Vitalna lepota njegovega pesniškega jezika izvira iz čustveno prizadete rabe izrazov, podob, tropov in figur iz narave, letnih časov, kmečkega in pastirskega življenja. V vsaki pesmi najdemo najvažnejše in skoraj edine tiste kompozicijske prvine predmetne stvarnosti, ki jih pesnik dobiva iz občutja svojega okolja v naravi in domačiji. Balantič je globoko doživljal rodno zemljo, planinski svet, polje in gozd; z občutenostjo in nekakim realistično romantičnim pogledom se nenehno ozira v idilično stvarnost. Tu naj navedem nekaj fragmentarnih podob in metafor iz Prvega in Drugega venca kot primer, kako raste poezija Franceta Balantiča v značilnem idiličnem tonu iz pesnikovega vživljanja v obdajajoči svet narave in domačije.

Prvi venec: trohneči venci, preperale rože, rjave kepe, „zaman brsti v oblakih kri“, „ne bo dežja v očeh“, cvet plavice (I.); „poslednja gnila rosa name pada“, krizanteme, tolpe krakajočih vran (II.); stara prst, „noč se spušča kakor gosta preja“, pokošene zrele trave, planjava (III.); v ilu volčja sled, mrzel veter, vihrajoči slap, blazina zemlje, mlada veja, „dobrotljive domače so dobrave“ (IV.); belo lubje brez, nébesne zavese, večerna luč, krvave steze, bodičevje pritlikavih dreves, kamni, ostre veje (V.); črne robide, samotna jezera, mehka svetloba, rož in trav semena, vzkaliti, dobra zemlja, vonjave, cvetje maka, studenci (VI.); sončno korito, razlita luč, ajdov hleb, posejan pridelek, valovi žita, gruda, samotno drevo, zemlje vonjava (VII.); šumeči plamen svežega lesa, smola borov iz gorá, brinovo kadilo, „praši mi cvetje strgane rokave“, ruša, ptice, sanjavi dnevi, plodovi, dolge noči, vitki vrč (VIII.); „spet kopljem zemljo kot nekdanje čase“, polni cvetovi, „bosih nog se prst drži“, sonce romar, čreda v bregu, naročje koč, kolesnice med poljem, „zdaj ob žerjavici sedim pojoč“, kotanje (IX.); mrzel ščip, kostanji, razcvele lipe, tišina, obala, vali (X.); daljne struge, ptiči, ki lete na jug, gaber, prepevati, legati na oči (XI.); posvečeni dnevi, ranjena kolena (XII.); vino, poti, cvet, dežja naliv, sončni žarki, grenki vetrovi, cestni prah, lupina, glas piščali (XIII.); divjih panjev strd, zlati dan, „na gmajni so pastirji zaplesali“, žametna prst, cvetovi, zoreti. *Drugi venec:* Siva mati, trta, line, vihar (I.); novo vino, grče, „kot s kodri sem ovil zapestja s travo“, pojoči ovčar (II.); plodnosti požar, luč studencev, sončne sulice, svetloba, dirjajoči belec, spomin na deda, čreda ovac (III.); mehke rune, prezebanje, prebela volna, snežinke, sol, pot domov,

skrinja, zameseno testo, rast (IV.); cula, potepati se, „pomlad preraste me z zelenjem“, zidanice ključ, kozlič (V.); brstič, gostija, prešerni ples, modre daljave, ptič (VI.); rože, golazen, Češnja, deklič, „soncu se razgali grič“, zasejati se, peniti se, jezero, hladni vali, žival (VII.); zlatnik, kamenje, jarem, rob posode, ki diši po vinu (VIII.); grenek plod, žareč oblak, zlata pšenica, ovsenjak, nebo in zemlja, lupine sadja, vedrina, prod (IX.); svatovska obleka, mleko, vriskati, kotanja (X.); „srce je sadež, ki diši, diši“ (Magistrale).

Balantičeva zračenost z naravo in ukoreninjenost njegovega duha v zemlji najde svoj posebni poetični ton v metaforah. Tu so čustva usmerjena v višjo precenitev stvarnosti; iz posameznih podob so ustvarjene nove podobe z višjim pomenom. Umetnikova občutenost oživlja s tem prenosom stvari tako, da dobivajo novo življenje in svojsko dušo. Kot pri večini pesnikov moderne, ki so krasili svoj izraz z bleščečimi primerjanji, so tudi pri Balantiču metafore pogoste, v svežini primerjanja pa se približa Prešernu, ki ima v Sonetnem vencu nekaj občutljivo svežih in živih metafor. Balantičeve se skoraj vse nanašajo na naravo in domačijstvo:

Prvi venec: „Obraz je pomodrel kot cvet plavice“ (I.); „naj dober bo (kruh) kot mrtvim krizanteme“ (II.); „podoben sem razpadli davni žari / ... njen prah kakor spomin je razsejan / ... in noč se spušča kakor gosta preja / ... in jaz kot pokošene zrele trave“ (III.); „negiben sem kot v ilu volčja sled / ... in kot telo deviško se blazina / zemljé razsipno vdaja moji želji / ... jim dale mirni soj (rokam) ko mladi veji / dobrótljive domače so dobrave“ (IV.); „ožarjen sem od nébesnih zaves / ... raztrgan in ubog sem ko menih / ... ostre veje so kot roke slepe“ (V.); „robide črne so roké spokorne / ... te moje rane so kot cvetje maka“ (VI.); „in rad bi, da bi luč bila razlita / čez vso kot ajdov hleb črno ravan / ... naj, Dobri, bom kot Tvoja gruda / ... naj péstujem kot deklice glavó / Tvoj mir in kot samotno naj drevo / potapljam v dobre zemlje se vonjave“ (VII.); „ptice, zlati hrošči spod neba / ... in spet sem vitki vrč za božjo kri“ (VIII.); „spet kopljem zemljo kot nekdanje čase / ... življenje s polnimi cvetovi rase / ... s pobožno pesmijo kot zlatim oljem“ (IX.); „prsteno grlo možijo mi sanje, / kot da bi čutil ljubice utrip, / in roka ni več kakor mrzel ščip“ (X.); „spomladi bom kot gaber zelenel“ (XI.); „in naj bom dolgo dolgo bakla nema“ (XII.); „kot cvet razgrnil predte sem molčanje / ... in moja pesem v plamen se spreminja / ... bogat sem kakor tihi glas piščali“ (XIII.); „v srce cedi se divjih panjev strd“ (XIV.). *Drugi venec:* „Srce je sadež, ki diši...“ – „bolest po Tebi me ko rja razjeda / ... besed, oj kot ljubezni je objem, / kot trta močnih... / in vriska, kakor rezgeta vihar“

(I.); „kot s kodri sem ovil zapestja s travo / ... in čas beži, kot Bistrica gre v Savo, / med nebom, zemljo sem pojoč ovčar“ (II.); „privri svetloba, belec dirjajoč“ (III.); „dni prebela volna: / snežinke v soncu, na jeziku sol / ... saj zanjo (Smrt) sem zameseno testo“ (IV.); „pred njim drhtim kot žrtveni kozlič“ (V.); „vendar rasto zenice kot brstič / ... ne beži kot v daljave modre ptič“ (VI.); „Ti veš, da sem samo ubog hudič, / veš, kakšnih rož si vdihnil krvi blazni, / Ti, Bog, ki daš utripati golazni, / zardeti češnji, kot da je deklič“ (VII.); „ah, duša, v gobavih dlaneh zlatnik / ... pritisnem usta naj na rob posod, / ki še diše po Tebi, Vinu starem“ (VIII.); „za zdravje jok mi daš ko grenek plod / ... Lepota! Ti! Poznam te skoz tančico / solzá kot sonce skoz žareč oblak, / spoznal sem, revež, zlato te pšenico“ (IX.); „dlani ko usnje so in ne ko mleko / ... tako globoka duše je kotanja“ (X.).

Iz navedenega se pokaže, da je Balantičeva poezija zrasla iz razpoloženja, ki mu je najbližje vse, kar je bitno pogojeno v naravi, in ki mu je najbolj človeško tisto, kar je v dotiku s prvotnim, lepotno muzikalnim. Skrivnost Balantiča leži v njegovem mladostnem, idealističnem in obenem realističnem občutju življenja, v njegovem polnem odprtju v bogastvo narave. Spoznamo, da je Balantičevo osnovno razpoloženje lirično in idilično. Od tu izhaja prvi čar njegove poezije.

Iz Balantičevega romantično idiličnega osnovnega razpoloženja izstopajo obrisu tudi nekaterih najbolj pogostih motivov v njegovi poeziji. Ti motivi so del pesniškega jezika, ne več kot podobe, ampak kot širše kompozicijske sestavine, pa tudi že kot samostojna doživetja, vendar ne kot samostojne teme. Ti poetični motivi so v glavnem motiv letnih časov – predvsem jeseni – motiv pastirstva, motiv ognja in motiv noči. Ta globlja Balantičeva doživetja narave in človeka v njej (sebe) so med seboj čustveno vzdržno povezana ter dobivajo metafizični razpon.

Motiv jeseni daje Balantičevi pesmi tisti otožni ton, ki je značilen za njegov romantično realistični pogled na stvarnost in življenje. Balantič je mojster idile, dosega in ustvarja jo v motivih pomladi in jeseni, poletja in zime, vendar so jesenska občutja morda najbolj pogosta in izražena z globokim estetskim uživetjem v naravo. V okviru jeseni je pesniku še posebno in prizadeto blizu motiv umiranja, gnitja, trohnobe: „za listja smrt sta sreči občutljivi“. (*Zadnji čas pred zimo*), „siromašen sem jesenski cvet“ (*Tvoj berač*), „trohneče vence sem si strgal z glave, / poslednjih smrtnih vonjev sem pijan“ (*Prvi venec, Magistrale*), „saj dišim že kot gnila trava in listje, / trohnim že...“ (*Jesenski spev*).

Značilno za Balantičev lirični jezik je, da občutja in motive iz narave obogati in osmisli z mistično intuitivnimi doživetji in vpogledi v višjo stvarnost, npr. v štirivrstičnem pesniškem zapisu z zimsko motiviko, *Mrtva belina*:

Vse je belo zdaj,
beli prsti, bel obraz,
bel neskončen kraj,
bel je mrtvi, mrtvi čas.

Iz razdelka „Žarki“, kjer je deset pesmi deset razpoloženj iz narave, preseženih z metafizičnim občutjem, je izrazita idila *Jesenski ognji*:

Že davno je zorenje izšumelo
iz venca naših gmajn in vročih lok,
nebo je kakor brajda se razpelo
nad naše zemlje težki, zreli plod.

Z vetrovi ptiči so od nas odpluli,
vse bolj boli me njihov daljni val,
ljudje jesenske ognje so razsuli,
žerjavica medli v praznoti tal.

Pravtako je podano jesensko občutje v pesmi *Jesenski spev*, v pesnikovem dvospěvu z dekletom:

Jesen je in vlažna tema
se v meni, zadnjem je sadu zgostila,
ne bo me samega v noči pustila,
dobra je slutnjam srca.

Preko vsega Balantičevega opusa je njegova beseda, dejal bi, obarvana s toni in poltoni pomladi, poletja, jeseni in zime. Tu se pesnik približa našim mojstrom idilike: Prešernu, Jenku, Murnu, Ketteju in Kosovelu. Navajam nekaj tovrstnih podob, nabranih sem in tja po zbirki *V ognju groze plapolam*: sinjina, ozimina, rumene trate, cvetoča jablana, nočni cvetovi, jesenski cvet, utripajoči vrt, jesenski dih, jesenski prašni žarki, modro nebo, mastna zemlja, razžarjena daljava, cvetne glave, pomladni dež, muževne veje, trobentice, nabrekli poganjki, bučeči psalmi predpomladi, divje rože, rumena trta, mah, praprotno seme, klasje, vino, oblaki, vetrovi, nabrekla cajna sadežev in žit.

Kakor motiv jeseni je tudi motiv pastirstva prisoten preko vse Balantičeve poezije, posebno v *Drugem vencu*. Oba – jesen in pastirstvo – se med seboj dopolnjujeta; pri tem bi lahko dejali, da so najbolj čista jesenska doživetja v Balantičevem planinskem okolju tudi pastirska doživetja. Pesnik se na mnogih mestih

istoveti s pastirjem, jezik njegovih pesniških doživetji je poln življenja v naravo in planinski svet, vendar je tematika njegovih pesmi daleč od klasične pastoralne tematike; Balantičeva poezija v bistvu ni pastoralna, je pa vsa – in namen te razprave je to pokazati – polna podob in motivov iz pastirsko-kmečkega idiličnega sveta. Sem in tja se pomen Balantičevih pastirskih motivov veže s krščanskimi simboli, tako v pesmi *Judežev obup*: „Ah, sam sem, le usmiljeno drevo / mi nemo proži vej drhtečih lok, / da našel mir bi zadnji Tvojih čred.“ Morda bi bil še najbolj „pastirski“ sonet *To jutro*, ki je posebno v prvih dveh kiticah čisto planinsko doživetje, a tematika in snov pesmi sta povsem drugi – tožba za padlimi brati in religiozna daritev žrtvam:

To jutro je polno samotnih trav
in jaz pastir sem v gori zapuščen,
kako je po bregovih mah zelen,
v laseh imam razkošje cvetnih glav.

Vsi prsti trepetajo po piščali,
glasovi tihi božajo rokó,
tako rad segel bi v globoko dno,
kjer brez glasu so bratje obležali.

V slovo zaklal sem svojo ovco belo,
razil sem kri čez čelo jim veselo,
da videli bi mojo bol v temi...

Spominj... Ni več bratov ne krvi
in kakor v mirno žalostnih obredih,
bom vedno tožil v jutru v zvokih bledih.

Pastirske jezikovne in motivne sestavine kot izraz Balantičeve zraščенosti z zemljo in kot izraz njegovega romantičnega občutja „božanske narave“ najdemo v pesmih, katerih osnovna tema je vedno nepastirska, težeča v mistiko ljubezni in religioznosti. Motivika pastirstva je pravzaprav implicitna v splošnem Balantičevem idiličnem izražanju, izrecno se javlja v sonetu *Sen o vrnitvi* („Spoznala na planini me bo čreda... okusil spet bom sok planinskih trav... kako bom ljubil gore razkopane“), v sonetu *Oblaki nad glavo* („Ne vem, kje ona svojo čredo pase... le trava ustom se dobrika“), v *Drugem vencu* („Med nebom, zemljo sem pojoč ovčar... zdaj vem, kako me divja žalost grebe, / ko pušča samega ovac me čreda... in ne bom strigel več njih mehkih run“), v pesmi *Umiram* („položil glavo bi na roke kot na hrbet janjca... o, in v jaslih dni / za klajo radostnim ovcam travica zeleni“), v pesmi *Nekoč bo lepo* („Nekoč bo lepo, / ko blazni bomo ob ognjih čepeli...“), a tu smo že sredi druge balantičevske motivike – ognja.

Ogenj je eno najpogostejših Balantičevih doživetij – v pesmi *Pogorišče* pravi: „samo da čutim dih po vsem ožganem“. Najprej doživetje pastirskega ognja na Veliki planini, nato doživljanje ognja v sebi, smrtne in ognjene realnosti vojnega časa in preko vsega ekspresivno doživljanje žgoče mistike. Če premislimo nekoliko življenje in čustvovanje duhovno napetega fanta v njegovih letih strasti in pozneje v času vojnih grozot, se nam pokaže čisto naravno, da se v pesniškem delu, ki je nastalo v časovni neposrednosti vsega tega, v kratki dobi dveh do treh let, ta doživetja presnovijo in najdejo izhod v pesniškem jeziku in ostalih kompozicijskih prvinah. Ogenj postaja Balantiču ustaljena podoba, spreminja se v vseprisotno občutje, ki se odraža v poetovi izrazni tehniki.

Ogenj nastopa v Balantičevi poeziji v različnih pomenskih oblikah in odtenkih kot motiv življenja, duše, strasti, čistosti, greha, tovaristva, usodnosti, smrti – je poetična sestavina, ki dobiva močno bitnostno in vsebinsko vrednost. Ogenj ima pri Balantiču globljo vsebino, kot, vzemimo, motiv pastirstva; ogenj je beseda pesnikove tragične usode in je bil končno tudi izvršilec njegove smrti – pesnik pravi v *Jesenski pesmi*: „smrt v očeh mi plapola“ – vendar pa ostaja še vedno na ravni konstitutivne prvine ter pomeni izrazitost v Balantičevem pesniškem jeziku.

Balantič ima posebno občutje in ustvarjalno odprtost za sestavine svoje poezije; je tudi umetnik forme in stila, kar se kaže po izrednem obvladanju rime, metrike in poetičnih oblik, obenem pa je motiv ognja v njegovi poetiki izraz tiste romantično simbolistične vizije, ki jo najdemo pri mnogih modernih pesnikih – omenim, iz francoske literature, Rimbauda („Videl sem sonce srebrno, goreče nebó... / s srpom po nebu rdečem sem žel...“ *Pijana kalja*); tudi pri Baudelairju prevladujejo rdeči toni.

Motiv ognja se kaže najprej v romantično idiličnih prvinah – razgoreva se kot poletni ognji, jesenski ognji, kres, rodni ognji, žerjavica, pepel, svetloba, medeni žarki, jutra zor. Pesnik uporablja to gradivo vedno z globljim estetskim vživljanjem v naravo; v pesmi *Večer je rdeč* pravi: „jesen podžgala je grmade speče“, v Magistrale soneta *Žvenket črepinj*: „presuha glina poka pod plameni“ in v pesmi *Blazne hvalnice*, I.: „vse rdeče je...“; pravtako tudi v sonetu *V vročici*: „vzcvetel je dan na rdečkastih zastorih“.

Ogenj kot kompozicijska prvina presunja predvsem Balantiča ekspresionista, a v zvezi z motivi letnih časov se javlja povečini čustveno mirno in tožeče, npr. v *Jesenskem spevu*: „nič več ne bova žgala v poletni noči kresov, / da zasanjani dim oči bi nama počrnil“; v pesmi *Sin*: „zdaj vem, kakšno brinje daljin je gorelo

med nama“, ali pa „zdaj ob žerjavici sedim pojoč“ (*Prvi venec, IX.*); „v večeru rdečem slutim belo vas“ (*Večer je rdeč*). Takoj nato uporabi pesnik motiv ognja v prenesenem pomenu, simbolično, ekspresivno in mistično v ljubezenski pesmi; podoba se napolni z metafizično in religiozno vsebinskostjo: „ko spomin bo spet zagorel“ (*Pridi deklica*); „telo te vrelo klkše, pridi ponj“ (*Agonija ljubezni*); „glej, zublje ust imava v bežni lasti“ (*Zublji nad prepadom*); „in ustne so poljub na čelo vžgale“ (*Sonet*); „odžejan je plamen v žehtečih očeh“ (*Dno*); „da pod tabo pepel je, boš pozabila“ (*Na razpotju*); „nič več ne bodo žgali mladih ust“ (*Pozabljenje*); „ob grobu v soju sveč klečim tak sam“ (*Za teboj, I.*); „izgrebi belo svečo iz prsti / – prav tisto, ki na srcu mi gori – “ (*Za teboj, II.*); „podoba tvoja rdeče je prozorna“ (*Večer je rdeč*); „zbral sem tvoje blede vence / in jih vse zažgal“ (*Najin čas je minil*).

Besede, podobe in motivi ognja dobivajo v Balantičevi poeziji, ki je „srcá požar“, samostojni pomen – javljajo se kot pesnikova beseda o življenju, o sebi, o svoji usodnosti; pesnik je „... bakla nema, / ki potnikom samotnim v noč gori“ (*Prvi venec, XII.*); „zato sem bil le v burji plamen“ (*Večerna samota*); „da vzplapolal sem v plamen žgoč in krut“ (*Blazne hvalnice, III.*); „življenja dar, ki žge“ (*Iz ilovice*); „ožarjen sem od nébesnih zaves“ (*Prvi venec, V.*); „sin tvojih bokov, rdeči ogorek očetov“ (*Sin*); „obup moj sivi je do dna prežgan“ (*Prvi venec, II.*); „pogasi ogenj v mojih belih dvorih“ (*V vročici*); „jaz sem plamen, ki medli“ (*Pridi, deklica*).

S podobami ognja govori pesnik o svoji poeziji: „v pijanost me potaplja ta Tvoj dar, / ta ogenj, ki me hoče razdejati“ (*Drugi venec, II.*); „in moja pesem v plamen se spreminja“ (*Prvi venec, XIII.*); „goreti hočem sebi, novim dnevom“ (*Blazne hvalnice, III.*).

Stilna razsežnost pojmov ogenj, pepel, zublji, goreti, plapolati, žgati, žarenje, krvaveti zajema izrazno in idejno skladno predvsem trope in pesniške prvine, s katerimi govori pesnik o svoji in časa usodnosti. „Kaj mar mi, če potem zgorim v obup, / če bom potem samo pepela kup“ (*Blazne hvalnice, III.*); „prej ko zažgem na Tvojem se ognjišču“ (*Strah pred praznoto*); „prižgal sem rok pohlepni voščence“ (*Ne daš mi smrt*); „s krvjo, ki v tebi zrela prasketa“ (*Ples željá*); „a čas me je obdal s krvavim žarenjem“ (*Nečisti čas*); „že v žoltem snopju groze plapolam“ (*Žvenket črepinj, Magistrale*); „smrt mi v očeh plapola“ (*Jesenski spev*); „dočakal zadnji sem naliv svetlobe“ (*Zadnje sonce*); „v zubljih steklenih veter bo pel“ (*Nekoč bo lepo*).

Balantičevi poeziji kompozicijski motiv noči, sanj in teme, po drugi strani pa tudi skrivnost tistega človekovega sveta, ki je podoba in nalika tega zunanjega sveta: skrivnost duše, globina in tema podzavesti, mistika smrti. Jezikovne prvine izdajajo vso to izraznost – od idiličnosti z rumeno mesečino obsijane noči, do metafizike sinje noči, ki pade čez grobove – s stvarnim, doživeto plastičnim, romantično realističnim besedjem.

Ne vem, koliko se je Balantič podrobneje zanimal za idejne tokove romantike, a v njegovi poeziji se na poseben način kaže eno od najbolj izrazitih prepričanj in zavestnosti romantikov: da je človeška osebnost enovita in izpolnjena v harmoniji zavesti in podzavesti, da je podoba bitnega utripa zunanje nature in sveta v njegovem vesoljskem ritmu. Spuščanje v globine človeške duše, v podzavestno, je podobno doživljanju noči; vesoljna duša je enovitost snovnega in duhovnega, ritem dneva in noči, sinteza jasnosti in skrivnosti. Noč je tisto širno kraljestvo skrivnosti, v katerem se nam še najbolj izpolni podoba duše in božanstva. Neznansko noči je vrtoglavo bitna in prisotna. Romantiki so to prisotnost raziskovali in se ji do bolesti posvečali.

Balantičevo jezikovno pesniško gradivo – podoba, pridevek, metafora, simbol – ga prikazuje v njegovi nagnjenosti k zemskemu, temnemu in nočnemu. Njegov izraz je bujen, iz njega veje opojnost pomladi, ogenj poletja, otožnost jeseni, v njem je svetloba mladostnega doživetja ljubezni, blišč strasti, mistika ognja, vendar so v tej poeziji poleg vsega jasnega, svetlega in žgočega dominantno prisotne podobe noči, sanj, teme, duše, miru, senc, skrivnosti, spokojnosti in molka. Sam pravi v sonetu *Strah pred praznoto*:

Potopi v noč me in viharje;
razbij, razpali ustnice pokojne,
ne daj mi videti dlani prosojne,
ko segal bom v bežeče mirne zarje.

Ali pa v začetnih fragmentarnih verzih:

Bijem s perotmi
kot jutranja ptica,
kot ptica ponočna,
ki mora z okrvavljenim očesom
sirmeti v žar sonca...

Balantičev pesniški jezik je v motivih in doživetjih noči še posebej izraz pesnikovega prizadetega bivanjskega občutja; svet noči in svet sanj sta mu pojasnljiva skrivnost – v njiju odkriva smiselnost, beseda mu je vselej jasna in čista, pa naj predstavlja motiviko noči

v njeni idilčni, realistični ali ekspresivno mistični podobi. Iz knjižice *V ognju groze plapolam* (1944) je navedenih nekaj najvidnejših primerov te izrazne motivike: „Naj čutim padanje noči med grobe“ (*Zadnji čas pred zimo*); „skoz mrak dehtijo brinovi sadovi... in dan nad zapuščenimi grobovi / se kmalu nagnil v večni bo zapad“ (*Zaman*); „kako bom ljubil gore razkopane, / dokler ne bom nad njimi tih zaspal“ (*Sen o vrnitvi*); „(ptiči) tiho padajo v sen“ (*Ne najdem domov*); „ko izpijó bregovi luč / in v mir zahrepenijo veje...“ (*Predpomladna slutnja*); „spavaj, duša, sanjaj mi srce“ (*Imel sem deklico*); „pri meni ti boš vse noči in dneve, / opojni mir bo pal na najin kraj“ (*Marjetica*); „pridi, deklica, to noč... / pridi, in čeprav tema / vse cvetove bo razvila“ (*Pridi, deklica*); „naj ve, kaj sence trpe pod drevesi, / preden se nočni cvetovi odpro“ (*Ob sončni daritvi*); „v sebi ne morem najti svetlobe... da bi spoznala razpenjene sanje... pa saj bom usahnil kakor tema“ (*Na razpotju*); „ko bodo sanjam listi obledeli“ (*Pozabljenje*); „sem skoraj mislil, da sem zgrabil sanje... zakaj odšla si v mrak“ (*Za teboj, I.*); „ko noč bo sinja čez grobove pala“ (*Za teboj, II.*); „ko zadnjikrat krikneš v ledeno temo, / bom zaihtela med prste, bele od sanj“ (*Slovo*); „veter noči kite je razplel“ (*Daj me k ustom*); „v večeru rdečem slutim belo vas“ (*Večer je rdeč*); „tazpela noč temačne je peroti“ (*V vročici*); „zaprla svoje (ustne) si kot cvet pod noč“ (*Osirotele ustnice*); „ni daleč do noči... samota se je v meni razbolela“ (*Predanost*); „ko brodim tih v poplavi mesečine“ (*Ples želja*); „nocoj naj nama vrela strast postelje“ (*Zublji nad prepadom*); „siješ kot mesec na listih vrbe žalujke... noč je vsa gola, golo telo je in duša“ (*Dno*); „še me skeli razburkane noči pepel“ (*V dimu samote*); „ta noč je kot kadeče se nozdrvi“ (*Agonija ljubezni*); „v polnočnem miru temnih oljk in tal... noč lega name, težki lesk srebra“ (*Judežev obup*); „nocoj telo te moje še tolaži“ (*Odpoved*); „škrlaten mrak ovija mi telo“ (*Blazne hvalnice, I.*); „v srce mi padla vranja je perut“ (*Blazne hvalnice, III.*); „lovil sem vase mraka lesketanje, / ki večno se v samotah gor krohoče... obstal sem zmučen pred noči nasipi“ (*Razpokani plamen*); „neznana noč je kakor zreli cvet“ (*Neznana noč*); „noč bega srca utripe“ (*V zimskem vetru*); „to noč je, da bi dušo upropastil... nocoj vsak blaznež z grozo veseljači“ (*Oblaki trupla so*); „nočil v umazani sem krčmi... z nočjo ne maram biti sam“ (*Večerna samota*); „roké zdaj iztegam med kroge zvezd, / med izgubljene valove noči“ (*Jaz sem smrti pijan*); „noč prespal bi na pomladni zemlji“ (*Pomladni gost*); „ponudil Bogu bom od vseh plodov, / ki hranim še za dolge jih noči“ (*Prvi venec, VIII.*); „v noč soncu romarju se ne mudi... prsteno grlo močijo mi sanje“ (*Prvi venec, IX.*); „in naj bom dolgo dolgo bakla nema, / ki

potnikom samotnim v noč gori" (*Prvi venec, XII.*); "mesec, mesec, drug moj zadnji" (*Svobode bi napil se kot medice*); „prav vsako noč mi pri nogah prečuje" (*Božja ljubezen*); „tkanina revna sem, raztrgan prt, / pokapan z voskom umirajočih zvezd" (*Tkanina revna sem*); „kako to nocoj je z menoj" (*Gospod, odgovori očem*); „počijem v Tebi s srcem naj odkritim, / v črnici Tvojih rok se bo razsulo" (*Molitev ob sončnem zahodu*); „tako globoka duše je kotanja" (*Drugi venec, X.*); „mati moja, vseh noči predica... vidim te kot v mesečini brezo" (*Materi*); „čas večnega molka naša bo last" (*Nekoč bo lepo*); „trobentice zbudile v noč zaklete so junake" (*Umiram*); „sen je bil svilen" (*Žalostinka*); „sončna je zemlja v večerni / višnjevi luči" (*Tožba neplodnega*); „ni jih, pogumnih, da bi z menoj nočevali... ustnice strastnih noči bile niso mi neme" (*Sin*); „le sanjam kažeš daljne zelenice" (*Ne daš mi, smrt*); „tema... že oči mi mreni" (*Žvenket črepinj*); „po vseh nočeh še trezne so zenice" (*Svetlobi bolečin sem darovan, Magistrale*); „da videli bi mojo bol v temi" (*To jutro*); „mlakuže senc so vedno ožje, ožje" (*Zadnje sonce*); „saj je jesen in dolga zdaj noč je" (*Jesenski spev*); in končno verz iz pesmi *Zasuta usta*, pesmi polne tesnobe, metafizike in balantičevske usodnosti:

Ležim v globini tiho, tiho,
v dolini mrzel je večer in pust.
Pri meni noč je in mi sveti.
Joj, lep je molk s prstjo zasutih ust!

V ljubezni, grozi in smrti je za Balantiča beseda odlika – v poetični zgradbi dobiva edinstven in vrednoten pomen. Pesnik se uresničuje v besedi in podobi svojega jezika, kjer je na vsak korak prisoten mladenič, pastir, romantik, ekspresionist. Izhaja iz nature in domačije ter se dviga v lepoto in resnico božjega. Podobe njegove lirike so zemlja, oblaki, polja in trave, ogenj in noč, ljubezen, milost in smrt. Epiteta: rodna gruda, nabrekli poganjki, pomladni gaj, močni studenci, muževne veje, brsteča telesa, novo vino, osamljeni bor, sanjave daljave, temno sporočilo, jesenski cvet, sanjane oblube, senca križa, žarek sanj, pepel sanj, goreča tema, razpadajoča senca, vrela strast, razpaljena telesa, višnjeva luč, poletni ognji ...

France Balantič je v svojem liričnem izrazu pesnik brstenja in cvetov, ljubezni in strasti, zorenja in smrti; ljubi vse čase leta, njih vonjave in trohnobe. Njegove velike in stalne izrazne kompozicijske prvine so idilika, ogenj, sanje, noč – to so njegova osnovna doživetja. V Balantičevi poeziji ni dosti ljudi, ni mest in zidov, železnic, strojev in pušk; razen matere in domačih,

dekleta in nekaj tovarišev, je pesnik sam z naravo, s svojo čredo, s ptiči, z mescem v noči, z ognjem in – Bogom. To stvarnost in nadstvarnost izraža njegov pesniški jezik z nedopovedljivo svežino in čarom.

O KLASIČNEM PRIMERU SLOVENSKE OBJEKTIVNE ZGODOVINE

VLADIMIR KOS

Novembra lani je šestnajstič zavela pozna jesen čez neizmerno tokijsko raven, šestnajstič zame, in tridesetič za Balantiča doma, tridesetič, odkar mu je zamrla na ustih in v srcu slovenska pesem. Boril se je za svobodo boljše Slovenije, a ga je revolucija premagala, s kroglo ali z ognjem, nihče prav ne ve povedati. A revolucija je mogla ubiti le njegovo telo, natanko tako, kot je Jezus iz Nazareta napovedal glede na usodo resnično velikih ljudi. Srca mu ni mogla spremeniti, pesmi mu ni mogla pretrgati. Zdaj ima vsaka njegova pesem rdeče žareč napis.

A da ne bo kdo menil, da pretiravam in se predajam konservativni sentimentalnosti tihih hiralnic, hočem razložiti to pravkar smelo izraženo mnenje; razložiti ga s pomočjo knjige Franceta Vodnika *Prevrednotenja*, ki so jo izdala mariborska Obzorja l. 1971 in ki mi jo je bil poslal iskren tovariš. Ne ta ne France Vodnik ne moreta slutiti, kako mi v tem primeru služijo *Prevrednotenja*. Vodnikovi izsledki, zapisani v tej knjigi, so tako splošni in tako objektivni, da se jih ni bala niti sedanja oblast v Sloveniji; če jih torej apliciram v Balantičevem primeru, izvajam le to, v kar so načela literarne kritike po svoji naravi usmerjena. Njih pravilnost in plodovitost sta od takšnega postopka po svoji naravi odvisna; če je namreč res, da se mora vsaka literarno kritična teorija obnesti v praksi in se konkretno obnesti, ker splošno veljavne estetske znanosti, podobne matematiki in fiziki, ne moremo imeti. Tudi Vodnik ugotavlja na strani 9. te knjige, v uvodu, da mu ta izbor dokazuje, da se kot pisatelj ni nikoli „izneveril samemu sebi – to je načelu iskrenosti in humanizma“. In dasi je večina razprav „iz dobe med vojnama“, utegne biti z marsikaterim vprašanjem (in njega rešitvijo) nemara zanimiva še danes, „pa čeprav za marsikaj uporabljamo sedaj drugačne termine in stilizme“.

Vodnikova diagnoza za leto 1936 se glasi (na str. 13): „Iz našega življenja je izginilo brezpogojno etično pojmovanje ter heroično duhovno prizadevanje – zlo, ki ga lahko opazujemo tako v osebnem

življenju, kakor tudi v javnem delu.“ Balantičeve pesmi in njegova dosmrtna zvestoba tako pojmovanemu življenju pomenijo nasprotno doprinos k veliki, globoki in pomembni kulturi, ki je „izraz najglobljega človekovega bistva“ in ki jo nujno „preveva etična in duhovna vsebina“ (str. 14). „Na splošno smemo reči,“ pravi Vodnik na strani 15, „da čim višji, tem duhovnejši je poklic, tem globlja je njegova zveza z načelnim življenjem. Umetnik, znanstvenik... skratka noben javni delavec ne more svojega dela ločiti od etičnih norm in svetovnega nazora – in kadarkoli to stori, tedaj to nujno vodi do neetičnih dejanj in ta osebna notranja spačenost se nujno razodeva tudi v njegovem delu samem. Zakaj osebnost in delo se medsebojno dopolnjujeta kakor vsebina in oblika.“ Balantičeva pesem je ožarjena s take vrste „polnim osebnim življenjem“ (prim. str. 14).

Vodnikova diagnoza zveni kakor preroška prognoza za drugo povojno Slovenijo. Takole pravi na strani 16: „Kulturna usmerjenost današnjega povprečnega človeka ali pa cele družbe razodeva skrajno brezbržnost za rast in uspevanje duhovne kulture. Nasprotno pa se zelo ceni vnanja civilizacija. Vsa znamenja kažejo, da je ta površna usmerjenost posledica materializma... Življenje se poskuša otresti vseh notranjih vezi etike, religije in sploh vsakršne duhovnosti ter hoče vladati neomejeno in absolutno. To je pot od duha in kulture v animalnost.“ Balantič je pel in delal in trpel in se bil za pravo kulturo Slovenije, torej za resnično veliko Slovenijo, čeprav je na azijskih zemljevidih ni mogoče prav spoznati med lisami gora in meja, tako je majhna. Boril se je, da bi Vodnikova prognoza ne postala resničnost. „... če se človekovi napor... usmerijo predvsem v skrb, da bi bolje živel,“ pravi Vodnik prav tam, „tedaj tudi javno delo, umetnost, znanost in druga kulturna področja ali duhovno usahnejo ali pa ostanejo samo še golo sredstvo v službi koristi.“ Balantič je v svojem boju padel, a šel je edino pravo pot, začenši s samim seboj, ker treba je „izpremeniti človeka in izpremenila se bo doba. To je tem laže,“ ugotavlja Vodnik na strani 17, „ker je toliko in toliko ljudi, ki nosijo v sebi drugačno podobo življenja ter ugovarjajo temu, kar se dan na dan dogaja okrog njih. Ti so dolžni in poklicani, da svoje življenje in svoje delo prepoje z duhom svojega svetovnega naziranja.“ Zdi se, da je bila Vodnikova razprava, ki nosi naslov „Svetovni nazor in javno delo“, napisana kakor Jeremijeva preroška žalostinka na neznan Balantičev grob.

Balantiča ne moremo imenovati narodnega odpadnika. Vzrok narodnega odpadništva gleda Vodnik (v l. 1936 napisani O narodni morali) najprej v breznarodnem kolektizmu ali internacionalizmu, potem pa v tem, da se „nekdo odreče svoje narodnosti, ker se je

sramuje, ker se mu ne zdi zadosti dobra, ali pa mu... premalo koristi." (Str. 20) Balantič se je boril za čim lepšo slovensko besedo v pesmi; in boril se je, kakor mu je bilo dano, najprej proti nemško-italijanskemu šovinizmu. „Narodni šovinizem je prav tako nemoralen kakor nespoštovanje ali odpad od lastne narodnosti," definira Vodnik prav tam. Ob izpačenost tako narodnega šovinizma kot breznarodnega kolektivizma postavlja Vodnik na strani 19 edino pravilno obliko narodne morale. „Biti narodno moralen bi se potem-takem reklo, biti narodno zaveden, narodno ponosen, narodno pošten, narodno delaven, narodno zvest." Balantičevo življenje je sinteza teh prvin; še več, zgodovinsko niha v „prešernovsko" razsežnost. Saj pravi Vodnik na strani 21: „O Prešernu moramo reči, da je bil v najvišji meri narodno moralen." Prešeren se je upiral nemškemu šovinizmu, pa tudi „blagohotnemu" ilirizmu, ki je hotel slovenščino „stopiti" v srbohrvaščino... Biti narodno moralen je sicer popolnoma v skladu z zdravo človeško naravo, a ta morala zahteva posameznikovo sodelovanje. V polpreteklem času je prav to sodelovanje takratnega našega človeka kritično osvetlil Ivan Cankar; da namreč včasih že majhen zunanji pritisk ali pa velika gmotna korist zadostujeta, da naš človek služi stvari, ki je domovini v kvar." (Str. 21) Balantič ni klonil niti pod silnim pritiskom raznih izmov, ki so v svoj program bodoče preureditve sveta zapisali tudi obljubo gmotne koristi. Balantič je ostal zvest narodu. Vodnik pravi na strani 22: „... narodno občestvo temelji na posameznikih. Zvestoba narodu je dolžnost, a kdor zares želi narodu dobro, mora biti etičen tudi sam v sebi, kot osebnost... tisti, ki niso narodu ohranili zvestobe, razodevajo tudi v zasebnem življenju, kot osebe, kot ljudje majhen, nedosleden, nizek značaj."

Balantičeva zvestoba narodu je postala dejansko zvestoba do smrti, pesem nasilno ubitega pesnika, tragično herojstvo. Tisti, ki so slovenskemu narodu vsilili revolucijo za zmago komunističnega ekskluzivnega svetovnega nazora prav v času narodove dvojne okupacije, imajo pred objektivno zgodovino silno odgovornost. V isti razpravi, ki leta 1936 obravnava narodno moralo, je Vodnik brez obotavljanja zapisal: „Narodna razcepljenost je za narod vedno škodljiva, in delo tistega, ki jo pospešuje, moramo z vidika narodne morale obsoditi. To se ne pravi, da člani istega naroda ne bi smeli imeti različnih idej, kar se tiče svetovnega nazora. Toda ta diferencija... se ne sme prenašati na narodna vprašanja. Tu se morajo vsi člani, tudi če so sicer različnega naziranja, zavedati... da... ne smejo iz strankarskih ozirov izpodkopavati narodu koristnih prizadevanj edinole zato, ker so ta prizadevanja, recimo, zasluga drugih. ... Žal le prevečkrat," nadaljuje Vodnik na 23. strani, „en del narodne celote iz omenjene miselnosti koplje narodu grob..."

V razpravi iz leta 1934, naslovljeni Mladinsko vprašanje, je Vodnik odkril značilno potezo naše narodne kulture od vsega začetka: „spor za in proti ideji Boga“ (str. 26). Balantič je z besedo in dejanjem posegel v ta spor, da ga pomaga rešiti na pozitiven način. To se pravi, da se je znal izogniti dvojni negativnosti takšnih poskusov, kot jih slovenska zgodovina pozna, če držijo Vodnikovi izsledki, zapisani l. 1939 v članku Slovenstvo in katoličanstvo: „Izkušnja, ki so ji tu in tam podlegli nosivci katolicizma, je ... dvojna...“ (Str. 47) „V dobi, ko so začeli poudarjati slovenstvo predvsem ljudje nasprotnega naziranja, ki so bili hkrati tudi najodličnejši tvorci naše narodne kulture, zlasti književnosti, so se odrekli tako narodnosti kakor kulture, ki so ju razglasili za nekaj poganskega.“ (Str. 45) In na strani 47: „Ko se je... katoliško gibanje na Slovenskem tudi zunanje razmahnilo in so katoličani ustvarili zlasti mogočno politično organizacijo, so zapadli drugi še hujši izkušnji: začeli so istovetiti narodnost in katolicizem... češ da ni Slovencev razen katoliških Slovencev...“ Kdor ponovno prebira Balantičeve pesmi, se ne more odtegniti vtisu, da nihajo v resničnem ravnotežju. V njegovi pesmi se čuti tudi nekatoliški Slovenec doma. Mislim, da tisti, ki se pesnika osebno spominjajo, to lahko potrdijo; proti revoluciji se je vojeval, ker je revolucija s svojim breznarodnim kolektivnim komunizmom, in to prav zaradi protiboštva, grozila obstoju slovenskega naroda kot takega, v njegovem bistvu svobodne odločitve za ali proti Bogu. Pravim: v svojem bistvu svobodne odločitve; recimo, da se kdaj večina slovenskega naroda odloči proti Bogu; kolikor se čuti resnično slovensko, ne bo ubila svobode odločitve manjšine za Boga, ki bo torej lahko uživala resnično svobodo krščanskega življenja z resnično pravico krščanskega organiziranja in krščanske zavzetosti po tisku in radiu. Ali nismo Slovenci kot Slovenci znani zgodovini po najstarejši obliki demokracijskih volitev? Da je danes, trideset let po Balantičevi žrtvi in osemindvajset let po zmagi komunizma, bolj znosno v Sloveniji kot pa v drugih državah pod komunistično diktaturo, ni zasluga teoretičnega komunizma, ki še zmeraj sanja o totalni diktaturi (nihče izmed pravovernih komunističnih voditeljev v teh letih se ni odrekal niti eni marksistično-leninistični teoriji); zaslugo za milejšo obliko diktature imajo mednarodni in narodni dejavniki; in med narodne dejavnike na izkustveni ravni štejem pasiven odpor povprečnega Slovenca proti vsaki diktaturi, posebno kadar tak Slovenec ljubi osebno in narodno svobodo zato, ker ju je ustvaril sam Bog; na neizkustveni, nadnaravni ravni pa jemljem resno vpoštev žrtve tisočerih, ki jih je revolucija ubila, ker so bili v svojem bistvu slovensko svobodni; to je, v dokončni analizi vrednot, ker je sam Bog podaril slovenskemu Človeku svobodo. Kdo ne ve, da so prav nesnovne

vrednote, kot npr. človeško dostojanstvo, človeške pravice, človeške dolžnosti ip., stvari, ki jih komunizem kot dialektični materializem ne le ne more dokazati, marveč jih celo mora zanikati – ker je vse, kar je, le snov v tem ali onem stanju, zmeraj le snov, neizmerno diferencirana, a vendar osnovno elektronsko enaka v kamnu, cvetici, živali in človeku. Govoriti o svobodi snovi, pa čeprav kvalitetno najbolj razvite, je nesmisel. Pri tem je celo pojem vrednote nekaj čisto nesnovnega. Ker tudi komunizem ne more izhajati praktično-adaptivno brez nekih vrednot, se zdi najbolj primerno reči, da se teh vrednot oklepa pod vplivom krščanstva. Ali bi še kdo izmed zdravo čutečih ljudi mogel verovati v komunizem brez vrednot? Zdi se, da ne, če mu ne gre v prvi vrsti za užitek nasilja. Balantič se je boril za stvar slovenskega človeka kot človeka. Boril se je tudi s pesmijo, ki je izraz svobodnega ustvarjanja za lepšo svobodo. Pel je, ko se je Slovenija zdela kot kletka v hiši nacistov in fašistov, in s kačo breznarodnega komunizma na tleh kletke; in vendar je pel do zadnjega, kakor da je čutil, da njegova pesem odmeva v božjih vrtovih in ne more umreti, ker je segla do Božjega Srca, ki ljubi vsako resnično pesem.

Naj torej ponovim: resnično bistvo slovenskega človeka je strast po svobodi. Le to, kar se tej oživljajoči svobodi upira, se upira narodu. Vodnik nakaže v isti razpravi možnost plodne, to je, resnično svobodne koeksistence (dolgo let, preden je to besedo v spremenjenem smislu začel uporabljati Hruščov): „... ali naj se slovenski človek, če naj ostane zvest član svojega rodu, in to ne samo pasiven član, marveč živ in resničen, sograditelj in sostvaritelj skupne stavbe narodove kulture, ali naj se, vprašam, odreče svoje ideje, svojega svetovnega nazora? Toda to je nemogoče, ideja je vendar temelj človekove osebnosti, njegov biti ali ne biti.“ (Str. 48) (Mimogrede: ali ni v tem ironija zgodovine, da je ves komunizem odvisen od nesnovne ideje dialektičnega materializma?)

In še enkrat naj tudi to ponovim: Balantič se ni boril proti ateizmu kot takemu; v njegovih pesmih zveni vsa široka slovenska svoboda. Boril se je proti komunistični partiji, ki priznava svobodo (v dialektično-materialističnem smislu) le zase, in torej s tem greši proti bistvu slovenskega naroda. Vodnik pravi na strani 51 svojih Prevrednotenj: „Tudi katoličan je lahko, če nima talenta, slab znanstvenik ali umetnik, prav tako kakor je tudi ateist nasprotno lahko nosilec in ustvarjavec najvišje kulture. In obratno.“ Seveda, ker osnovna svoboda daje možnost za oboje. In prav to osnovno svobodo, slovensko svobodo, izpoveduje Balantičeva pesem, izpoveduje do nasilne smrti Balantičovo življenje. To ni bila fanatičnost za vero proti narodu. Tudi Vodnik zavrača takšno „nemogočo al-

ternativo: ali prej vera ali prej narodnost... priznavamo, da je narodnost avtonomna; pravimo le, da ni absolutna, ker bi to nasprotovalo ideji Boga... [religija] naj obsega, napolnjuje in oblikuje vsa ostala kulturna področja." (Str. 51, op.) Balantič je ustvarjal z besedo in junaško smrtjo tisto resnično našo slovensko kulturo, „ki je edinstvena in nedeljiva, skupna naloga in delo, skupna vrednota in ponos nas vseh, pa čeprav so gradili in grade njeno stavbo zidarji in verniki najbolj nasprotujočih si in nepomirljivih idej. To naj bi bile vedno smernice naše (skupne, vseslovenske) narodne kulturne vzgoje." (Str. 52) Vse to predpostavlja osnovno svobodo, ki se ji je upirala in ki se ji še zmeraj upira KPS odnosno vsaka KP, dokler ji je to v zgodovinskih okoliščinah dano. Njej bi lahko citiral Vodnikove besede iz leta 1928 (v razpravi Le Resnica Nas Bo Osvobodila): „Kdo si, ki jim odrekaš slovenstvo, kdo si, ki jemlješ slovenstvo v zakup? Poznam te, saj nosiš obraz lažnivega duha – in zato ti kljubujem z vsemi svojimi močmi!“ Teh osemindvajset besed bi lahko napisali na uvodno stran Balantičevih pesmi (v izdaji SKA), ker so njih simfonični motiv.

Balantičeve pesmi, ožarjene z njegovo junaško smrtjo kot z zlatimi platnicami, so zdaj del narodove kulture. Kdor namreč pojmuje narod organično, tudi narodovo kulturo tolmači „kot nerazdružljivo enoto, ki kvantitativno in kvalitativno obsega izvirno ustvarjalno sposobnost slovenske zemlje, zaradi česar nam mora, kot svet avtonomnih vrednot vselej ostati nedotakljiva ob poudarku idejnih razlik, kjer se nam odkriva metafizika slovenstva: namreč ideja našega naroda.“ (Stran 39, razprava Dialektika in metafizika, napisana pred 45 leti.)

In kakor da je slutil svetovni vihar, je Vodnik zapisal l. 1937 tudi to: „Skrajni čas je, da zaživimo iz prepričanja, da smo Slovenci kot narod celota, in da po tem spoznanju uravnamo vse svoje delovanje. Kajpada ta klic in zahteva po enotnosti ne pomeni, da bodimo odslej brez idej in nazorov, ki bi nas ločili.“ (Str. 55, Tri stopinje.) „Pa še!“ doda prav tam, skoraj kot opombo, ki pa zgodovinsko mora zadeti vse, ki so odgovorni za komunistično revolucijo pri nas. „Graditi narodno skupnost morejo le tisti, ki koreninijo v ljudstvu in živijo iz ljubezni do slovenstva, ne pa morda tisti, ki se ravnaajo glede tega po navodilih – od zunaj.“ Balantič je s pesmijo in s trpljenjem do smrti gradil narodno skupnost; gradil jo je od znotraj. Kako grenko lahko zvenijo danes Vodnikove besede, zapisane prav tam in prav na koncu. „Delo za narodno skupnost more biti slej ko prej edinole stvar ljubezni in vesti...“ Slovenska kulturna akcija bi lahko izdala Balantičeve pesmi pod tem naslovom: Stvar Ljubezni in Vesti.

noti pesnika v luči narodnega življenja, torej ne izključno v razsežnosti njegovega ustvarjanja. V pojasnilo svojega ravnanja naj navedem Vodnikove besede iz l. 1938 in sicer v razpravi *Prevrednotenja*. K *Novi Stvarnosti*: „Danes vemo po zaslugi moderne umetnostne vede, da umetnosti ne moremo pojmovati brez zveze z življenjem... Z drugimi besedami se to pravi tudi, da ne moremo na umetnost in njene produkte – če jih hočemo resnično doumeti – nikoli gledati samo z estetskega vidika, marveč tudi s sociološkega.“ (Str. 60) „Prav zgodovinski pogled nas točneje nego le teoretično estetsko razpravljanje prepriča o resničnosti teze, da je umetnost pač vedno le izraz življenja, ki ga živi umetnik kot osebnost, to je kot človek. Vsebinski in idejni temelji umetnosti so bili vedno podoba človeka, kakor je živel pod soncem in med stvarmi, nizek ali visok, dober ali slab, lep ali grd... Od tod nasprotja posameznih umetnostnih struj, ki jih umetnost, ki je vendar ena sama, z lastnega vidika pravzaprav izključuje. Ta nasprotja so in so vedno bila posledica notranjih, vsebinskih razlik in so bila utemeljena v idejni borbi in rasti človeškega rodu.“ (Str. 61)

Zaradi katerih značilnosti bi lahko imenovali Balantičevo poezijo vredno uvrstitve v vsako antologijo, da, celo v osnovnošolsko čitanško? Kakor da jo je bil pisal za Balantiča pet let pred njegovo smrtjo, pravi Vodnik v zgoraj omenjeni razpravi: „... novi [umetniški] rod... [je] spoznal, da je rešitev [iz enostranskega poudarjanja] le v zdravi resničnosti telesa in duha, v sintetični spojitvi obeh svetov. Tako se je ekspresionistični človek povrnil, oziroma se še vedno vrača iz osebne samote nazaj k razgledom življenja. ... Nova resničnost... skuša dojeti življenje v njega celotnosti, v njega majhnih in velikih stvareh.“ (Str. 64) Tako gledane imajo Balantičeve pesmi trajno vrednost, „... bodočnost [pa ima] le tisti realizem, ki upošteva človeka, kakršen je, ne samo duh, a tudi ne samo telo, marveč oboje, telesno duhovna enota. To vero je zelo dobro izrazil ruski mislec Berdjajev...“ (Str. 64) Vodnik imenuje takšno polno ustvarjanje „novo stvarnost idealistične smeri“. To je dobra oznaka Balantičeve poezije, če se že takšnih oznak sploh hočemo oprijeti. Rad bi dodal še to: zdi se mi, da je ravno usodnost slovenskega položaja med okupacijo in revolucijo privedla Balantiča v kristalno celotnost doživljanja s prisotnostjo tragike. Balantič nam je odkril resničnost posebnega slovenskega ustvarjanja, literaturo tragičnih herojev.

Vsaka pesem je zgodovina srca. Pesem je pod tem vidikom kakor slika; ne, je več, je kakor živa slika. Če beremo Balantiča – in druge pesnike – pod tem vidikom, zaživi določeni svet pred nami; v Balantičevem primeru drugovojni slovenski svet, ki z vso svojo

lepoto gora in poljan, stvari in ljudi, tiho umira v novo dobo diktature. Le pesem je zmožna takšne fotografije življenja. In v tem se razodeva veličina Balantičeve poezije: da je, kakor npr. Prešeren, nekak album nezbledelelik slik, ki jih je treba le izgovoriti, da zaživijo v to ali ono pokrajino, v veter, ki veje, v cvetke, ki dehtijo, v živali, ki se še zmeraj rode in umirajo v svetu brez človeka, in seveda v kretnje in dejanja in trpljenje ljudi. In četudi se pesem nanaša na bodočnost, je kot takšna živ dokument določenega srca. Zakaj se torej uradna Slovenija boji govoriti o Balantiču? Že l. 1938 je Vodnik v razpravi Grobovi tulijo opozoril na številčno usodnost našega ustvarjanja. „Poleg težav, ki izvirajo kulturi malega naroda ponajveč iz slabih gospodarskih in s tem zvezanih razmer, ovirajo razvoj naše književnosti še posebni vzroki, izmed katerih je najusodnejši pač ta, da nam prezgodaj umre toliko mladih, nadarjenih ljudi. Ne vem, ali je še katera literatura na svetu, ki bi – sorazmerno – utrpela tako veliko število talentov, kakor slovenska.“ (Str. 264) Imamo vsaj Balantičeve pesmi. Ustvarjalna kritika – s kakršnim koli predznakom – bi se jih morala dotakniti. L. 1950 je Vodnik zapisal v razpravi O ustvarjalni kritiki: „Kritika je ne samo potrebna za zdrav razvoj literarnega ustvarjanja, marveč je hkrati prav tako organski pojav in pomembna panoga duhovnega in kulturnega življenja kakor umetnost. Res je, da kritika nikoli ni mogla ustvariti pisatelja kot takega... vendarle je kritika, posebno če je hodila vzporedno z literarnim ustvarjanjem ali celo pred njim, neredko dajala tako posameznikom kakor tudi celim generacijam orientacijo, jih opozarjala na napake in nove možnosti ter jih tako vodila po poti napredka... braneč [književnost] pred epigonstvom in neživiljenjskostjo.“ (Str. 95) Prav po kritični dejavnosti lahko raste majhen slovenski narod. „... kritika [more] buditi speče tvorne sile v ljudstvu in jih po umetnikih klicati v življenje. Kajpada so možni tudi nasprotni primeri, da namreč kritika zavira razvoj književnosti, za kar nam daje literarna zgodovina pri nas in drugod nešteto zgledov.“ (Str. 96; prosim, zapomnite si letnico: 1950.) „Samo tista kritika je življenjska, ki je delo ustvarjalne osebnosti, ki ne zajema iz nekih abstraktnih, naučenih pravil, ampak iz bogastva svoje notranjosti, kar mu omogoča ne samo ustrezno podoživeti sleherno literarno umetnino, marveč mu hkrati daje tudi dostojen izraz, s katerim tolmači duha in slog... dela, ugotavlja napake in vrline... ter obenem poišče tudi skrite vzroke, od kod pisateljeva sila oziroma nemoč.“ (Str. 96) Česa se je torej uradni Sloveniji treba bati? In vendar gre mimo Balantiča, kakor da sploh ni pojoč živel (in pojoč umrl)... Ali se boji celotne Balantičeve resnice? Pravi Vodnik v isti razpravi (na strani 97): „Enostransko je presojati umetnost

samo z vidika vsebine ali celo samo z vidika tematike... takšna kritika, ki se ne ozira hkrati na vsebinsko stran [marveč le na obliko] ter prezre človeške in družbene vrednote dela, ne zajame umetnine v celoti.“ „Literatura... gradi svoj estetski svet lepega vedno le na osnovi življenjske borbe. Tega se mora zavedati tudi kritika, če hoče biti slovstvu ne samo varen tolmač in pravičen sodnik, temveč tudi soustvarjajoča moč in pogonska sila.“ (Str. 98) In še nekaj: pesnik Balantič je zanimiv tudi z vidika mednarodne medvojnne literarne zgodovine. V razpravi, ki nosi enostavno naslov Prevrednotenja, ugotavlja Vodnik: „Iste sile, ki so v zadnjih stoletjih narekemale duševni razvoj srednjeevropskih dežel, s katerimi smo bili v davni in smo še danes tesno spojeni, so vodile tudi pota naše slovenske kulture.“ (Str. 65; razprava nosi letnico 1938.)

Balantičeva pesem je skoz in skoz – demokratična. V razpravi Ideja demokracije v književnosti (iz leta 1938) se Vodniku rodi tudi naslednja formula: „... če hočeš najti skupnost, občestvo, bratstvo, se moraš skloniti k posameznemu človeku, k brezimnemu človeku iz množice, in ga dvigniti na višino človečnosti. Bolje bi se ideja demokracije ne mogla izraziti.“ (Str. 81) Balantič se je sklonil k brezimnemu Slovincu druge svetovne vojne. „Duh, ki se iz te umetnosti zrcali, more v največji meri dvigati tako socialno kot etično zavest človeštva... v knjigi se približamo drugemu človeku... življenje [se nam odkrije] večkratno bolj resnično, kakor bi zmogli to dojeti v življenju sami, brez umetnikove pomoči, to je brez knjige.“ (Str. 82) Mimogrede: ali nismo brezdomci nekoliko, recimo, duševno leni za publikacije Slovenske kulturne akcije, vštevši Balantiča? Kakor da nočemo več rasti v večjega človeka...

Nekje v teku svojega razmišljanja ob Balantiču sem omenil, da ima njegova poezija „prešernovsko“ razsežnost. Naj ji dodam še eno, „cankarsko“. Tak način poimenovanja sem odkril v Vodnikovi razpravi Kriza individualizma v književnosti, iz usodnega leta 1941, dve leti pred Balantičevo smrtno krizo. Takole pravi na strani 89: „... umetnost... je vedno ostala, če ni hotela zaiti v goli formalizem, v ‚areni življenja‘. Tako se je izrazil Cankar o tisti književnosti, ki noče biti le življenjsko indiferentno estetsko izživljanje, marveč išče svojim umetniškim podobam tudi dušo, to je človeka, ki živi, trpi in se bori za neki smisel, kakor povsod tako tudi v umetnosti.“ Zakaj pa ni vsak človek, „ki kaj velikega doživlja ali ki nosi v sebi pomembno idejo“ (stran 89), umetnik? „Šele človek, ki postane oblikovavec svojih doživetij, je umetnik stvaritelj.“ (Str. 89) „... nadarjenost, ki je edini pravi vir umetniškega ustvarjanja, ... je tisto, kar naravno in spontano ustvarja v umetniku.“ (Str. 90) Balantičeva poezija razodeva silno

nadarjenost; lahko bi jo imenovali pristni japonski biser na ubogi ogrlici medvojne Slovenije.

Ali je Balantičeva poezija tudi socialna? V isti razpravi ugotavlja Vodnik takorekoč preroško: „... zares stojimo pred novo podobo sveta.“ (Str. 86) A noče žrtvovati jasnih in potrebnih opredelitev, „izraz človeka v smislu... gole številke in mehanične sile v neki brezimni, brezosebni množici, v neki utopični, imaginarni celoti... bi bila... degradacija osebnosti, kakor se nasprotje individualizma dandanes tako pogosto res tudi razumeva, zlasti tam, kjer se novo socialno naziranje veže s filozofskim materializmom. A ... enega se moramo slej ko prej zavedati: umetniško ustvarjanje bo vedno izraz človeka osebnosti. ... dandanes [je] vera v takoimenovani ‚kolektiv‘, kjer posamezna osebnost ni priznana v njenem edinstvenem duhovnem smislu, le neke vrste sodobna socialna romantika, katere mi ne moremo priznati, ker ni realna.“ (Str. 91) Balantičeva pesem je skoz in skoz socialna v smislu resničnih danosti, ki jih Vodnik tako formulira: „Čim bolj je človek osebnost, tem bolj se zaveda tudi zvezanosti s celoto, s soljudmi, z naravo, z Bogom.“ (Istotam.) Te štiri silnice lahko služijo kot kazalo vseh Balantičevih pesmi: pod „celoto“ najbolje razumemo človeštvo. Spet se lahko dotaknemo „cankarske“ razsežnosti: „Ivan Cankar,“ pravi Vodnik (na strani 92), „nam je npr. v ‚Podobah iz sanj‘ dal neprimerno bolj občečloveški tekst, kakor pa so to razni današnji ‚socialni‘ tendenčni spisi.“ Lahko bi rekli: Balantičeva poezija se razteza tudi v „sofoklejevsko“ razsežnost občečloveškega (prim. Vodnikovo navajanje Sofokleja na isti strani). Zmeraj znova bruhne Balantičeva pesem v smer vesoljstva, ki je Vodniku (istotam) najvišja skupnost, „do katere so vse druge, recimo družbene skupnosti, samo stopnja.“

Balantič je stal pojoč in padel pojoč na pragu nove dobe; skoraj trepetaje jo danes imenujemo atomska, v polni zavesti strašne majhnosti naše zemlje v vesoljstvu električnih ozvezdij. „Kolikor bo življenje bliže občečloveškemu bistvu, prvotnosti in nepotvorjenosti, toliko bo tudi književnost, ki je ogledalo življenja, bolj občečloveška.“ (Str. 92, kjer Vodnik očrta idealen novi vek.) Kako smo daleč od te občečloveškosti, tudi – ironično – po zaslugi materialističnih kolektivov. A v Balantičevi pesmi zaslutimo, kaj se pravi biti človek v zvezi z vesoljstvom, z drugimi ljudmi, s Slovenci, z resničnimi prijatelji, z Bogom.

Balantiča bi slovenski (vsaj slovenski) literarni zgodovinarji ne smeli prezreti v svojih kazalnih ne v svojih presojah. To, kar je Vodnik napisal ob dvajsetletnici smrti Ivana Cankarja (pod naslovom „Nekaj o ‚Beraču z belo krizantemo v gumbnici““), velja za Balantiča in vsakega našega resnično velikega literarnega ustvar-

jalca: „... ponazaruje in poudarja namreč [narodovo] duhovno bogastvo sprko revščine, v katero je obsojen zaradi materialnih kakor tudi zaradi socialnih in kulturnih razmer.“ (Str. 110) In kar je Kurentov vzdih slovenski zemljici pomenil Cankarju, to je Balantič uresničil. „Če nimaš kruha, daj mi kamen; še ob kamnu bom prepeval.“ (Citirano po Vodniku, str. 119; zgoraj omenjena razprava ima na koncu, tako pomembno, dve letnici: 1940 in 1945.)

ŠEST SESTAVKOV IZ SLOVENSKEGA „LEKSIKONA DUHOVNOSTI“

VLADIMIR TRUHLAR

Gre za sestavke iz slovenske priredbe Truhlarjevega "Lessico di spiritualità" (Queriniana, Brescia 1973), ki je zaradi svojega novega, ne zgolj racionalnega, marveč hkrati eksistencialno-izkustvenega pristopa k tematiki prvi te vrste v svetovni literaturi. Slovenska priredba, s približno 700 sestavki, bo izšla pri Mohorjevi družbi v Celju.

BOLEČINA

Med globinskimi prvinami vsakega človeškega življenja je bolečina. Vcepljena je v razrahljano zdravje, v poslabšanje življenjskega počutka, v oslabitev možnosti za užitek, v telesne in duševne motnje, v vsako drugo pojemanje in okrnitev biti in dejavnosti. Bolečina je osebna ne le zato, ker je „v osebi“, temveč posebno zato, ker jo oseba občuti kot „osebno“, t.j. kot nekaj, kar zajema celotnega človeka.

Oseba pomeni *eksistenco*, samopotrjevanje, graditev samega sebe, življenje. Bolečina je pa bistveno prav nasprotje temu, – je razkroj, smrt. Človek lahko poskuša utesiti temu procesu. Lahko poskuša zadušiti bolečino, s tem da se meče v omamo užitkov, potaplja v otopelost, v pijano upanje tega, onega, – lahko „pokrije“ bolečino, s tem da zastre njeno pravo obličje: počasno umiranje, ki je v njej. Vendar taka bežna pomiritev ne spremeni usode, ki je človeku neizprosno naložena „od zunaj“ in ki se izmika njegovemu svobodnemu razpolaganju s samim seboj. Bolečina postane le tedaj eno s tem razpolaganjem, kadar oseba bolečo usodo s svojim svobodnim pristankom spremeni v lastno svobodno dejanje; gledati svoji smrtni situaciji v obraz in nanjo pristajati; izrekati z osebno odgovornostjo svoj *dá* k procesu počasnega razkroja; ga uresničevati na eksistencialen način; že v naprej prostovoljno sprejemati smrt, ki se polagoma dopolnjuje vse življenje; in še: preverjati eksistencialno resnobo ter globoko pristnost te dispozicije za

smrt (Karl Rahner). „Smrt / odplačujemo / živi“ (Giuseppe Ungaretti).

Sv. pismo jemlje bolečino resno. Žalovanja, porazi, nesreče se v SZ razklepajo v krike in tožbe. Biblija globoko čuti s trpljenjem in gleda v njem zlo, ki bi ga ne smelo biti. Bolečina prebuja vprašanja. prerokom sta sreča brezbožnih in nesreča pravičnih sprva uganka; pravičnim se zdi, da jih je Bog v preganjanju zapustil. Postopoma pa preroki in modri prodirajo v „skrivnost“ bolečine, odkrivajo očiščevalno in vzgojno moč trpljenja, iz njega jim počasi začne presevati roka dobrega Boga (Jer 9, 6; Preg 3, 11-12; 2 Mak 6, 12-17; 7, 31-38). V vse večji učljivosti sprejemajo znotraj bolečine razodevanje božjih načrtov (Job 24, 1-6: „... zdaj te je videlo moje oko...“). Končno postane trpljenje še sredništvo in odreševanje, npr. v osebi Mojzesa (2 Mojz 17, 11-12; 32, 30-33), podobe Jahvetovega služabnika.

V NZ je Jezus v svojem ozdravljanju in vstajenju zmagovavec nad bolečino, a je ne odpravi s sveta. „Nisi izdal me, Gospod: / vseh bolečin / sem prvorojenec“ (Salvatore Quasimodo, Amen za belo nedeljo). Bolečina postane blagor, ker pripravlja za sprejemanje božjega in dopušča, da „se razkrivajo dela Boga“ (Jn 9, 3) „slava Boga“ in „slava božjega Sina“ (Jn 11, 4). Že dolgo pred trpljenjem Jezus dobro pozna bolečino; a v trpljenju mu preide v smrtno tesnobo, v agonijo, v boj sredi groze, v občutek, da ga je Oče zapustil (Mk 14, 33-34; Mt 27, 46). Kristiani, (tudi izkustveno) eno s Kristusom, so po njem upodobljeni (Flp 3, 10), nosijo v sebi povsod in vedno Jezusovo smrt, da se tako v njih razodeva tudi njegovo življenje (2 Kor 4, 10) in njegova slava (2 Kor 4, 17).

V slovenski duhovnosti je Alojz Gradnik z lepo primero izrazil posebno tole: kdor se v bolečini („O dolga, dolga noč je, ko iz ran / le bolečina, strah in groza zeva...“) ne povrne k Bogu, more najti pot vsaj k samemu sebi, k svojemu jazu; a ta jaz – mar ni hkrati bivališče Boga, tako da ga lahko pišemo tudi z veliko začetnico? „... ker Ti in Jaz – vse je samo en dom, / kjer samo vrata si stoje nasproti“ (V bolnišnici).

➡ Trpljenje; Tesnoba; Smrt.

GORE

Večina verstev gleda na gore, verjetno zaradi njihove skrivnostnosti, kot na kraj, kjer se nebo, božanstvo, srečuje z zemljo. In čeprav po NZ ni nobene določene gore, kjer bi ljudje „Očeta molili“,

marveč je kraj te molitve „duh“, ker je tudi Bog „duh“ (Jn 4, 21-24), vendar gore – toda gore nasploh – ostajajo kraj samorazkrivanja absolutnega, Boga.

A preden dajo začutiti absolutno, razklenejo lastno notranjost. Le v njej potem razkrivajo Boga.

Razklepajo pa se le – tako jih je doživljal Julius Kugy – „čisti ljubezni do gora“, „globoki poglobitvi v njih življenje, bistvo, dušo“, ne gospodovalnosti, ki hoče gore „osvajati“. „Noben majhen ‚jaz‘ jim ne more gospodovati. Tolikokrat beremo ‚moje gore‘, ali denimo, ‚moje Julijske Alpe‘. Mar ne bi bilo bolje misel izoblikovati drugače in reči ‚njihov sem‘, namesto ‚moje so‘? ... Le ljubezni odpro vse svoje bogastvo in globine svoje duše“. Potem je bučanje Soče v Trenti „prasilen osnovni ton... za venomer nove, čezenj prelivajoče se, v prvinski lepoti doneče akorde... Kadar se taja sneg in so vode visoke, se vali kot božji grom po gorah, stresa njihove skalne temelje in dviga glas do njihovih skrajnih višav. Zadržuješ dih, prisluhneš glasu in se prikloniš, v dno duše pretresen in preplašen od moči in veličine...“ Potem so, v življenju po gorah, „dnevi po božji milosti, ko moraš kar prenehati v vsakršnem delu in sesti v dišečo rušje, da se nagledaš in naužiš tišine gora“ in „večne svetlobe višin“. Prav kadar ležiš kje v višavah in gledaš okrog ožarjenih vogalov, – ko se potapljaš v sence najskrivnejših gub, „prično šepetaje in zaupno pripovedovati, od kod in kam gredo“. „Takrat lahko ujameš urico – če imaš srečo –, ko tudi gore postanejo zgovorne... In ko tako prisluhneš njihovi resni govorici in črpaš iz nje toliko božanskega, se vprašaj, ali je prav in spodobno in primerno, da hočeš vlačiti k njim človeške slabosti, človeške zablode“, – nositi ljubosumje, sovraštvo „v njihovo večno čistost in jasnino“ (Iz življenja gornika).

➡ Sprehod, izlet; Stvari kot simboli; Absolutno.

NAPAJATI ŽEJNE

„Napajati žejne“ spada med „telesna dela usmiljenja“. Gre za eno izmed konkretizacij ➡ ljubezni do bližnjega. Neposredno se „delo“ nanaša na materialno pomoč in oporo potrebnemu. Pomeni pa tudi dar samega sebe drugim, potešitev žeje ljudi s pijačo naše biti, ki nima čuta samo za materialno bedo, temveč tudi za duhovno žejo drugih.

Ta žeja se včasih kaže kot nedoločeno, temno iskanje nečesa, kar

bi življenju dajalo trdnost, moč, smer. Tedaj se dar samega sebe žejnemu neposredno uteleša v osvetljevanju možnosti za potešitev žeje, v kazanju poti k studentem, v vodenju in spremstvu vsaj pri prvih korakih na teh poteh, v pomoči pri izkopavanju zasutih virov v notranjosti žejnega, – v prebujanju in razkrivanju osebnega-izkustvenega dna, ki more, kadar spet zaživi, dajati v jasni moči to, kar – zasuto – le rahlo naznanja v temnih, krhkih slutnjah.

Včasih pa človek, ki je v resnici duhovno izsušen, žeje niti ne čuti več, – ni več zmožen za presojo lastnega stanja. Tedaj se pristen dar samega sebe v začetkih uresničuje kot „bližina žejnemu“, kot „ustvarjavna prisotnost“, kjer naša v sebi zbrana in podarjajoča se bit deluje že brez vsega drugega in jo žejni čuti kot navzočnost nečesa, kar poživlja, osvežuje, kar v žgoči puščavi življenja blaži osamelost in prebuja nova upanja.

Znotraj slovenske duhovnosti nam pri tematiki „Napajati žejne“ spontano prihaja na misel Gradnikova pesem „Vodnjak“, ki je vsaj v tehle izrazih ponazoritev tukajšnjega razmišljanja: Kdor hoče napajati, mora svoje sile snovati v globinah, – mora biti nesebičen in zato ne sme poznati razlik, – mora biti pripravljen na srečanja s človekovo tesnobo, – a predvsem ga mora tudi samega žejati – žejati po dajanju: „Jaz ne ljubim površin, / svoje sveže sile snujem / in svoj smoter pričakujem / samo v temi globočin. // Vaših ne poznam razlik: / – siromaki, bogatini – / samo žejnih vseh družini / brez plačila sem zdravnik. // ... Kaj strmiš v me bled in plah? / V meni si zazrl prikazni? / Vzemi vedro in izprazni, / več ne boš sam sebi strah. // Vzemi vedro, zajmi, pij / in vsem žejnim me nalij! / O, ta slast, ko mleko mati, / samo dati, dati, dati...“

➡➡ Nasičevati lačne.

OBUP

Obupati se pravi svobodno ugasiti upanje, to je tisto držo, v kateri človek, sredi notranjih in zunanjih nevarnosti, v vseh življenjskih težavah in udarcih, ostaja zakoreninjen v zavesti zvestobe, usmiljenja in dejavne pomoči absolutnega, ali, v krščanstvu, Boga v Kristusu, prepričan, da more uresničiti smisel svoje človeške, oziroma krščanske eksistence. Popolna, a pasivna strtost duha pred ogroženji, v močnem občutku lastne oslabelosti, samo po sebi še ni obup. Obup se začne šele, kjer kdo v taki strtosti svobodno preneha z vsakim duhovnim zgibom, naravnanim v moč,

zvestobo, usmiljenje absolutnega. V tej pesmi tega še ni: „... Iztrgan iz živih, / začasno srce, / sem prazna meja. // Tvoj strašni dar / besed, Gospod, / odplačujem / uro za uro. // ... Ti si mi gledal noter / v dno temine: / nihče nima / moje brezupnosti / v svojem srcu: // Sam, edini, / eno samo / brezno peklà“ (Salvatore Quasimodo). To je sicer človek s „peklom“ v sebi, pa vendar še vedno človek, ki govori s svojim „Gospodom“.

Upor proti obupu, vera v moč tistega duha, ki je včasih resda kakor ogenj, na katerem leži skala, a vendar ogenj, ki ne preneha goreti in more človeku tudi sredi obupa svetiti, – tak upor, taka vera se izražata v Kosovelovi pesmi „Razočaranje“: „Smrt je legla na moje srce, / ogenj pod skalo pa ni zamrl; / ubijaj, kriči, zatiraj me, / jaz se bom uprl. // Zlati oltar med sivim kamenjem, / vem, kdo ga je razdril; / jaz pa ga obnovim z vstajanjem, / jaz se bom uprl. // Smrt je legla na moje srce. / Mislila je, da se bom strl. / Ali duh, ki je v meni do zadnjega dne, / bo klical, jaz se bom uprl!“ Ta duh čuti v sebi „nesmrtni vzgon“ in je, ko da bi „se stekal v večnost“: Vedno bodo besede „obupanih, tihih, temnih ljudi, / ki niso iskali tolažb nobenih, / ampak pustili so svet in šli“. Pa vendar „čutimo v sebi nesmrtni vzgon, / ko pride pomlad, sokov kipenje, / rad raseš in misliš, da ni vse zastoj. // In slutiš smeri uri, dnevu in veku, / in kot da se v večnost stekaš sam...“ (Srečko Kosovel, Od tega življenja).

➡ Žalost; Nesmrtnost.

OSNOVNE MOLITVENE PRVINE

Za osnovne molitvene prvine navadno veljajo: zavest lastne krivde in nečistosti pred jasno, preprosto, trezno etično in religiozno čistino absolutnega, Boga; iz te zavesti: kesanje in obnova iskrenega hotenja; hrepenenje po absolutnem, po Bogu kot dobrini: težnja po vstopu v združenje z njim; čaščenje spričo veličine absolutnega, s poveličevanjem in hvalo; zahvala, v kateri človek resnično prizna, da je vse, kar je in kar ima, božji dar; prosilna molitev spričo mogočnega, bogatega, velikodušnega, ljubečega Boga, – prošnja, ki je v svoji najvišji vsebini teženje po življenju v Bogu. Francè Balantič v „molku“ kot „nemi berač“ prosi Boga za besede: „... Pomagaj mi, besed mi svetlih daj, / besed, ki kakor vino se iskrijo, / ki molijo Te kot pomladni gaj! // Jaz pa bom vedno Tebi pesem pel / in kadar moji zvoki dozoriijo, / pri Tvojih

bom kolenih obsedel!“ (Prošnja za besede). „V vročici“ prosi za „vse moči nekdanje“, da ne bi padal „na brezkorčni poti“. V „Prvem vencu“ bi bil rad Dobremu njegova „gruda“ (7), v žrtvovanju „vitki vrč za božjo kri“ (8), v ljubezni bi bil rad „bakla nema, / ki potnikom samotnim v noč gori“ (12). V „Drugem vencu“ prosi Boga: „... Me ljubiš? Vsaj za norčka me porabi, / da Tvojim vriskal v srečni bom pozabi!“ (10). In v „Magistralu“ za nenapisan venec: „... ponudi sol domače mi solnice, / glej, Gospodar, Tvoj zvesti sem dvorjan!...“

Je pa še mnogo drugih oblik molitve. „Tako molitev, ki odgovarja na skritost in nepoznanost Boga; molitev, ki meri na njegovo bližino, na njegovo samoodpiranje in javljanje. Je molitev, ki spontano poteka iz dojemanja verske resnice, molitev, ki je njeno spoznanje in izrekanje; a tudi molitev ne-védenja, nemoči pred skrivnostjo. Je molitev polnote, če je Bog določeno tu; a tudi molitev pogrešanja Boga, kadar je odšel in je za njim nastala praznosta, ki je nič ne izpolni. Je molitev časa, v katerem je vse odprto in zaupljivo; a tudi molitev, v kateri je treba nemo zdržati, kadar se zdi, da ni nikjer več vrednote, smisla, nikjer več upanja, opore...“ (Romano Guardini).

Včasih je molitev le od daleč nakazana, kot komaj zaznat stik z absolutnim, ki je pa vsakokrat vendarle neizbežno že neka molitev. „... Čakam, da se bo odprlo / zvenče okno, / da bo v prsi planila / jasna daljava, / da bo prihitela svetla skrivnost / v sredo temne skrivnosti. / Vstani, peneči se val / nevidne svetlobe / in me prenesi / onkraj ur in dni in let“ (Jože Udovič, Zastrti dan). „Poslušaj, / glas, ki prebiva v tebi, / neprestano izgovarja / tvoje temno ime... // Glas, ki v njem prebivaš / od začetka, / glas, ki se vračaš vanj...“ (Jože Udovič, Temno ime). „Usoda draga, daljna, brezimena! / Kdaj me pokličeš? Čakam na povelje. / Planiva že! Noč se vali s slemená“ (Cene Vipotnik, Drevo na samem).

➔ Molitev.

SKRIVNOST

Skrivnost je prvinsko, bistveno in zato stalno dejanstvo absolutnega. Človek more najvišjo resničnost sicer v izkustvu dojemati in po simbolih delno izraziti. Vendar ostaja absolutno vselej še zastrto, nedosegljivo, nedoumljivo. „Drevo, nad obal sklonjeno, / ne šumi. – Ko da posluša / nekaj in da strmi. – / Kam strmiš ti? // Ko da besede rasto iz / tišine – iz svetišča / harmonij – tihe, tihe / so morja gladine. / In ti? // Nekdo je, ki govori / za bregovi. –

Nekdo, / ki so mu poslušni vetrovi / in moja uporna duša / je mirna sedaj, / ne vem zakaj“ (Srečko Kosovel, Drevo nad obal). Pesnik nekam strmi. Posluša besede iz neke tišine. Ta je svetišče, bivališče Svetega. Je hkrati prostor harmonij, skladja, neke vse-enosti. Potem besede postanejo „nekdo, ki govori“. Nekdo, „ki so mu poslušni vetrovi“, kakor v NZ Jezusu. „In vstal je, zapretil vetru in rekel morju: „Utihni, umiri se!“ In veter je ponehal in nastala je velika tišina“ (Mr 4, 39). Duša, prej uporna, se ob govoru tega nekoga pomiri. In vendar ne ve zakaj. Vse: izraz zastrte skrivnostnosti skrivnosti – absolutnega.

A na to skrivnostnost zadeva pesnik vsepovsod. „Sluti“ skrivnostne pokrajine, „ve“ zanje. Lažje so od zvokov. Tišje od luči. Vsak trenutek – absolutno preveva ves svet in vse dogajanje – se mu odpirajo. Zaklenjene in skrite. Pred oltarjem. In pesnika uporabljajo: „Koliko krajin so videle že / te moje trudne oči, oči, / koliko zvokov je sredi zemlje, / ki jim srce še prisluhnilo ni! // In še so pokrajine, še bolj skrivnostne / in še bolj nevidne mojim očem, / lažje od zvokov, tišje od luči, / slutim jih samo in zanje vem. // In vsak trenutek očem in srcu / odpira zaklenjen in skrit se čar, / tako da je trudno že in ubito, / kadar se zruši življenje oltar“ (Srečko Kosovel, Koliko krajin).

V krščanstvu je absolutno Bog v Kristusu, ki se že zdaj izkustveno razodeva v svoji skrivnosti, čeprav še ne „iz obličja v obličje“. A tudi ko se bo Bog v posmrtnem življenju tako razodeval, bo še vedno ostajal v svoji skrivnosti. Saj mu je ta bistvena. Prav v neposrednem gledanju ta skrivnost do kraja zasije. In prav ona je vsebina „blaženega gledanja“ Boga (Karl Rahner). Simbol pa, v katerem bo, v posmrtni večnosti, božja skrivnost sijala, je „podoba nevidnega Boga, prvorojenec vsega stvarstva“ (Kol 1, 15) – Jezus Kristus (Matthias Becker).

V ožjem pomenu besede se pa „skrivnost“ nanaša posebno na resnice, katerih vsebina je v tostranski eksistenci vsakemu ustvarjenemu umu spoznatna (v svoji možnosti in notranji resničnosti) samo s pomočjo božjega razodetja (npr. skrivnost svete Trojice).

➡ Absolutno; Izkustvo; Stvari kot simboli; Kristus naše izkustvo.

SLOVENSKI LIKOVNIKI V SVETU

akademski kipar FRANCE GORŠE

Koroška

MATI, relief
(žgana glina)
1973

IKARUS, plastika
(žgana glina)
1973

METAMORFOZA V VETRU

KAREL RAKOVEC

Jan 3, 8

Otrok si je stesal ladjo
iz poveznjene mize:
štirje jambori,
štiri strani neba.
Fantazija je stkala platno,
želja ga je napela
in splavila jadrnico
skoz jutro v oknu
med vrišč galebov.

Križarila je v vetru in vodi
kot zdrava morska žival.
Nekoč je zadela ob čarovno čer –
če po lastni ali čigavi krivdi,
se ne more ali noče spomniti –
in v neznanski bolezni
se ji je skrčilo telo in splahnela duša.
Ali se more kdo vrniti v svojo mater,
se sprašuje z Nikodemom.
Katera narobe babica me je potisnila
skoz togi vrat v ležečo steklenico,
da v hermetičnem brezvetrju
miniatura spaka same sebe
bočim okostenela jadra?

Razbij, astmatik, sterilno steklo,
rodi se nanovo,
ugrizni v Zrak,
goltaj burni Veter,
ki je meso postal!

ZIMSKI DAN

Sever je privolil jutru,
da se je odprlo
v miren dan.
Nizki oblaki
so prinesli
dež,
na sivem plčniku
je vzcvetel
beli pomladni žefran.

Zidovi so odvrgli
raz sebe temo
in mesto si je privzelo obraz
prijetne starke,
ki ti ponudi
svojo belo rokó
in zgubano lice.

In že se nagne dan
v večer;
golobi leté
in dež se prebeli
v slabotno večerno zarjo.

VETER

Veter biča stebila
vzpenjajočih se rož
in prazno zavija
v neprijetno nevihto,
veter tolče
ob okna.

Veter v gnilem mesečku,
veter v zelenkastem srcu zime,
ki se maje
kot suha roža –
veter med nami.

PESEM

Zelene trobelike
v vihnem
zimskem dnevu.

Pretrgane misli,
razbite sanje,
pozabljeni spomini?

Zelene trobelike
v februarškem viharju
nemo vprašujejo.

O ODTUJITVI MODERNEGA ČLOVEKA

ALFONZ ČUK

Homo sum: nihil humani
a me alienum puto

Terencij

Med modernimi krilaticami, s katerimi skušamo označiti stanje sodobnega človeka, je med najbolj priljubljenimi (in deloma med najbolj obrabljenimi) izraz *odtujitev* ali *alienacija*. Beseda nam takoj pričara pred oči sliko človeka, ki nekje ni več doma, ki se ne znajde več, ki je zgubil vezi in stike, ki je osamel in postal tujec sebi in drugim. Danes kaj radi primenjamo idejo odtujitve na sodobno mladino, ki je nezadovoljna s sedanjo družbo, ki se upira socialnim, kulturnim in celo versko-cerkvenim ustrojem in išče novih poti in novih življenjskih vzorcev v protestih, v uporih ali pa le v hippyjevstvu in v uživanju mamil. Toda odtujenca lahko najdemo tudi drugod, pravzaprav v vsaki starosti in poklicni kategoriji današnjega človeka. Pomisli na begunca, ki se po tolikih letih zdomstva kar ne more znajti v novi domovini. Ali na slovenskega komunista iz Trsta, ki se morda narodno še čuti Slovenca, toda pripada italijanski politični stranki in je v zadregi, ker ne ve, ali bi otroke pošiljal v slovenske ali italijanske šole. Eden najbolj tragičnih likov odtujenca je primer duhovnika, ki je zapustil Cerkev in poklic in išče, da bi se kje drugje „udomačil“, morda v zakonu ali v kakem posvetnem poklicu.

Beseda odtujitev ali odtujenost se pogostoma uporablja v navadnem vsakdanjem pogovoru, ko npr. pravimo o nekom, da se je odtujil svoji družini ali svojim prijateljem. Nas bolj zanima globlji filozofski in psihološki pomen, ker le-ta nam utegne posvetiti v problematiko sodobnega, posebno mladega človeka. V navadnem govoru ima beseda odtujitev skoraj vedno negativen prizvok. Ko govorimo o človeku, ki se je nečemu ali nekomu odtujil, navadno pravimo to z očitajočim in zamerljivim tonom. V filozofskem in psihološkem smislu pa je odtujitev lahko nekaj dobrega in pozitivnega. Mladostnik, ki dorašča, se mora „odtujiti“ otroškemu načinu življenja. Človek, ki se resno prizadeva, da si ustvari

nov dom in novo življenje v tujem svetu, se mora tudi do neke mere „odtujiti“ starim metodam mišljenja, presojanja in ravnanja. Večkrat je človeku kar nerodno, ko sreča begunca, ki živi že dolga leta v tujini, pa se ni znal prav nič prilagoditi in udomačiti v novi svet. V tem primeru si človek kar želi, da bi se bil vsaj malo odtujil ne bistvenim osebnim vrednotam, ki so vesoljne in vsečloveške, temveč vsej oni prigodni navlaki šeg in tradicij, ki nimajo nič opraviti z zdravim razvojem in prilagoditvijo. Do kakšne mere se moramo odtujiti staremu in udomačiti v novem, to je eno bistvenih vprašanj ne samo begunskega človeka, temveč vsake človeške osebnosti, ki noče okosteneti, temveč se hoče ohraniti gibko, prilagodljivo in dozorevajočo.

ZGODOVINSKI RAZVOJ POJMA ODTUJENOSTI

Hegel je bil prvi, ki je skušal filozofsko obdelati pojem odtujitve (*Entfremdung*) zlasti v svojem velikem delu „*Die Phänomenologie des Geistes*“ (1807). Hegel daje temu pojmu več ali manj pozitiven pomen. Ko govori o razvoju človeka, poudarja misel, da je človek poklican, da postane nekaj več kot to, kar mu je po naravi namenjeno. Človek se mora odtujiti svoji danosti in transcendirati samega sebe in tako doseči višjo stopnjo razvoja. Heglu je tako odtujitev pozitivna in nujna stopnja v razvoju človeške osebnosti. Vsa človeška dejavnost in ustvarjalnost (kultura, država, umetnost, delo), ves človeški zgodovinski razvoj je izraz in proizvod človeške odtujitve od samega sebe. Po Heglu se mora duh popredmetiti in pozunanjiti (*Entäusserung* ima skoraj isti pomen kot *Entfremdung*), ako hoče ostvariti bistvo človeka.

Feuerbach je v svoji knjigi „*Das Wesen des Christentums*“ (1841) povzel Heglov pojem odtujitve in ga primenil na religijo. S tem je zgradil most med Heglom in Marxom, kar se tiče odtujitve in pojma religije. Feuerbach je religiozni filozof, ki je videl v svojedobnem pojmovanju religije in zlasti krščanstva globok in negativen izraz človeške odtujenosti. Feuerbach ni ateist, toda njemu je religija priznanje in češčenje človeških humanističnih vrednot. Namen njegovega filozofskega prizadevanja je bil ta, da preobrazi „prijatelje Boga v prijatelje človeka, vernike v mislece, častivce v delavce, kandidate za nebesa v proučevalce tega sveta, kristjane, ki so po lastnem priznanju pol angeli in pol živali, v ljudi – cele ljudi“. Njemu je človek najvišje in najdragocenejše bitje – ens realissimum – vredno božje časti. Dobesedno pravi nekje: „Medtem ko skrčujem teologijo na antropologijo, povišu-

jem antropologijo na stopnjo teologije; podobno kot krščanstvo ponižuje Boga do človeka in povišuje človeka do Boga“. Ko človek časti Boga, ki je izven njega, časti tujo utvaro, v katero je izprožil (projiciral) vse, kar je v človeku samem najlepše, najvišje in najboljše. Človek tako išče v Bogu tega, česar ni mogel najti v samem sebi. Feuerbachu je tako religija po svojem bistvu znak odtujenosti in izdajstva človeka samemu sebi, izraz človekove bojazljivosti, ki si ne upa stremeti po človeški popolnosti, ki mu je dosegljiva v svojem lastnem bitju, temveč se podvrže nekemu tujemu Bogu, ki pa ni drugega (Feuerbach vidi v tem neko tragično ironijo) kot kvintesenca najboljših človeških lastnosti. Medtem ko je Heglu odtujitev nujna in pozitivna stopnja na poti človeškega razvoja, je Feuerbachu degradacija in izroditvev od tega, kar je človek po svojem bistvu. Feuerbach ni bil globok mislec. Vendar je njegova filozofija važna, ker je značilno vplivala na Marxa, Freuda in je zelo priljubljena raznim sodobnim humanističnim filozofom in psihologom (Erich Fromm).

Pri *Karlu Marxu* je ideja odtujitve dosegla višek filozofske obdelave. V nekaterih mlajših spisih, napisanih med 1842-1843, in priobčenih šele l. 1932., govori Marx naravnost o odtujitvi. V poznejših spisih pa je besedo „odtujitev“ zavrgel. Ali je zavrgel tudi pojem, ni ravno jasno. Nekateri (E. Fromm, M. Merleau-Ponty) delajo razliko med mlajšim in starejšim Marxom in vidijo samo v mlajšem predstavniku tako zvanega humanističnega komunizma. Splošno se zdi, da je Marx v poznejših spisih opustil porabo besede odtujitev, ker je postala dvoumna, toda ohranil njen prvotni pojem. Marx je raztegnil in poglobil idejo odtujitve, kot jo je našel pri Heglu in Feuerbachu, in jo v nekem pogledu napravil za podlago svoji filozofiji. Kot Hegel tako tudi on začenja s pojmom človeka. Toda različno od Hegla, Marx pojmuje človeka kot bitje, ki deluje, ustvarja in proizvaja. Človek je po svojem bistvu delavec in moderna kapitalistična družba je človeka - delavca zastrupila z odtujitvijo na gospodarskem, političnem in religioznem področju. Zasebna lastnina proizvodnih sredstev, državni ustroj in religija, to so trije viri, ki povzročajo odtujenost modernega človeka. Gospodarska odtujitev je za Marxa prvotna in bistvena. Ta odtujitev je nekako učlovečena v kapitalističnem sistemu. Pod kapitalizmom se je človek odtujil od svojega dela, katero mu več ne pripada, ker ga mora prodati drugemu, in za katero ni nikdar dovolj plačan. Odtujil se je *samemu sebi*, ker je postal tržno blago, ki se kupuje in prodaja, in tako zgubil smisel za svoje osebno dostojanstvo. Odtujil se je *proizvodu* svojega dela, ki mu več ne pripada. In končno se je odtujil *sočloveku*, ker kapitalizem ustvarja razredne razlike in razredni boj.

Ekonomska odtujitev najde svoj odmev v politični, ki jo predstavlja država, in v religiozni, kjer si človek zamišlja neko nadzemsko bitje, ki naj mu olajša zemsko gorje („religija opij ljudstva“). Religija je nujna posledica ekonomske alienacije in bo izginila avtomatično, kakor hitro se kapitalistični sistem zruši in človek spet najde svoje dostojanstvo človeka - delavca. Religija Marxu ni samo simptom splošne odtujenosti človeka, temveč strup (opij), ki ga hromi in mu brani, da bi si pomagal in se otresel splošne odtujenosti. Religija je za Marxa bistveno povezana z gospodarskim in političnim „status quo“. Marx ne dela nobene razlike med religijo kot javno ali zasebno zadevo: dokler obstoji religija, ni upa za odtujenega človeka.

ANALIZA POJMA ODTUJITVE

Po tem kratkem zgodovinskem pregledu pojma odtujenosti, je treba malo bolj podrobno analizirati to idejo, posebno kot se uporablja danes. Besedi dajemo danes poslabšalen pomen (pejorative sense) in pojav odtujenosti štejemo za nekaj nezaželenega in negativnega. Seveda pri tem zadevamo takoj na težave: negativno in nezaželeno za koga in s katerega vidika? Pojem odtujenosti ima pomen samo v luči neke filozofije o človeku in o človeški osebnosti. Predpostavlja tudi neko prepričanje o vrednotah, ki so za človeka važne. V tem smislu se lahko odtujimo samo od nečesa, kar nam je bilo prej domače in drago. Odtujitev pomeni navadno neko zgubo, neko zmanjšanje in razkroj v naši osebnosti, ki ima lahko usodne posledice za naš osebnostni razvoj. Pri vsakem slučaji odtujitve se moramo vprašati: od kakšnih vrednot se je človek odtujil? Ali so to bile res prave vrednote? Ali se te vrednote dajo nadomestiti z nečim drugim, ki je morda enakovredno ali celo bolj vredno? Drugo, kar je važno, je, kaj odtujeni človek napravi, da spet upcstavi neko ravnotežje v svoji iztirjeni osebnosti. Odtujeni človek se mora spet „znajti“ s samim seboj, udomačiti se spet v okolju novih vrednot in zaceliti rane, ki mu jih je izguba ali zavrnitev prejšnjih vrednot zadala. Nasprotje odtujenosti je nova integracija osebnega življenja. Seveda ljudje različno reagirajo na odtujenost. Nihilist in anarhist hočeta uničiti kar je tujega in starega in le malo mislita o obnovi in integraciji. Revolucionarni upornik hoče tudi zrušiti stari svet, od katerega se je odtujil, toda istočasno že dela načrte, da ustanovi nov red, v katerem se bo počutil bolj domačega in srečnega. Konvertit, zlasti religiozni, se je odtujil svojemu prejšnjemu religioznemu svetu, ker ga je spoznal za pomanjkljivega ali napačnega, in ga skuša nadomestiti z drugim, boljšim religioznim ustrojem.

Odtujitev je lahko posledica osebnega prepričanja, razmišljanja, ali pa tudi nemarnosti, ko človek zgubi smisel za vrednote, ki so mu nekoč bile važne, a so polagoma obledele in sedaj le malo še pomenijo. Mnogi mladi ljudje so prišli do zaključka, da jih sodobna družba s svojim socialnim ustrojem in kulturnimi dobrinami ne zadovolji več, temveč celo otežkoča pri njihovi osebni rasti, zato ji obračajo hrbet, se ji odtujujejo in iščejo utehe in pomoči v mamilih, v vzhodnih religijah, v novih oblikah glasbe in umetnosti, v protestih in uporih, ali pa v čisto navadnem spolnemu izživljanju. Američani jih imenujejo zelo slikovito "social drop-outs", to je, ljudi, ki so izpadli iz družbe in se umaknili vase ali pa v nove, navadno majhne družbene skupine.

Včasih je odtujenost vsiljena človeku zaradi razmer, v katerih živi. To se zlasti primeri manjšinam, skupinam ljudi, ki se raso, kulturno, narodno ali versko razlikujejo od večinske družbe, ki jih ne sprejme kot sebi enake ali jih celo preganja in zatira. Narodna manjšina, ki ne uživa svojih kulturnih pravic, je v marsičem odtujena skupina ljudi. V Združenih državah je taka odtujena družba skupnost črnskih Američanov, ki so bili dve stoletji sužnji in nadaljnjih sto let zaničevana ali vsaj omalovaževana manjšina. Dasi se je njihov položaj v zadnjih 20 letih znatno zboljšal in se je njihova samozavest zelo okrepila („black is beautiful“), se še vedno čutijo močno odtujene od bele skupnosti. Tudi kjer živijo skupaj z belimi kot enakopravni državljani (kot npr. po univerzah), se mešajo z belimi le, kadar morajo. Drugače so najrajše sami. Tako živijo v nekem oziru življenje tako zvanega „obrcbnega človeka“ (marginal man).

NEKAJ POSEBNIH PRIMEROV ODTUJITVE

Možnost odtujitve je bistvena lastnost človeškega stanja (human condition). Edino človek, ki se zaveda samega sebe in svoje pripadnosti k družbi in svoje povezanosti z drugimi človeškimi bitji, človek, ki misli, čuti, sklepa, trpi, potrebuje in pogreša, raste, dozoreva in propada, edino tak človek se lahko počuti odtujenega. Primerov in načinov odtujenosti je nešteto in vsak je odvisen od tipične človeške osebnosti in pogojen od tipičnega življenjskega položaja. Naj tukaj kratko navedem in orišem tri načine odtujenosti, ki so tako tipične za modernega človeka: filozofsko-psihološko, družbeno-kulturno in religiozno-cerkveno odtujenost.

1 *Filozofsko-psihološka odtujenost.* Na filozofskem področju so zlasti eksistencialisti poudarili metafizično odtujenost sodobnega človeka (Sartre, Camus). Po njihovo je vsa realnost absurдна,

vesolje nima smotra in človeško življenje je nesmiselno. Človek je odtujen od samega središča svojega bivanja in je postal „eksistencialni izvrženec“ (K. Keniston). Še huje je, ko se človek odtuji ne samo bitju in življenju na splošno, temveč svojemu lastnemu in osebnemu bitju. To nas privede na polje psihološke odtujenosti, ki je v nekem oziru najbolj tragična za človeka. Lahko se pokaže v milejših oblikah, ko človek zdvoji nad samim seboj in se čuti zmedenega, kar se tiče sebe samega, svojih zmožnosti, čustev, nagibov, načrtov, odnosov. Takrat pravimo, da „nismo pri sebi“, da se več ne „znajdemo“, da imamo občutek, da smo „samim sebi tuji“. Psihološka odtujenost pa lahko zavzame skrajne oblike, ki jih najdemo pri duševno obolelih ljudeh. Značilno je, da se v raznih jezikih duševni bolniki imenujejo kratkoma odtujenci (aliéné, alienado). V psihotičnih oblikah duševne obolezlosti je prisebnost skoraj popolnoma izginila in namesto osebne integracije imamo osebni razkroj, ki se kaže v depersonalizaciji, v razklani osebnosti, v histeričnih pojavih tako zvane „množične osebnosti“ (multiple personality), v prividih in paranoičnih idejah. Psihologa v klinični praksi vedno globoko presune srečanje s takim človekom, ki se več ne zaveda samega sebe, ki misli, da je nekdo drugi, ki noče biti to, kar je v resnici, ki skuša zatreti to, kar je v njem najbolj osebnega in intimnega ali pa vsaj izriniti iz zavesti. Ti pojavi razosebljenja so večkrat posledica možganskih okvar in mamil (LSD), kar kaže, kako je zavest prisebnosti tesno povezana z našim telesnim življenjem in blaginjo.

2 *Družbeno-kulturna odtujenost.* Ta vrsta odtujenosti, ki je morda danes najbolj razširjena zlasti pri mladini, je najbolj očitna v tem, da ljudje zavržejo družbo kot tako ali razne strukture in poteze družbenega življenja. Najbolj dramatičen je morda primer radikalnega revolucionarja, ki odklanja celokupno družbo, v kateri živi, ker ne odgovarja njegovim zamislim, in jo hoče uničiti in nadomestiti z drugim socialnim ustrojem. Lenin je bil brez dvoma veliki odtujenec v ruski in zapadni družbi 19. in 20. stoletja. Toda danes ima že komunistična in sovjetska družba cel niz svojih odtujencev, ki so nam vsem znani. Pravi veliki odtujenec sovjetske družbe je danes neustrašeni Aleksander Solženicin, ki pa je obenem prav s svojo pogumno kritiko in odklonom sovjetskega ustroja, postal veliki „udomačenec“ in član splošne družbe.

Mnogi ljudje se danes odtujujejo raznim socialnim ustrojem in ustanovam, kot so npr. družina ali zakon. Število mladih ljudi, ki se nočejo več poročiti, temveč živijo skupaj v neki svobodni zvezi, raste vedno bolj. Prav tako se otroci in starši vedno bolj odtujujejo temu, kar smo nekoč imenovali „družinsko življenje“. V mnogih zapadnih državah se vedno bolj množi odpor do tega,

kar imenujejo kapitalistično-militaristični kompleks, ki skrbi za svoje lastne koristi in včasih svojevoljno posega v javno življenje in vpliva na važne politične in gospodarske odločitve narodnega in mednarodnega značaja. Med severnoameriško mladino je zele značilna odtujenost politiki in politikom na splošno. Beseda „politician“ zadobiva bolj in bolj poslabšalen in zaničevalen pomen (zlasti po aferi Watergate). Amerikanec politiku težko zaupa in misli, da je več ali manj vsak politik nepošten slepar. Veliko dobrih in nadarjenih ljudi se ogiblje politični ali diplomatski karieri radi nizkega prestiža, ki ga taka služba uživa. Znano je, da je politična in umska raven ameriškega kongresa (in najbrže tudi drugih podobnih ustanov po svetu) precej nizka in ne preveč privlačna za mladega Amerikanca. Povprečen ameriški človek je precej odtujen od zanimanja za svetovno dogajanje, razen v primeru, če ga naravnost zadene. Izolacionizem in odpor do Združenih narodov je vedno močan v ameriškem življenju. V zadnjem desetletju je zanimanje za moderne jezike po ameriških srednjih in višjih šolah padlo na vznemirljive nižine.

Med primeri socialno kulturne odtujenosti je morda za naše slovenske razmere najbolj zanimiv in najbolj tragičen primer Slovenca begunca, zdomca, zamejca ali tudi sezonskega delavca, ki je iztrgan iz svojega narodnega domačega okolja in prisiljen radi razmer ali svobodne odločitve, da živi v tujem okolju. Kako naj se tak človek znajde in ohrani to, kar ga dela slovenskega človeka? Ali pa je morda zanj kot osebnost boljše, da se odtuji marsičemu, kar mu je bilo prej pomembno, in išče nove osebne integracije, nove sinteze vrednot in nove „udomačitve“? Ti problemi so se med nami že pogostoma obravnavali in privedli do raznih zaključkov. V glavnem gre tukaj za tehtno in preudarjeno odločitev zdrave in dozorele osebnosti, ki se zaveda, da je naše življenje stalno presnavljanje in iskanje novih sintez in novih ravnovesij, pri katerih mora navlaka odpasti in le, kar je zrnato, ostati.

3 *Religiozno-cerkvena odtujenost.* Po krščanskem pojmovanju je ves smisel religije „koinconia“, občestvo, domačnost med človekom in Bogom in med ljudmi samimi kot brati. Sveto pismo stalno poudarja, da v ekonomiji nove zaveze nismo več tujci in prišleci, temveč državljani in domačini božji. Ta domačnost z Bogom predpostavlja in vključuje neko odtujenost od sveta, v kolikor je ta sovražen in nasproten Bogu. Religioznost je v tem smislu neka stalna polarnost, stalno tveganje in nihanje med domačnostjo in odtujenostjo. Moralni teologi so že od pamtiveka opredeljevali smrtni greh kot „aversio a Deo et conversio ad creaturam“ (odvrnitev od Boga in obrnitev k stvari). Po svojem najglobljem bistvu je tako greh odtujenost od Boga, razbitje občestva in do-

mačnosti med Bogom in človekom. Verska odtujenost se danes kaže na dveh področjih, ki sta med seboj tesno povezani: na splošno religioznem in na cerkvenem področju. So seveda ljudje, ki so odtujeni religiozno in cerkveno. Ne verujejo v Boga, ker jim Bog ne pomeni nič več, in obenem zavračajo vsako religiozno organizacijo, ki naj jim posreduje religiozne vrednote. So pa drugi ljudje, ki hočejo ohraniti domačnost z Bogom toda brez ali mimo cerkvene ustanove. Teh je veliko tudi med mladimi kristjani in katoličani, ki so zgubili zaupanje do cerkvene ustanove in do cerkvene avtoritete. Religiozna kriza modernega človeka ni toliko problem ateizma kolikor problem organizirane religiozne skupnosti. Religiozne statistike (v kolikor so verodostojne) kažejo, da vera v Boga ne pada tako značilno kot obiskovanje cerkve, kot priznavanje in zaupanje v cerkveno oblast. Ni dvoma, da je skozi zgodovinski razvoj cerkvena oblast vsaj delno kriva množični odtujenosti krščanskih in katoliških slojev. Kako naj si drugače razlagamo odtujenost delavstva od vere in cerkve zlasti v katoliških deželah? Ali pa odtujenost intelektualcev in kulturnih delavcev? Severnoameriški katoličani so zelo zaskrbljeni spričo dejstva, da katoličani tako malo prispevajo h kulturnemu življenju Združenih držav. Ali je morda res, da nas krščanstvo odvrča ne samo od hudobnega sveta, temveč tudi od pozitivnega zanimanja in ustvarjanja dobrin in vrednot tega sveta? Težko je ohraniti domačnost z Bogom in pravo domačnost s svetom. Drugi vatikanski zbor se je s tem problemom podrobno bavil v konstituciji *Gaudium et spes* o položaju Cerkve v modernem svetu.

SKLEPNE MISLI

Kje je rešitev problema moderni odtujenosti? Odgovor ni preprost, ker je problem sam zamotan in sega v vsak ktiček našega življenja in delovanja. V glavnem pa je to rešitev, ki nam jo nudi evangeljska prilika o izgubljenem sinu. To je klasična zgodba o odtujencu, ki se je naveličal domačnosti in se podal na tuje iščoč sreče, ki je ni mogel najti doma. Šele trpke izkušnje tujčine so mu odprle oči in mu pomogle, da se je osvestil in našel pot do samega sebe in pot domov do očeta, ki ga je nestrpno pričakoval. Iztrgati se iz objema odtujenosti pomeni povrniti se v domačnost svoje lastne osebnosti z vsem njenim bogastvom in revščino, v domačnost sočloveka, brez katerega ne moremo uspevati, in v domačnost Boga, brez katerega bomo na svetu večni odtujenci.

- Bier, W. C. (Ed.) *Alienation: Plight of Modern Man?* Fordham University Press, 1972.
- Fromm, E. *Marx's concept of man*. Ungar, 1961.
- Israel J. *Alienation: from Marx to modern sociology, a macrosociological analysis*. Allyn and Bacon, 1971.
- Josephson, E. and Josephson, M. (Eds.) *Man alone: Alienation in modern society*. Dell, 1962.
- Keniston, K. *The Uncommitted: alienated youth in American society*. Dell, 1960.
- Schacht, R. *Alienation*. Doubleday, 1970.

SÉJ FRANSÍSKO

VLADIMIR KOS

Morjé še zmerom jé iz rok obale
v Kagóšima, v Kagóšima od včera j.
In bambus v Hírado zvoní še zmera j.
Žené so v Jamaguči trpko zale.

In tu in tam se križ med rižem sveti,
tako da tudi kaplje znoja tlijo,
in stroji ropotajo melodijo,
in pod večer se da lahkó umreti.

O, sej Fransísco, kje so milijoni?
Zakaj Srce se božje bolj ne skloni
k otokom, pol srebrnim, pol prečrnim?

Saj vem, da hoče z nami svet graditi.
A mī smo s sidri v blatno dno zaviti,
dokler se On ne bo na mreže spomnil.

Fransísco, On! Smehlaj in Nesebičnost.
Graditelj naših nezdroljivih bark.

Na praznik sv. Frančiška Ksaverija, ki je prvi
začel širiti katoliško krščanstvo na Japonskem
in ki ga tukaj kličemo „Séj Fransísco“ (séj
pomeni „sveti“). Kagóšima je пристanišče, kjer
se je izkrcał; Hírado in Jamaguči pa dvoje
mest - žarišč njegovega delovanja.

Na enem izmed japonskih otokov, 3. decembra 1973,
421 let natanko do dne, ko je z vero, upanjem in ljubeznijo
odšel z otoka San Čao naravnost v nebesa.

MOLITEV MED MAŠO

Iz Molitvenika Gospe Bobrove

ZYGMUND KRASINSKI — TINE DEBELJAK

V Tvoj spomin bo Tvoje življenje v kratki uri ponovil Tvoj služabnik, o Gospod, – vse, kar si mislil in govoril, in vse, kar si trpel.

V podnožju oltarja se sklanja, zamišljen v molk, preden začne sveto daritev.

Zdaj se je vzel na stopnico oltarja – deček mu odgovarja. O Bog, on ima zdaj Tvoje obličje, in ta deček je človeštvo, ki odgovarja s Tvojo besedo.

To človeštvo, ki je bilo pred Teboj, je in bo vedno otrok. Zato ga boš odrešil, o Bog!

Ta kelih, s katerega je služabnik snel pokrivalo, je kelih grenčice, ki jo je svet podal Tvojim ustnom.

To je kelih Tvoje krvi, ki je odrešila svet.

Knjiga, ki jo je odprl, je Tvoja beseda, povedana par vernikom in po njih je prišla do nas.

To je beseda življenja in neskončnosti.

Ti sam si bil Beseda nebeškega Očeta, kakor je to Tvoja Beseda.

Oče je poslal Tebe, kakor si Ti nje razposlal.

A preden si se razodel svojim izbrancem, si premišljal dolgo v božanski samoti.

Pomlad Tvojega človeškega življenja se je dopolnila v puščavi.

Kajti Ti sam si bil svet.

In kakor mlad, nesmrtni svet, si se približal po dolgih bdenjih in mislih staremu, pokvarjenemu, ki je vladar na zemlji.

Začel se je Tvoj boj z njim.

Nisi se vojskoval z mečem, temveč s silo misli in besede.

Tem, ki si jih zbral ob sebi, nisi overčal senc z zlatimi venci, nisi jim položil v dlani orožja, dal pa si jim vero v moč čudežev – ukazal si njihovim duhovom stopati in teptati po svetu telesa.

Bil si kralj nevidnih.

Bil si gospod neskončnosti.

Rojen iz Device si ljubil device, zato, ker so slabe v telesu, a močne v duši.

Zato, ker so bliže svetu Duha.

Zato, ker potrpežliveje trpe.

Zato, ker manj glasno hvalijo.
 Zato, ker nesmrtnosti nimajo na zemlji.
 In slabostim telesa in slabostim, v katerih je tlela iskrica ljubezni,
 si opráščal, Gospod!
 Mariji si odpustil, ker je z vonjavimi kadili in dolgimi lasmi prišla
 mazilit Tvojo glavo – in ukazal si iti v miru tej, katero so
 hoteli kamenjati.
 Toda napuhnjencem duha, stiskajočim uboge, bahačem v mislih in
 v nekoristnosti srca, varavcem pred ljudmi, da bi jih zapeljali,
 nisi mogel odpustiti.
 Tam, kjer ni bilo ljubezni, ampak le podlost in pozlačena laž, si
 sodil in obsodil.
 Prekupčevavce v svetišču si izgnal iz njega; v oblčju farizejev
 so se iskrile Tvoje božanske oči in nesmrtni gnev je stopil
 na Tvoje čelo.
 Prisposobil si jih pobeljenim grobovom.
 Na zunaj dragocene in prazne rezbarije, na znotraj prah.
 S preprostim ljudstvom si se z veseljem pogovarjal, sedeč na
 morskem bregu.
 Z otroki si se igral – nedolžnost ali žal nad grehi si preložil
 na vdano čednost.
 Odpustil si strastnim, ker so mnogo ljubili, odpustil si preprostim,
 ker so mnogo verovali, odpustil si slabim, ker so mnogo trpeli.
 Tem pa, ki niso ljubili, ne verovali, ne trpeli, nisi mogel odpustiti.
 Prekrel si jih kakor sluge kneza tega sveta.
 In Tvoj boj se je nadaljeval z njimi, in vse bolj črne so bile njihove
 zvijače, vse pogubnejši njihovi cilji.
 Vedel si, da kdor premaga svet, mora izginiti v času – kajti živel
 bo v večnosti.
 Vnaprej si videl kot človek svoj konec.
 Kot Bog pa si obljubil, da se vrneš.
 In s solzami Te je poslušala Tvoja mati.
 In tudi Tebi so nekoč prišle solze v oči – ko si se ozrl na ohsojeno
 mesto, na mesto prednikov, na mesto svoje matere, na svojo
 domovino.
 O Ti, ki si nekoč jokal na griču nad Jeruzalemom, joči sedaj nad
 nami!
 Preden si se ločil od svojih izbrancev, si obrnil misli k Očetu in
 zaupal si jih Njemu s svojo molitvijo.
 „Oče, prišla je ura.
 Tvoje ime sem razglašal pred ljudmi, ki si mi jih zaupal.
 Tvoji so bili in dal si mi jih – ohranili so Tvoje ime.
 Toda zdaj jaz ne pripadam več svetu, oni pa mu še pripadajo –
 naj grem k Tebi!

Sveti Oče, varuj jih v svojem imenu, te, katere si mi dal, da bi bili eno, kakor sva midva eno!

Ne prosim Te, da bi jih vzel s sveta, temveč le, da bi jih varoval zlega!

Oni niso s tega sveta, kakor tudi jaz nisem s tega sveta.

Posveti jih zaradi svoje Resnice.

Tvoja Beseda je Resnica.

Da bi vsi postali eno, tako, kakor sem jaz v Tebi in Ti v meni – da bi tudi oni bili eno v nama in bi svet veroval, da si me Ti poslal.“

In sedel si k zadnji večerji.

Tisti pa, ki Te je imel izdati, je stal ob Tebi – toda glava ljubljenca Tvojega je ležela na Tvojem naročju.

Čutil si, o Gospod, da se Tvoj boj bliža koncu – Tvoje človeško telo je vzdrhtelo in, klečeč v vrtu oljk, si prosil svojega Očeta, naj bi odvrnil kelih grenčice od Tvojih ust.

Toda Tvoj božji Duh je hitel k smrti.

Pilat se je ustrašil ljudi in prestrašil nekega Boga – ni hotel izzvati ne ljudstva, ne Boga – zato si je previdno umil roke nad Tvojim trpljenjem.

Kajfa ni bil tako slab – nedolžnega Te je zasledoval, sovražil in obsodil.

Ljudstvo pa se je vpijoč prerivalo tja, kjer si stopil, obložen s križem na Kalvarijo.

Ko si ptil krvavi pot, so se smejali.

Ko si padel na obraz pod težo križa, niso imeli usmiljenja.

Drobni otroci so se norčevali iz Tebe, njihovi očetje in matere so Te preklinjali.

Ti pa si stopal naprej v znoju in krvi, molče proseč Očeta, naj jim odpusti.

Človeški svet se je zgrinjal v tej uri okrog Tebe – prav takšen, kot je od vekomaj – ostarel v svojih mislih, neizprosni v svojih sodbah, okrutni v svoji moči.

Čim starejši je, čim bliže koncu, tembolj je krut.

Gluhi, mrtev, slep za vzhajajoče zvezde – častivec zahajajočih, ki so se rodile obenem z njim.

Zasmehujoč vse in vse ubijajoč – da bi živel nekaj trenutkov dlje. Ne predvidevajoč, da bo pred Tvojo smrtjo prišlo Tvoje zmagošlavje. Ne vedoč, da kdor hoče živeti in biti z duhom na zemlji, mora najprej izginiti z nje s telesom.

In v triumfu so Te peljali k Tvojemu križu.

In v triumfu so Te pribili na križ.

In v triumfu so Ti ponudili žolča z octom in grenkim pelinom.

Niso pač vedeli, da v tem hipu postajaš Bog na vekomaj!

akademski kipar FRANCE GORŠE

ČAS HITI KAKOR OBLAKI, relief (tanjen baker), 1973

GENIJ

(oreh)
1973

Na Golgoti vidim Tvojo muko, o Gospod – in črno noč, ki se je nagloma stemnila sredi jasnega dne, in vihar, ki se je utrgal v prostoru, in Tvoje čelo, ovenčano s trnom, in Tvoje mirno oko, zadnjikrat blagoslavljaajoče s pogledom zemljó in zemlje sinove.

S pogledom ljubezni si umirajoč objel vse njihove vnuke in vso naravo.

Človeški rod si objel s svojo mislijo vse do konca vekov.

In tedaj si rekel, sluteč vojske in obup njih, ki pridejo za Teboj delat dobro in umirat, besedo neskončne bolečine: „Zakaj si me zapustil, Oče?“

Da bi Oče oprostil v nebesih trenutek dvoma svojim otrokom na zemlji!

Da bi bila dopolnjena – človeška muka, da bi v kelihu grenčice ne ostala neizpita niti ena kapljica grenčice.

Da bi duhu bilo neznosno v trenutku smrti, kakor je telesu.

Da bi ta zadnja preizkušnja nesreče, zadnja omedlevica srca, zadnja ločitev Sina in Očeta iztisnila solze angelom, da bi preprosili Boga.

In odslej ni bilo ne ene velike in lepe duše, v kateri se ne bi ponovile Tvoje besede.

Slednja je iskala Sina in bila križana v Njegovem imenu, v odločilnem trenutku je začela drhteti v sebi, ali bo našla Očeta, katerega je iskala.

In navidezna noč se je zgrnila nanjo v zadnji preizkušnji.

Toda ljubezen jo je pritegnila v naročje, ko je njen obup postal neznosen – ko ji je od željá in vzdihov počilo njeno minljivo življenje.

Kajti ko ni mogoče vzdržati v življenju niti enega trenutka več, je treba v bolečini vstopiti v nebo, o Gospod!

Ti pa si, da bi nas naučil, kaj se zgodi z duhom za zaveso te prividne noči, ko vse utihne in se zdi, da se je vse končalo na veke, vstal tretji dan iz groba.

Najprej te je videla ženska in spoznala, o Gospod.

Potem si se prikazal možem – obljubil si jim Tolažnika, Duha svetega, Duha, ki nenehno kroži med Teboj in Očetom, ki združuje Tebe z Njim na vekomaj – življenje!

In ta Sveti Duh je v nas.

Mi namreč nismo ne čisto telo in ne čisti duh: mi smo samo skladje telesa in duha – mi smo živa ljubezen dveh tečajev stvarstva, dveh delov Tvoje večnostne misli!

In ko si se vrnil k Očetu na angelskih perutih, si poslal tolažbo svojim vernim – podvojil si njihovo življenje – močnejše si

napravlil njih duše. Zvezal si še bolj njih misel z njihovim telesom.

Oni so govorili besede in delali čudeže v pričevanje Tvojega imena – in tako so živeli v ljubezni duha in telesa, da njihovo telo ni vzdrhtelo ob mislih na smrt, ko je Duh ukazal.

Zdaj sediš v človeški postavi na desnici Očetovi – po Tebi je odrešeno in je postalo nesmrtno tudi naše telo.

Ti si živa, vidna, dotakljiva Beseda. Iz globin neskončnosti si izšel, odel si se v postavo, kajti žal Ti je bilo te nesrečne, trpeče gmote – vzel si jo, Gospod, za hčerko svojo in ona je postala nesmrtna v obličju Tvojega Očeta!

Ta pa je neskončen, neviden – samo preko Tebe prihajam k Njemu – Ti si svet – On misel sveta, Duh pa, ki veže Tebe z njim, Vaša enovitost brez konca pa je ljubezen ljubezni – je večnost večnosti – je Bog!

O Bog, troedini in edini, usmili se me!

V imenu Očeta in Sina in Duha naj bom odrešena!

V imenu Očeta in Sina in Duha naj trpim na svetu, da bi kdaj vstala od mrtvih!

Duhovnik je zdajle vzdignil kelih Tvoje krvi in jo izpil in zavžil Tvoje Telo.

Nikdar Tvoja muka in Tvoje trpljenje ne prenehata na zemlji. Skrivnost skrivnosti, Tvoj križ, to je naša zgodovina.

V slehernem človeškem srcu se ta skrivnost ponavlja slednji dan.

V sleherni družini – v slehernem narodu.

Le v celem človeštvu ne, kajti Ti si ga odrešil in ga vodiš k večni sreči.

Toda zaradi družin se mučijo sinovi in hčere in očetje in matere.

Za narode se mučijo državljani in voditelji in sodniki in svečeniki ljudstva.

Za vse človeštvo se slednji dan mučijo narodi in umirajo v bolečinah in obupu.

Tvoja kri se preliva slednji hip.

Telo Tvoje je prebodeno slednji hip.

Sleherna misel, ki blodi in premaguje svet, trpi v Tebi.

Sleherno srce, ki se trga, poka v Tebi.

Na milijonih križev, od tečaja do tečaja, umirajo milijoni mučenikov v Tvojem imenu in na Tvoj način.

Dokler nisi Ti umrl, sta smrt in bol bila sramota.

Od dneva Tvoje smrti pa sta postali slava in up.

Kajti Ti si smrt prežlahtnil v življenje.

Kajti Ti si telesu obljubil nesmrtnost v nagrado za trpljenje.

Nosim svoj križ in čutim žeblje v svojih dlaneh in svojih bokih.

Molim k Tebi s svojo človeško muko – kakor Ti k svojemu Očetu
s svojo božansko za nas vse in za sebe.

Še enkrat, preden stopi od oltarja, bere Tvoj služabnik Tvoje
besede – besede Tvojega ljubljenca – besede tega, kateremu si
zaupal Mater v poslednji uri:

„V začetku je bila Beseda in Beseda je bila pri Bogu in Beseda je
bila Bog.

Ona je bila od početka z Bogom.

Vse je bilo storjeno po njej in brez nje se ni zgodilo ničesar.

V njej je bilo življenje in življenje je bilo luč ljudem.

In Luč je zasvetila sredi temnot, toda temnote je niso spoznale.“

Ta Beseda, odeta v postavo, si bil Ti.

Ti si vstopil, a te niso sprejeli.

In kakor so Tebe prekleli, tako preklinjajo vse Tvoje do današnjega
dne na zemlji.

Toda kakor si Ti premagal svet, tako bodo tudi Tvoji premagali
svet.

Tvoji pa so bili na vse čase in so danes tisti, ki Te ljubijo in te
želé.

Blagoslovi ta boj, o Gospod!

Z ljubeznijo navdihnjene navdajaš z mučeništvom. Drugi pijó
in jedó v svojem napuhu in ne vidijo konca!

Končala se je sveta žrtev. Znova je pokrtil duhovnik Tvoj kelih
in stopa od oltarja.

„Pojdite!“ nam govori. „Dopolnjeno je!“

In odhajam, Gospod, v upanju, da Te bom kdaj videla v Tvoji slavi,
kjer ne bo bolečin, ampak le Ti in Tvoj Oče, in mi vsi
s Teboj in s Tvojim Očetom povezani z Duhom na veke vekov.

Amen.

OB TRIDESETLETNICI BALANTIČEVE SMRTI

TINE DEBELJAK

1

Viktor Smolej piše v svoji razpravi *Slovstvo v letih vojne (1941-1945)* v VII. zvezku *Matične* izdaje *Zgodovine slovenskega slovstva* o meni v zvezi s pesnikom Francetom Balantičem, da „sem ga skušal prikazati kot žrtev osvobodilnega gibanja in boja, ne da bi razlikoval Balantiča pesnika od Balantiča domobranca“ (str. 350). Malo dalje spet, da „sem se prizadeval, da bi iz Balantiča napravil domobranskega pesnika“ (351) ter da sem „s svojo izkrivljeno razlago in napačnim podčrtavanjem Balantičevega domobranstva še podprl prevzemanje Balantiča kot simbol protikomunističnega boja na škodo resnične vrednosti in razsežnosti Balantičeve poezije...“ (str. 352)

Napisal sem mnogo in marsikaj o Balantiču od tistega dne, ko sem prejel prve njegove pesmi in jih komentiral v *Slovincu*, še posebej pa od dne, ko sem naznanil njegovo smrt v *Grahovem*, pa vse do zdaj: toda vedno in povsod sem govoril o Balantiču kot pesniku. In njegovo smrt sem vedno obžaloval kot smrt pesnika, ki pa je kot človek bil tudi član vaških straž in domobranstva. Kot tak je padel kot vojščak v protikomunističnem boju, pri čemer sem omenjal, da so ga živega sežgali Dakijevi partizani v *Grahovem*. Zaželel sem si dobiti pred oči tiste številke *Slovenca*, v katerih smo pred tridesetimi leti naznanili slovenski javnosti smrt Franceta Balantiča. Dobil sem jih in iz njih povzemam:

Grahovska tragedija je bila objavljena v *Slovincu* 27. novembra 1943 pod naslovom: *Z orožjem z roki umirajo naši junaki*. V *Grahovem* pri *Cerknici* je padlo 15 junakov z vodjo F. Kremžarjem vred. Balantič je tu samo omenjen, v večini je članek posvečen Fr. Kremžarju. Članek ni podpisan. Drugi dan je prinesel *Slovenec* (28. novembra 1943) na tretji strani nepodpisani članek: *Grahovski junaki in njih tragedija*, kjer se govori večji del o Bogdanu Lavriču; Balantič je spet samo omenjen; toda poleg Lavričeve je priobčena tudi Balantičeva podoba. Na drugi strani iste številke pa je moj podpisan članek z mastno tiskanim naslovom: *Umrli je pesnik France Balantič*.

Ker je ta članek prvi, ki naznanja slovenski javnosti smrt pesnika Balantiča, ga ob 30-letnici te smrti priobčujem v celoti.

UMRL JE PESNIK FRANCE BALANTIČ

Trohneče vence sem si strgal z glave,
ostanki preperelih rož v laseh
so znamenje, da moram v vrste teh,
ki kmalu jih zdrobijo kepe rjave.

Zaman brsti v oblakih kri, zaman,
ne vidim nič, oči so izgorele
in predse mečem roke smrtno bele.

Strah pomodrel je kakor cvet plavice,
na vrata grobnice tiščim nosnice,
poslednjih smrtnih vonjev sem pijan.

Tako je zapisal pred tremi leti Balantič kot osmošolec ter je na to predsmrtno slutnjo spesnil tudi – sonetni venec. Tedaj tega samostojnega sonetnega venca nisem priobčil v celoti, temveč v zadnjih letnikih Doma in sveta samo posamezne sonete iz njega, toda danes vidim, kako tesno je živela smrt v njem in kako proroško jo je čutil v svojih vizijah. Zdaj je padel in zgorel kot junaški vojščak v Grahovem in slovenska književnost je zgubila bogonadarjen talent, kakor sta bila samo še Kette in Kosovel in tudi v dobi njunih let. Toda ni umrl za boleznijo pesnikov, ki ji je sicer že zapadal, temveč z orožjem kot junak na polju slave!

Že dolgo me ni nobena smrt tako pretresla kot smrt tega mladega pesnika. V njem sem gledal največji pesniški talent med najmlajšimi. Toda vedno sem se bal za njegovo življenje. Kako plah in bolehen je bil, ko se je prvič oglasil kot osmošolec s svojim, v življenju in smrti neločljivim tov. Fr. Kremžarjem. Vtis sem imel, da je stopil predme sam Srečko Kosovel. Droban fant z živahnimi, drobnimi očmi, z nežno otroško glavo, z očali ter mehko, beloprstno roko, pa tudi malce pojočim glasom: res pravi pesnik iz romantičnih dob. Vesel sem ga bil, kajti že preje mi je Kremžar prinesel njegove rokopise in sem se takoj odločil, da ga kot srednješolca tiskam v DiS na prvih straneh. Takoj se mi je razodel kot velik talent. Tedaj je bil od domotožja ves bolan, koprnjel je po svojem domu, prestal je ravno bolezen, mislil je zapustiti osmo šolo in oditi domov brez upa na maturo. Pregovorili smo ga, da je maturiral ter se vpisal na univerzo na slavistiko. In potem je bral češke in poljske pesnike, zanimal se je za Vrhlickega in za Mlado Poljsko in češko Moderno. Slavistiko je vzljubil kot pesnik, ki se je neprestano bogatil in se duhovno dvigal. To leto je bilo konec njegove notranje krize in je bilo leto njegove zbirke, ki jo je uredil in ji dal naslov Muževna steblika. Steblo, ki se muži. Sok v vrenju. In resnično je tedanja njegova zbirka vretje, iz katerega bi izšel slej ko prej zrel človek. Zato je založba odkupila zbirko ter ga samo prosila,

naj izpopolni zbirko z nekaterimi novejšimi pesmimi, ki jih ima v načrtu, da bi bila zbirka ob izidu resničen dogodek v naši literaturi, kakor ga pričakujemo od Balantiča. To je bilo leta 1942.

Tedaj pa so prišli dogodki, ki so dozoreli Balantiča v moža in junaka. Najprej internacija, ki jo je doživljal v Gonarsu in kjer se je izkristaliziral, da je po vrnitvi domov takoj našel svoje mesto v vrstah vojščakov proti komunizmu. Da, ravno kot književnik in pesnik je čutil, da nastopi proti revoluciji, ki so jo napravili pesniki in književniki. To je bila njegova velika odločba, kot bi je ne pripisoval plahemu, razbolelemu, notranje še malo dekadentnemu pesniku izpred enega leta. Balantič je dozorel v moža, da se razvije – v junaka v smrti, ki je živela vedno z njim kot prijateljica in njegov pesniški navdih. V svojih sonetih iz Gonarsa je že pisal o domu in dekletu, katere oče čaka, da „jaz kot dedič mu oči zaprem“, toda:

Ne bom je zrl v nevestini opravi,
očeta so zagrebli ji na Rabu
in jaz nekoč segnil bom bogve kod!

In potem se je boril na Pudobu in se čudežno rešil. Prišel je bos v Ljubljano, da se vnovič uvrsti s svojim tovarišem in prav tako nadarjenim pripovednikom, (ki pa še ni stopil v javnost, dasi ima dobro prozo v svojih zvezkih) Fr. Kremžarjem med domobrance s slovensko trobojnico. Šel je nazaj v Grahovo, da se tam sreča s svojo smrtjo kmalu nato, ko smo v Ljubljani že sklenili, da izide že za Velikonoč njegova zbirka, kajti – nova poezija domobranca Balantiča bo drugačna, kakor pesem mladega osmošolca, romantičnega pesnika Balantiča.

Zdaj leži „rdeči ogorek očetov“, kakor se je imenoval v svojih zadnjih pesmih, med zoglelenimi ostanki tovarišev v boju in smrti na Grahovem, on, mladi, plahi pesnik, talent, kot smo jih imeli malo v naši književnosti, up naše poezije, junak domovinske ljubezni in reda po božjem redu. Saj je zapisal:

tih bom pred mrtvo ognjišče počenil:
tukaj bom odgovarjal za domačijo!

Da: domobranec! Pravi junak, ki je v odgovornosti za domačijo padel na ognjišče požganega doma, da zdaj kot pesnik moli k Bogu:

naj pestujem kot deklice glavó
Tvoj mir in kot samotno drevo
potapljam v dobre zemlje se vonjave.

Tine Debeljak

To sem napisal takoj po njegovi smrti na podlagi njegove rokopisne zbirke, ki je bila pri meni, in v pričakovanju, da odkrijem še kje njegove pesmi iz časa vaških straž, o katerih so pripovedovali, da jih je pisal. Ko sem kmalu nato pregledal njegovo zapuščino na stanovanju profesorice za kleknanje na obrtni šoli gdč. Pelhanove, sem našel samo zasnutke in fragmente oz. prepise pesmi, ki sem jih pozneje izdal v zbirki V ognju groze plapolam. Tam sem z datumi dokazal in postavil trditev, da nobena ohranjena pesem ni poznejšega datuma od spomladi l. 1943. Ohranjena ni torej nobena pesem iz časa vaških straž, kaj šele domobranstva. Njegov tovariš Stanko Tomažič priča, da je Balantič nekoč improviziral pesem Na mrtvega partizana; drugi so pravili, da je tudi v tem času pisal pesmi, toda ohranjene ni nobene. Tako Balantič v resnici ni domobranski pesnik, kolikor poznamo do sedaj njegovo poezijo; bil pa je pesnik domobranec in je kot tak padel v boju proti komunizmu. Kot človek, torej kot vojak, ki je življenje dal za ideale vaških straž in domobranstva, pač lahko velja za simbol odpora proti komunizmu, ter ga kot takega lahko imamo za heroja, kakor v taboru OF velja pesnik Kajuh za narodnega heroja, kot je zapisal Smolej na str. 178 omenjene knjige o medvojnem slovenskem slovstvu. Toda Kajuh je resnično partizanski pesnik, dočim jaz govorim vedno samo o Balantiču kot pesniku, ki je padel kot domobranec, ne da bi bila ohranjena ena sama njegova domobrantska pesem. To sem jasno zapisal že v prvi zbirki in Smolej to vse tudi vestno citira, kar ga pa ne moti, da mi pozneje očita vse drugačno tendenco. Kakor pišemo o Prešernu, da je bil advokat in je umrl v Kranju za vodenico, da sta Kette in Murn umrla za jetiko, prav tako imamo pravico povsod poudariti, da je bil Balantič domobranec in da je zgorel živ v Grahovem kot žrtev narodno-osvobodilnega boja. Kdor ne razlikuje v Balantiču pesnika od domobranca, je pač Smolej sam.

2

Vzdržuje se trditev, da je Balantič pesnil tudi še kot vaški stražar, kar priča Jože Dolenc v Knjižnem glasniku celjske Mohorjeve družbe (1969, štv, 1-2), ko piše, ne vemo po kakšnem viru, da je „tedaj na Grahovem zgorela zbirka njegovih zadnjih pesmi in nam je tako neznana njegova poslednja človeška in pesniška izpoved“.

Tako trditev sem zasledil tudi v partizanskem viru:

Vlado Kozak, mlajši brat pisateljev Juša in Ferda Kozaka, ki je bil med revolucijo kot star skojevec referent za tisk pri partijskem štabu in cenzor, tudi pravi, da je „njegov prijatelj slavist (Jože Šmit?) kasneje, ko so partizani zavzeli belogardistično postojanko Grahovo, v neki hiši našel rokopis oz. zvezek Balantičevih pesmi“ (Delo, 9. maja 1970). Če se je res našel takšen rokopisni zvezek, je zdaj vprašanje: kje je zdaj? Saj ga je našel slavist, ki ga je znal ceniti. Ali ga je uničil cenzor? Ali pa je vse samo bajka? Zanimivo je, da na tistem mestu Kozak citira neki Balantičev verz, ki mi je vse doslej bil neznan:

Zgoreli bomo kakor šop zvene le trave...

Odkod ima Kozak ta verz, ki zveni resnično zelo balantičevsko? Iz katerega belogardističnega časopisa je vzet? Iz rokopisa?

Dotično pričevanje cenzorja Vlada Kozaka je zanimivo tudi z drugega stališča. Naj ga zato citiramo:

„Tedad sem dobival v naš štab tudi skoraj vso belogardistično in kasneje domobransko časopisje. Med tem surovim pisanjem sem zagledal tudi pesmi, ki so izražale pravo lirično nostalgijo po nekdanji kmečki idili. To so bile Balantičeve pesmi. Imel sem občutek, da v njih prevladuje nad upom obup, in ko sem bral tisto pesem, kjer Balantič piše, kakor se tega verza še od takrat spominjam: 'Zgoreli bomo kakor šop zvene le trave', sem dejal, da je to res pesnik. Moji tovariši, razgreti v borbi, seveda niso bili mojega mnenja. Potem sem jim dejal: 'Pomislite samo, kaj bi mi storili s takim pesnikom, če bi bil z nami in pri nas, pa bi nas poskušal zastrupljati s takim črnim obupom? Tam, kjer je sedaj, seje malodušje in je res čudno, da ga ne pošljejo v prekomando, kakor bi storili verjetno mi, če bi bil z nami. Vendar pesnik pa je in to tragičen pesnik'...“

Dve važni izjavi: 1. da Balantič „seje tam, kjer je“, to je pri vaških razražah, s svojimi pesmimi iz te dobe malodušje; in 2. da bi ga partizani spričo takih derotističnih pesmi sami „poslali v prekomando“, kar se pravi v takratni partizanski latovščini, da bi ga likvidirali. Spričo take prakse odstranitve ne na tendenčno, borbeno proletarsko struno udarjajočih pesnikov dobi novo osvetljavo tudi zagonetna smrt pesnika Destovnika-Kajuha. O njem namreč pripoveduje bivši borec iz Grčaric, ki je bil po nasilni mobilizaciji v Kočevju kmalu po Kajuhovi smrti poslan v njegovo partizansko brigado, tako nekako, kot da so pesnika načrtno likvidirali partizani sami v kamufliranem nemškem napadu. Morda je v Kajuhovem primeru samo domneva; a praksa takšnega „prekomandovanja“ pesimističnih pesnikov pri partizanih je s to Kozakovo izjavo potrjena. Zato ni brez podlage njegova pripomba, da bi bil Balantič, če bi bil s tako poezijo pri partizanih, likvidiran prav kot pesnik.

Anton Slodnjak v svojem Slovenskem slovstvu (str. 467) postavlja neko čudno tezo, ko trdi, da se je verjetno hotel Balantič v svojem misticizmu „sam žrtvovati, da bi zadostil za lastne in tuje zmote“. To se pravi, da bi pesnik napravil nekakšen mistični samomor resigniranega, zapeljanega in skesanega grešnika, ki ni umiral za domobranske ideale.

Podobno misel izraža tudi Balantičev vrstnik, prijatelj(?) in pesnik Jože Javoršek v Delu 5. decembra 1971 in pozneje v knjigi Hvalnica zemlji (1971), kjer opisuje, s kakšnim navdušenjem se je Balantič moral dati sežgati, da je lahko zadostil svoj zločin izdajstva: „Kako si moral biti navdušen, ko se je vžgal! Moral si poljubiti prve plamene, ki so prišli do tebe, taki nebeški rešitelji so se ti zdeli. In tista prva opeklina... je bila hkrati radost brez primere: Urejeno. Stehtano. Sharmonizirano. Bolečina za bolečino. Plamen za plamen. Smrt za smrt.“ (Str. 86)

Oba predpostavljata pri Balantiču zavest izdajstva, ki naj bi ga bil zagrešil: pri Slodnjaku – nevedé; pri Javoršku – vedé, in se s tem zapisal „v zgodovino slovenskega slovstva kot prvi pesnik izdajalec!“ kot pravi Javoršek v omenjeni knjigi. Javoršek se ob tem kesa, da ga ni pravočasno moralno pokvaril s cipami, da bi ga tako „rešil pred grozo belogardizma in s tem smrti.“ Se pravi: če bi Balantič ne bil zgorel v Grahovem in bi si rešil življenje do konca vojne, bi tedaj bil kot pesnik belogardist izdajalec likvidiran, če bi se „sam prej ne dal prostovoljno sežgati leta 1945 na Kongresnem trgu v Ljubljani“ (str. 85). Ta tovariš pesnik Javoršek piše tudi: „Izdajalec je izdajalec in za izdajalca ni v normalnem življenju prostora, torej je zanj edina rešitev – smrt... Balantič, tvoja smrt me navdaja s ponosom in olajšanjem.“ (Prav tam.) Ponosen morda v domnevi, da se je dal Balantič v zavesti krivde in skesan v Grahovem sam sežgati, ali pa da so ga partizani ubili kot izdajalca; in v olajšanje, da je en izdajalec manj, ki ga ni bilo treba ubiti šele leta 1945.

Na vsak način: V domovini nekateri razlagajo Balantičevo smrt kot smrt neprostovoljnega domobranca, ki se je čutil izdajavca in se sam dal povžiti ognju samopriznanja, samoobtožbe in samozadostitve. Je ta teza morda cena, da se spričo režimske cenzure sploh more pisati doma o pesniku Balantiču? „Novemu razredu“ pa velja za resničnega izdajalca. Kdor ga drugače pojmuje, „napačno podčrtava njegovo domobranstvo... ga izkvarjeno razlaga... ne razlikuje Balantiča - domobranca od Balantiča - pesnika... in škoduje njegovi pesniški vrednosti...“, kakor sem omenil v uvodu. To pa smo vsi, oziroma sem jaz, ki sem rešil Balantičevo ostalino iz ognja in pepela: ne iz navdušenja nad njim kot domobrancem, ampak iz navdušenja nad njegovo poezijo.

V tiste pa, ki bi ga ubili med revolucijo kot pesnika in po revoluciji kljub pesniku še človeka, se večina literarnih kritikov ne zaletava.

Razumljivo tudi, da doslej še ni izšla zbirka Balantičevih pesmi v domovini po letu 1945 in da skladovnica let še pritiska „na njegova s prstjo zasuta usta“, kakor je tako preprosto monumentalno ponazoril F. Fibernik z Epitafom na grobu zavrženega pesnika (Prostor in čas, 1971, str. 598).

3

Urednik in tajnik Mohorjeve družbe v Celju Jože Dolenc je l. 1969 odkril nekaj neznanih Balantičevih verzov v arhivu družinskega lista Mladika in jih priobčil v Književnem glasniku Mohorjeve družbe (1969, str. 14-16). Te sonete – ciklus Na blaznih poteh (I - VI) smo ponatisnili v Meddobju l. 1970, v prvem zvezku 11. letnika (str. 3-6). Dolenc piše o teh sonetih: „Balantič je ta ciklus izločil iz svoje zbirke (Muževna steblika – moja opomba) in ga poslal uredništvu mohorske Mladike po vsej verjetnosti leta 1941. To leto so izšle štiri številke, zaradi okupacije je revija prenehala izhajati in tako tudi Balantičeve pesmi niso bile objavljene. Ostale so v rokopisnem gradivu Mladike in se tako ohranile.“

Dolenec jih stavi v leto 1941. Prav tako jih stavi v l. 1940-1941 tudi Smolej v svojem Slovstvu v letih vojne (str. 349), a dodaja: „Tedanji urednik pesniškega dela Mladike Anton Vodnik se za objavo ni odločil, mogoče pa je tudi objavo preprečilo dejstvo, da je ta list z aprilom l. 1941 prenehal izhajati. Po svoji motiviki se ti soneti vežejo neposredno na sonete o izseljencih. Avtor je ciklu dal naslov Na blaznih poteh, vendar bi ga ustrezneje mogli nasloviti Soneti o delavcih.“

To zadnje Smolejevo sklepanje (l. 1971) je po vsej verjetnosti že posledica moje omenjene opombe v Meddobju (1970), kjer sem ugotovil, da je ta cikel „ena prvih njegovih pesmi, ker je postavljen v Kronološkem seznamu pred Sonete o izseljencih, ki jih je napisal še v sedmi šoli kot domačo šolsko nalogo. Po navdihu in obdelavi ustrezajo popolnoma tej začetni dobi Balantičevega ustvarjanja in zato jih stavim še v leto 1940... Zakaj jih Mladika ni prinesla v štirih mesecih izhajanja v leto 1941, ne morem soditi. Morda ji je vsebina preveč drzna, morda so prišli prepozno...“ (Meddobje XI|1, str. 76)

Danes moremo dati na vse to ugibanje trden odgovor. Našel sem na platnicah februarke številke Mladike l. 1940 v Listnici uredništva naslednji odgovor urednika: „F. B. Poslali ste cikel šestih sonetov ‚Na blaznih poteh‘. Vidi se, da je sonet dandanes zopet zelo gojena pesniška vrsta. In res, marsikateremu razpoloženju tega časa se s svojo resnobno obliko prilega. Vaša lirika je socialno udarna in ima sem in tja tehtne podobe. Nekatera mesta pa so spet pretežka in celo manj določeno izražena. Ta mrak bi ‚Mladika‘ težko prenesla.“

Ta listnica uredništva nam potrjuje marsikaj: ti delavski soneti ali proletarski, naslovljeni s čudnim dekadentskim naslovom, ki pa je vzet iz tretje pesmi Obup, „saj ognja danes so le blazni polni“, so bili napisani vsaj v začetku l. 1940 ali verjetneje konec l. 1939, ker je bilo mnenje o njih priobčeno že v februarški številki. Tako so resnično napisani pred Izseljenskimi soneti, ki jih stavim pred junij l. 1940. Delavske sonete je torej spesnil Balantič kot sedmošolec in so ene prvih njegovih ohranjenih pesmi.

Urednik Mladike je bil 1940 dr. Jožef Pogačnik, sedanji ljubljanski nadškof in slovenski metropolit. Oficielni in podpisani urednik. Stvarno pa sta jo urejala, kot piše Viktor Smolej v Slovstvu (str. 349), ki je tedaj stal zelo blizu uredništvu Mladike, prof. Janko Moder, literarni del pa pesnik dr. Anton Vodnik. Ta je napisal Listnico, v kateri je Balantičeve prvence odklonil za tisk v Mladiki. Vidi se, da glavno zaradi revolucionarnega stališča, dasi mu tudi formalno niso bile v celoti všeč, deloma zaradi oblike soneta, o katerem se kritik nedoločeno nasploh izraža, deloma zaradi le redkih „sem in tja vsebinsko tehtnih podob“. Če danes gledamo na te sonete, so vsebinsko resnično „mladi“, gledajo na socialni položaj proletarca s stereotipnega čustvenega stališča, s „koledarsko“ sentimentalnostjo. Toda pesniško so polni ognja, „blazni“ novih podob in lahkotnega izraza. Balantič je začel svojo pesniško pot s proletarsko poezijo, ki pa je bila najdena vsebinsko „pretežka“ za Mladiko. Sicer pa njen urednik njegove umetnosti ne postavlja v problem. Molče gre mimo nje. Malo kasneje, v Listnici št. 9, je dr. Vodnik

odklonil začetne pesmi J. Š (Balantičevega sošolca in druga Jožeta Šmita), ker ga „moti nepoetično izražanje, nejasnost, smisel zastrt, ali ne do konca povedano. Četudi zaenkrat še nobene ne objavimo, se vendar ne odrekamo upanju, da boste tudi nam še točili čistega vina...“ V prihodnji številki pa že piše o Šmitu: „Moja sodba ni bila prenačljiva: sedanjí ciklus je mnogo boljši... Upam, da se ne varam: imate možnosti, da se razvijete v resničnega poeta.“... Pri Balantičevih prvenecih takega dvoma v njegovo pesniško poslanstvo ni, tudi ugibanja in nasvetovanja ni; je samo odklon zaradi „mraka“, ki da je bolj primeren za drugam. Torej Balantič kot pesnik ni ne pohvaljen ne zanikan, niti osporavan, je tiho priznan, dasi kritika ne poudari nobene novosti.

Zanimivo pri Balantičevih začetkih: pesnik Anton Vodnik ga je – sedmošolca – odklonil za Mladiko; profesor Alfonz Gspan, literarni zgodovinar, mu je dal v osmi šoli pri ustmenem vprašanju v slovenščini dvojko, kar je bilo v tistih časih – slabo. Pa je Balantič postal klasik slovenske poezije in slovenskega jezikovnega izraza.

4

Omenil sem že čudno vlogo ognja v Balantičevi poeziji in njegovem življenju. Gotovo je, da predstavlja v njegovi poeziji ta element simbol notranjega ognja v človeku, ki mu je zdaj čistost, sij, svetloba, pa tudi greh, strast, ki mu razžira dušo. Ogenj je najosnovnejša prvina, s katero oblikuje Balantič svoj svet: morda je to osnovno doživetje ob pastirskem ognju na planini, ki je potem dobilo pri njem metafizične globine. Če sem ta kult ognja pri njem nekoč imenoval vsebino njegove poezije, sem morda rekel preveč; nikakor pa ni bil Balantičev ogenj samo preprost simbol za izražanje dualistične narave v človeku, na kar ga reducira Smolej. Je globlji. Je Balantičev pradožitek. Je freudovsko dno njegove podzvesti, do katere nam je težko priti. Je skrivnost njegove biti. Če zdaj iz plamenov njegove smrti pogledamo nazaj na njegovo poezijo, se nam pokaže ogenj kot nerazumljiv metafizični poseg v njegovo usodnost. Njegova poezija dobi v svitu njegove goreče smrti naravnost vizionarno ozadje, pred katerim ostrmimo. Tudi Slodnjaka je prevzela ta skladnost njegove poetične vizije z dopolnjenjem njegovega življenja. Piše: „V zvezi s tem, kar vemo o pesnikovih poslednjih urah, nas v žalostinki preseneča vprašanje: „Ko me v drči dni, ki še ostanejo, / hodi mrzlih trupel zmanjše, / kdo ivéri bo sežgal v pepel?“ (Slovensko slovstvo, str. 466) „Vse te pesmi delujejo na bralca kot sporočilo nesrečnega človeka, ki ga skoraj enako ograža erotična strast kakor mistika smrti.“ (466) Balantiča tako tudi Anton Slodnjak doživlja kot „religioznega mistika“ (prav tam, str. 461). In mistika je misterij, skrivnost, vizija, gledanje in privid usodnosti.

Hočem reči: prvina ognja je Balantiču mistična prvina njegove poezije. Toda ogenj kot „predmet“ posega čudno v njegovo življenje. Daleč, da bi bilo to kaj mističnega, pač pa je čudno naključje, da je prav ogenj razdejal tudi celotno njegovo rokopisno zapisano poezijo. Baj je sežgal

sam svojo začetniško ustvarjalnost pred odhodom iz Kamnika, kot vedo povedati njegovi domači. Sežgala je njegovo grahovsko ostalino oseba, ki bi jo naj ohranila potomstvu, kot vemo. Nekaj podobnega se da sklepati tudi iz opombe Jožeta Dolenca v Književnem glasniku Mohorjeve družbe l. 1969 (str. 14-16), kjer pravi: „Žalosten je njegov konec tudi zato, ker je tedaj v Grahovem zgorela še zbirka njegovih zadnjih pesmi in nam je neznana njegova poslednja človeška in pesniška izpoved.“

In zgorela je tudi njegova pesniška ostalina, kar je rokopisov še ostalo, v Ljubljani. Trikrat tedaj! Danes namreč nimamo njegovega rokopisa, da bi po njem ugotovil, koliko sem svoj čas prav razbral njegove rokopisne hierogliffe. V treh primerih sam dvomim v pravilnost. Kako rad bi pogledal v izvirnik, ali je pravilno „razpokani“ plamen, ali „razkopani“? Tedaj sem bral „razpokani“ in sem si predstavljal raztrgane, plapolajoče zublje, ali celo kot razpokani plamen pri Odiseju v Dantejevi Komediji. Danes se nagibam k izrazu „razkopani“, to je razbrazdani plamen, da bi ugasnil v pepelu. In v sonetu Sen o vrnitvi: „dokler ne bom nad njimi (gorami) tih zaspal“, ali „pod njimi“? Dolgo sem se mučil nad tem razbiranjem, kajti Balantičev rokopisni n je zelo podoben njegovemu p, ker je nastavek prve črte podaljšan, kot je tudi rokopisni o zelo podoben črki a. Ali bi z mislijo in z željo iz tujine rad „zaspal nad gorami“, ali pa bi želel „počivati doma pod gorami“? Danes bi se odločil za pod, pa ne morem pogledati v rokopis. Tudi inačič v Sonetnem vencu, ki jih je par bilo, ne moremo ugotoviti, ker je, kot vse kaže, celotna Balantičeva ostalina, shranjena pri meni na Zarnikovi 17 v Ljubljani, zgorela na našem vrtu.

Kako se je to zgodilo? 22. ali 23. maja 1945 je prišla v stanovanje moje žene Vere roj. Remec in moje tašče, ravnateljve soproge Marije Remec roj. Debevec, v vilo na Zarnikovi ulici 17, neka partizanka v hlačah, ki se je predstavila za Nadjo Fajdiga, in izročila listek, ki ga zaradi zanimivosti takratne justice priobčujem v faksimilu izvirnika.

Nobenega pečata, nobenega datuma, nobenega ukaza o izgonu iz hiše ali omembe zaplembe. Na navadnem papirčku, iztrganem iz notesa in zadaj počekkanem s svinčnikom, je samo dovoljenje OZNE za prevzem tujega stanovanja v hiši dr. Sajovica, kjer je do 5. maja živel K. Podhorsky, tajnik prezidenta Ljubljanske pokrajine generala Rupnika. Zapustiti sta morali lastno vilo v največji naglici z mojimi tremi majhnimi otroki v petih urah; s seboj sta smeli vzeti samo osebno prtljago. Kakšne so bile tiste „stvari od muzeja“, moja žena ne ve, ker so prenočevali samo eno noč v dr. Sajovičevi villi, nato pa so našli drugo stanovanje v Kersnikovi ulici 7.

Moja žena je hitela v Univerzitetno knjižnico vpraševati znanca, uslužbenca biblioteke g. Dolenca, kdo bi lahko prevzel v varstvo moj literarni arhiv. Dolenc ji je rekel, da ima te stvari na skrbi dr. Lojze Ude, ki je stal prav takrat pred knjižnico. Moja žena je stopila k njemu in dogovorila sta se, da bo ob določeni uri prišel na Zarnikovo ulico in prevzel arhiv. Ude tja tedaj ni prišel. Žena je pozneje zvedela, da so vse, kar je bilo v kleti, prenesli na vrt in zažgali. Usodno za arhiv je bilo to, da sem ga iz knjižnice prenesel v klet, da bi ga zavaroval pred

letalskimi napadi. Zaboja nisem utegnil prenesti iz kleti v pritličje, le na pokrov sem pritrdil listek z napisom: Najvažnejše!, da bi tako tiste, ki bodo imeli z zabojem opraviti, opozoril na vrednost arhiva. Knjižnica msgr. dr. Jožeta Debeveca in moja sta ohranjeni, ker so ju zaklenili; gradivo iz kleti pa so nemški ujetniki znosili na vrt in ga tam zažgali. Kaj vse je bilo v tem arhivu, sem popisal v Zborniku Svobodne Slovenije za l. 1963. Med drugim tudi vsa rokopisna ostalina pesnika Franceta Balantiča. Sreča, da je bila do takrat že v celoti objavljena v prvi zbirki njegove poezije V ognju groze plapolam (1944), ter v študijah o Sonetnem vencu in o gonarškem načrtu (oboje v Dom in svetu 1944). Upošteval pa nisem pri objavi inšic. Danes pa nimam teh dragocenih rokopisov za primerjavo.

Ne morem seveda zanesljivo trditi, da je pesnikova ostalina uničena. Nekateri so mi zatrjevali, da je ohranjena. Poizvedovanja so dala drugačen izkaz. Danes lahko zapišem – po smrti obeh, – da sta se zavzela za odkritje Balantičeve ostaline prof. dr. France Stele in njegova

Debeljak Veri in
Remec Mariji se
dovoljuje prevzem
stanovanja v
Streliški 22 ali 424, katero
je zasedla OZNA, z
izjemo stvari od muzeja
Pooblaščenec OZNE
za rajon Poljane:
Nadja Fajdiga

(Debeljak Veri in Remec Mariji se dovoljuje prevzem stanovanja v Streliški 22 ali 424, katero je zaseda /?/ OZNA, z izjemo stvari od muzeja. Pooblaščenec OZNE za rajon Poljane Nadja Fajdiga.)

soproga dr. Melita Pivec Steletova, ki je bila knjižničarka v Narodni univerzitetni knjižnici: dala mi je sporočiti, da je bilo vse povpraševanje zaman. So očitvidci, ki so videli, kako so na našem vrtu nemški vojni ujetniki sežigali papirje iz naše kleti. Med temi papirji so bili, med drugimi, tudi dokumenti o aretaciji Borisa Kidriča kot srednješolca na Poljanski gimnaziji v Ljubljani, kamor je prišel z revolverjem in s smrtno grozil sošolcem; pa potek vsega nadaljnega procesa proti njemu, katerega akte je hranil gimnazijski ravnatelj, moj tast prof. Bogumil Remec. Dokler ne bo objavljena pesnikova rokopisna ostalina, bo pač držalo, da je bil na našem vrtu Balantičev pesniški pridelek v tretje sežgan. Krivdo za požig pa nosi zastopnica OZNE za „rajon Poljane“ Nadja Fajdiga s svojo nelegalno in necivilizirano „okupacijo“ naše vile; nosi pa krivdo tudi nezainteresiranost odgovornih varuhov kulturnih vrednot.

5

Lahko bi nanizal še razne dogodke v zvezi z Balantičem človekom in Balantičem pesnikom. Tako mi je zadnjič pripovedoval nekdo, ki je bil na obisku v Sloveniji, razne verzije o Balantičevi smrti, ki krožijo doma med ljudmi. Poleg najnavadnejše, kot jo je podal pokojni Stanko Tomažič takoj po rešitvi iz Grahova meni za Dom in svet (DS 1944, str. 155; tiskana tudi v bibliofilski izdaji Venca L. 1944, ponatisnjena v Buenos Airesu v natisu Balantičeve poezije pri Slovenski kulturni akciji l. 1956; znova natisnjena za Balantičevo leto 1973-1974 v Glasu SKA za februar 1974), so še druge. Tako govore nekateri, da je bil med tistimi, ki so se iz Krajčeve hiše rešili v farni zvonik, tudi stražar, ki se je vrgel z zvonika, pa so mu dolgi lasje plapolali v ognju. Po dolgih laseh sodeč bi utegnil biti Balantič. Spet drugi trde, da se je Balantič rešil iz ognja in je bil med tistimi, ki jih je dal partizanski komandant postreliti in njihova trupla spet pometati v ogenj. Ko je ta pozneje videl Balantičevo sliko, je baje dejal: „Saj tega sem dal jaz ustreliti. Videl sem ga v vrsti drugih z napetimi prsi, kot da ima nekaj za bluzo. Videl sem, da ima šop papirjev. Potegnil sem mu jih izza bluze in ga dal ustreliti.“ Ta verzija ne bo držala, ker so mi domačini iz Grahova že v emigraciji pripovedovali, da med tistimi rešenci iz ognja in pozneje ustreljenimi ni bilo nobenega nedomačina. Drugi spet govore, da sta se takoj po tragediji pojavila na partizanski strani pesnika Kajuh in Šmit, ki sta obžalovala, da sta prišla prepozno, da bi rešila pesnika...

6

Na drugi strani pa raste sloves Balantiča kot pesnika, ki dobiava oznake najboljših slovenskih pesnikov, postavljen v vrsto najvišjih pesniških vrhov „od Prešerna preko Kosovela do Balantiča“ (Alojz Rebula, Most 1966, str. 47). Uvrščen je med najlepše in najtrajnejše slovenske pesnike

tako v antologiji Iz roda v rod duh išče pot, kakor v Živem Orfeju. Njegova pesem se bere že v poljskih, španskih, nemških in francoskih prevodih in literarne zgodovine (Slodnjakova, Legiševa, Smolejeva id.) mu posvečajo lepe strani in globoke analize. Njegova pesem je osvojila slovensko izobraženstvo in mladino.

Ni pa osvojila doma vladajočega „novega razreda“, ker je pač pesem „domobranca“; naj je še tako lepa, ne sme biti dvignjena v kult, ker kot taka že pomeni reakcijo in protirevolucijo.

Že l. 1961 je pisal pesnik Ciril Zlobec, da se „k slovenski književnosti ne more prištevati tista manjšina, ki ni šla z revolucijo, ali ki se je postavila na nasprotno stališče in zapustila s poraženim nasprotnikom Jugoslavijo“. (Gl. Glas Slovenske kulturne akcije, julij 1961). Literarna ustvarjalnost takih književnikov med revolucijo (med te spada tudi Balantič), niti onih pozneje v emigraciji, ni spadala tedaj v slovensko književnost. A časi so se spremenili, kot priča Smolejeva, sicer zelo enostransko obdelana razprava v Slovstvu v letih vojne 1941-1945, ki je izšla pri Slovenski Matici. Toda Aktiv Zveze komunističnih kulturnih delavcev je novembra 1973 dal direktive vsem članom, ko pravi, „da ni mogoče v sedanjem (!) političnem trenutku podeljevati javnega (!) priznanja ljudem, ki so bili vseskozi nasprotniki današnje družbene stvarnosti...“ (Večer, 15. septembra 1973). Tak je bil Balantič. Izid Balantičeve pesniške zbirke v domovini bi bil javno priznanje njegovi poeziji, kar pa po sklepu Aktiva Zveze komunističnih kulturnih delavcev ni dovoljeno. Zato je že dotiskana in pri Državni založbi Slovenije najavljena izdaja Balantičevih pesmi, ki jo je uredil in komentiral Mitja Mejak, že deset let v „bunkerju“ in ne vemo, če bo prišla iz njega vsaj ob 30-letnici pesnikove smrti. Dokler se to ne zgodi, bo pač dolžnost, da nosi emigracija to „skrinjo zaveze“ po svetu, da jo nekoč izroči domovini v priznanje, v varstvo in v kontinuitetni razvoj od tradicije v bodočnost.

7

Pred tridesetimi leti sem zapisal, da je umrl pesnik France Balantič. Ob izdaji pesniške zbirke „France Balantič“ pri Slovenski kulturni akciji 1956 smo znova poudarili, da je on „najbolj pesniška žrtev revolucije, ki, zavrt v svoj večni plamen, gori v našo samoto kot živa poezija, kot naša tragično lepa Žar Beseda“. In v Glasu sem poudaril (1. maja 1956): „Balantič gre z nami kot pesnik in mi se vračamo k njemu kot pesniku.“

Tako tudi po tridesetih letih njegove smrti lahko samo vnovič spet potrdimo: Balantič nam pomeni kateksohén pesnika in ves naš kult njegove osebnosti je posvečen edinole njegovi pesniški besedi, dasi se obenem globoko klanjamo njegovi veliki žrtvi, ko je dal življenje za svojo in našo idejo.

Buenos Aires, za veliko noč 1974.

SANCTI AUGUSTINI CONFESSIONES

ALBIN MAGISTER

OBJAVLJAMO sonetni venec **SANCTI AUGUSTINI CONFESSIONES**, ki ga je **ALBIN MAGISTER** spesnil l. 1946 v begunskem taborišču Senigallia v Italiji. Soneti – z akrostihom v magistralu: „Ti veš, da te ljubim“ – so, lahko rečemo, posnemanje Balantičevega duha. Avtor pravi, da je venec napisal, ko za Balantiča še ni vedel. Nanj, da je bil opozorjen šele kasneje.

1

Trgatve čas kot blisk me je zatel;
ni dolgo tega še, kar sem pognal,
bom že pod nožem Obiralca pal,
kot grozd bom v svojih pesmih skrvavel.

O, strašnih časov sok po meni polje,
od živordečih ran je ves krvav
in, dasi Bog je sod življenja okoval,
bojim se le, da ga razkolje.

A trpki sok ne bo razgnal srca mi,
ko hodil po stezah bom pustih step,
sam svojih ustnic bom odtrgal čep,
da bom zgubljenim kazal pot nazaj.
Zdaj tudi sem spoznal, o Bog, zakaj
izmaknil rodna tla si pod nogami.

2

Izmaknil rodna tla si pod nogami,
kot jabolko si vrgel me čez plot,
na kakšna tla sem padel, o Gospod,
da v snu medlim kot v brezizhodni jami.

Kopnijo dnevi kakor sneg spomladi,
izteka se mladost v peščeni prod,
samoti, ki me oklepa, sem robot,
o, stokrat lepši divji so napadi.

A zdaj – še kes se komaj v srcu vzdrami,
da nisi me takrat zadel do smrti,
ko meril name si na mig prezrti.

S perutjo zlomljeno bled vztrepetavam,
a Te zato le vedno bolj spoznavam,
v daljavi že dišijo Tvoji hrami.

V daljavi že dišijo Tvoji hrami
kot medna jabolka v kletih jeseni,
željé so v gonji spenjeni jeleni,
ki jih dražeči vonj košute mami.

Da Te bom našel, nisem nikdar dvomil,
a hotel sem dobiti Te poceni;
Lepota, zdaj me vseh strasti opleni,
da bom na Tvoja vrata čist ulomil.

Kot zmagovalec vriskal bom vesel,
a vendar Ti kot pes bom vdano služil,
kot sneg pod soncem se bom ves ojužil,
ko bom iz Tvojih ust poljube pil.
V objemih toplih rok bom sad rodil,
edino v njih bom čisto dozorél.

Edino v njih bom čisto dozorél,
v plamenih, ki prebadajo teló,
saj v krušno peč sem vrženo testó,
kako zato sem Te že večkrat krel.

Zdaj vem, da spekel rad bi dober kruh,
da si duhá zamesil mi v mesó,
plesni naj zla v žerjavici umro,
v trpljenju kmalu bo splahnel napuh.

Vendar níkar me ne sežgi v pepel,
o dobri Bog, preveč me ne ponižaj,
z odpuščajočim nožem me pokrižaj,
še gorkega me daj na prt namizni.
Potem pa, Smrt, kar pridi in ugrizni,
škrlatni sok po žilah se je vnel.

Škrlatni sok po žilah se je vnel
in kup željá ovil v prosojen dim,
v nebo, je rekel, bom polétel z njim,
o, kdo bi takim sanjam ne verjel.

Tako sem šel za njim, zavil v meglo,
in nisem vedel več, če še bedim –
morda, kdo ve, že v sanjah se mudim –
ko sem po rovu spustil se v temo.

O, kje so zdaj še pota med zvezdami.
Spoznanje me prignalo je do dna,
ječarju-grehu ključ v rokah rožlja.

A ognja upihnil nisem, ne, še olj
skušnjav sem vlival nanj. Zato še bolj
dušil sem se v strasteh kot v tleči slami.

Dušil sem se v strasteh kot v tleči slami,
ki na skednju se vname v času suše,
zaspal za hip sem le in v stropu duše
goreli so že vere trhli trami.

Zaman bili so drobni curki kesa,
zaman vseh trdnih sklepov mokre ruše,
kot da bi s kapljo svojega potu še
pogasit upal si plamene kresa.

Ah, kaj bi se smejal še med solzami,
saj kmalu bom razpadel v ruševine,
s strastjó naj vred še drugo vse izgine.

Svetost in sreča! Ha, le zvite vabe;
te niso, sem dejal si, za barabe,
a le po Tebi grabil sem z rokami.

A le po Tebi grabil sem z rokami,
odkar sem se ujel v napuha past,
odkar zavrgel sem otroštva čast,
igral sem se pred Tvojimi nogami.

Saj čist sem bil, kot sonce je na nebu,
in lep in zdrav in mlad kot hrast
sem šel kot izdajalec Te napast,
sem šel, nesrečnež, k svojemu pogrebu.

Počasi lesk orožja je zbledel,
odvrgel sem nedolžnosti oklep
in pal kot gad v nastavljeni precep.

Ko sem brezčuten že se v blatu zgrudil,
sem kot otrok, moj Bog, se Tebi čudil:
Ti, zvest, si rešil me iz grešnih plev.

Ti, zvest, si rešil me iz grešnih plev;
čprav sem Te prodal kot lačni Ezav,
s povesmom milosti si spet me zvezal,
v mlatilnici življenja me boš zmlel.

Pod težkimi udarci božjih stop
se rajši bom počasi v nič pogrezal,
kot da bi greh še vedno mi preprezal
srca in duše zapuščeni snop.

Žakaj, pogodbo, norec, sem razdrl,
pogodbo, ki mi je najdražje dala,
svetost, ki ni, oj, ni le prazna šala.

Kaj rinil zdaj z glavó bi skozi zid,
enkrat sem s krstno bil vodó oblit,
enkrat napel si le življenja vrv.

Enkrat napel si le življenja vrv,
trdó takrat si me privezal nase, ,
a kdo se zmenil bi za Tvoje glase,
da gorši si od mene, sem prezrl.

Tetiva gibka sem na Tvojem loku,
upiral vanj sem se nekdanje čase,
a streti ni mogoče Te, ne da se
uteči Tvojih milosti uroku.

Res, meni kmalu je pošlo strelivo
puščic, ki sem čez lok jih prožil,
in Ti z lahkoto si me razorožil.

Do skrajnosti sem večkrat se usločil,
zato tetivo močno si mi izročil,
ljubeče zri na njo ko kmet na njivo.

10

Ljubeče zri na njo ko kmet na njivo
z opojnim cvetjem ajde posejano;
težko sem jo otel pred žgočo slano,
posvetil Tebi sem nje zrnje sivo.

Pognala res ni zlatih žitnih klasov,
ki že v poletju dozori jo rano,
semen prevlekel nisem z varno brano,
zato bila so plen nemirnih časov.

Šele sedaj mladost cvete vonjivo
in vem: ne bo mi dala dosti kruha,
a vendar čista je kot sprana rjuha,
oltar prekriti z njo me nič ni sram,
čeprav – saj se kesam in rad priznam:
umazal res sem njeno belo tkivo.

11

Umazal res sem njeno belo tkivo,
da zdaj boli me kakor hud poraz,
iz nje sem spletel si spokorni pas,
hudič se v pest reži mi porogljivo.

Le smej se, smej – a ti me ne poznaš;
mladost je, Satan, prožna kot modras,
začul boš kmalu bridke strune glas,
igral na njo bom jaz, Gospodov paž.

O, davno pred Teboj me je že rubil,
takrat mi je to vrvico podaril,
iz nje, poet, sem svoje strune zvaril.

A prav za prav – še vedno je premalo,
ljubezni čiste manjka mi godalo,
berač ubog sem zdaj, ko rad bi snubil.

12

Berač ubog sem zdaj, ko rad bi snubil
Ljubezen, ki je lepša od zlatnika;
umit že dolgo čakam svečenika,
da s čistimi bo usti me poljubil.

Razkadil se je dim poslednjih sanj,
pred novim dnem se že tema umika,
očiščeni so kamni žrtvenika,
končana vrsta blaznih darovanj.

Gospod, izpolni brž, kar si obljubil,
da spet požar ljubezni boš zanetil
in z dračjem dobrih del bom drugim svetil.

Kako naj mrzel zdaj ljudi ogrevam,
ko me pustiš, da v žalosti samevam,
in vendar dobro veš, da sem Te ljubil.

13

In vendar dobro veš, da sem Te ljubil;
v očeh srebrnih čistega deklča
in v skritih vabah spretnega hudiča
sem nehoté le Tebe, Tebe ljubil.

Čeprav sem drobna nit le Večne Biti,
sem v vsem, kar sem, le njena nujna priča,
in iti spet mi je v kraljestvo niča,
da mogel le za hip bi Te utajiti.

Zato se ne bojim, da bi me strl,
naj tudi umu strašni sta skrivnosti
človekovega greha in prostosti.

Dovolj si v hrepenenju me izmučil,
živeti za modrost sem se naučil,
mučenca sprejmi me, ko bom umrl.

14

Mučenca sprejmi me, ko bom umrl,
ko prioral bom na svetá ozare
in kazal na rokah Ti žulje stare,
kajné, saj boš mi s čela pot otrl.
In ko bom spehano teló izpregel,
odgrni duši vseh slasti košare
in hlebec kruha vzemi iz omare,
da boš kot gostu dragemu postregel.

In davno, davno že prerastel mah
bo vse sledí zavrženega pluga,
ko Ti še vedno ljubljenega druga
za svojo mizo boš gostil; in v prah
že davno se bo usulo cvetje venca,
ko jaz še vedno bom s častjo mučenca
posedat hodil na domači prag.

MAGISTRALE

T rgatve čas ko blisk me je zatel,
I zmaknil rodna tla si pod nogami,
V daljavi že dišijo Tvoji hrami,
E dino v njih bom čisto dozorel.

Š krlatni sok po žilah se je vnel,
D ušil sem se v strasteh kot v tleči slami,
A le po Tebi grabil sem z rokami,
T i zvest si rešil me iz grešnih plev.

E nkrat napel si le življenja vrv,
L jubeče zri na njo ko kmet na njivo.
U mazal res sem njeno belo tkivo,

B erač ubog sem zdaj, ko rad bi snubil,
I n vendar dobro veš, da sem Te ljubil,
M učenca sprejmi me, ko bom umrl.

KRITIKE IN PRESOJE

MODERNI LITERARNI SVET FRANCETA PAPEŽA

LEV DETELA

France Papež je eden tistih sodobnih slovenskih besednih oblikovalcev, ki so se v svojih pesniških delih povzpeli do umetniške višine. Papež objavlja svoje prispevke v matični Sloveniji in v zdomstvu, kjer urejuje Meddobje, revijo Slovenske kulturne akcije. V Jugoslaviji je zlasti znan kot prevajalec Pabla Nerude in T. S. Eliota, dveh zahtevnih in pomembnih pesnikov. V osmem zvezku Zgodovine slovenskega slovstva, ki je izšel leta 1972 pri založbi Obzorja v Mariboru, ga novosadski univerzitetni profesor Jože Pogačnik prišteva med najvidnejše slovenske sodobne pesnike.

Papež je ustvaril bivanjsko zvrst poezije. Sprašuje se po naših bitnih osnovah, zanima ga človekov notranji položaj. Vendar se ne ustavlja le pri posamezniku, temveč posameznika vključuje v široki tok značilne skupinske usode. Najbolj vidno dejstvo Papeževe poezije je intenzivna atmosfera plemenite liričnosti, ki veje iz močnega pesniškega toka njegovega literarnega sporočila. V pesmih je nekaj elegičnega, pomirjajočega, ki celi hude rane in po prestanih mukah in porazih zbira novo notranjo moč.

Za Papeža se človekov bivanjski položaj zrcali v umetnikovem stalnem soočevanju s sedanostjo zgodovine in prihodnosti. To pomeni, da človek ne živi le v sedanosti, v zdaj. Propad Troje je istočasno tudi naš današnji propad, propad kakega današnjega mesta v Vietnamu, Hirošimi ali kjerkoli na svetu. Ujeti smo v nekakšen magičen krog, v katerem se prepletajo istočasno preteklost, sedanost in prihodnost. Papež v svojem pesniškem delu povezuje humanistično antično izročilo z dejstvi naše sedanosti. Tako zadobi sedanost nov pomen in nove globine. Saj je kar naenkrat osvetljena z žarometi preteklosti, s svetom starodavne Kartagine in junakov Eneja, Didone in drugih. Po drugi strani pa vdira v to fino, umirjeno liriko svet poglobljene religioznosti, svet svetega Frančiška in njegovega intenzivnega dožemanja sveta. Ta Papeževa religioznost se kaže v pesmih na poseben način, saj ni kak

ideološki manifest privrženosti taki in taki resnici, temveč preveva kot duhovni kvas vse, kar Papež opisuje: stvari, poti, pokrajino, travo in gozd, slovenske fare in poti in naš čas. Reči bi mogli, da se duhovni izvor skriva v vsem, kar nas obdaja: v stvareh, ljudeh in v času. Snovno, stvarno in duhovno se prepletajo v posebno strukturo bivanja, v katerem ima vse svoj pomen in kjer nič ne izgine. Tudi zaradi takega posebnega gledanja na zgodovino, na družbeni razvoj, na bodočnost, imajo Papeževe pesmi izrazito večploskovno plastičnost, v kateri se prelivajo in pregibajo, dihaajo in živijo ljudje, stvari in čas.

Odskočna deska Papeževe večploskovne poezije je gotovo pesnikova osebna zgodovinska izkušnja: vojna, rane in udarci, samota in pregnanstvo. Vendar tu Papež spet iz tragičnih doživetij ne izvaja trdih in dogmatičnih ideoloških maščevanj, temveč sebi in bližnjim kaže možni bivanjski položaj vrženosti prek daljnih morij, ki lahko doleti in preseneti vsakogar od nas. Značilno za Papeža je, da zna svojo osebno izkušnjo interpretirati tudi tako, da je istočasno poročilo o osebnih izkušnjah mnogih drugih zgodovinskih dogodkov. Spet lahko vidimo razdejano in osramočeno Trojo, vidimo pa tudi, kako iz razvalin skoraj mrtvega vzbrsti novo življenje, nova ideja.

Foleg tega je Papeževa poezija napisana z izrazito intenziteto občutenosti, s smislom za mero in za poetične nevarnosti.

Papažev pesniški svet se ob pazljivem branju kaže kot živo telo, kot nadvse občutljiva pesniška membrana, ki valovi in utripa v posebnem, a vsekakor zelo človeškem ritmu. Podoba je, da je Papež svojo poezijo ulovil v kroge lastnega biološkega utripa, lastnega fizičnega dihanja. Tako je s pesmimi prestavil svoje življenje, svoje dejanje in nehanje na popolnoma duhovno področje, ki pa hkrati reproducira avtorja samega – biva tudi v posebnem lastnem literarnem svetu, ki lahko še iz roda v rod poroča o nekem strašnem, daljnem, a vsekakor tudi tako izredno bližnjem, tako izredno našem doživetju.

Prva in dosedaj edina Papeževa pesniška zbirka *Osnovno govorjenje* je izšla že leta 1957, tedaj ko v slovenskem jeziku še ni bilo nobenega tako izrazitega poskusa moderne poezije.(?) Tudi pri prevajanju Eliota je Papež oral ledino. Prevedel je njegovo slovito dramo *Umor v katedrali*, a tudi eno od osnovnic pesništva tega stoletja, Eliotovo dolgo pesnitev *Pušča*, ki nima primere v literarni zgodovini. Gotovo je tudi prevajalsko delo, posebno prevajalsko delo visoke kvalitete in izrednih zahtev, potrebno jasnega in odkritega priznanja. V tem primeru je Papežovo prevajanje Eliota, na tudi Nerude in drugih, pokazalo posebne možnosti slovenskega jezika in ga obogatilo z novimi zornimi koti. Že po Papeževih naporih je v Ljubljani in Londonu Eliota prevajal še eden najmodernejših slovenskih pesnikov, Veno Taufer. Morda je značilno, da sta se prevajanja najtežje sodobne literature lotila tudi dva najzahtevnejša sodobna slovenska pesnika.

Papeževe pesmi so zahtevne, vendar je v njih tudi nekaj osnovnega. To osnovno je pravzaprav prisotno v vsakem človeškem času, v antiki, v srednjem veku, sedaj, a tudi v bodočnosti, če bo to še bodočnost človeka.

Zaradi tega osnovnega se Papeževe pesmi morejo vsekakor odpreti, moremo jih zaobjeti in dojeti, niso več hermetična nedostopna telesa, temveč živa, plastična in razumljiva bitja našega človeškega bivanja, ki ni le bivanje samo za sebe, temveč bivanje sredi stvari in časa. Papeževa poezija je napisana na način, da ne vzbuja pri branju samo estetskega ugodja, temveč kot duhovni imperativ posega v naše dejanje in nehanje.

Spokojni, elegični tok pesniške pripovedi, epska liričnost izpovedi, izbran ter izbrušen jezik, filozofska utemeljenost literarnega proizvoda, siloviti, a vseeno umirjeni ritem, ki pa nevarnosti in groz sveta nikakor ne skriva, utemeljujejo Papeževo poezijo. V glavnem so to dolge pesmi, ki ne razvođenijo, ki imajo malo plitvih mest. Šibke točke te literature se pojavijo le redko: včasih intenziteta pesniškega sporočila popusti v miselnem, a tudi formalnem oziru. Pojavijo se nekoliko utrujajoče retardacije, ponavljanja, monotoni krogi besed, ki nekoliko siromašijo intenzivnost pesniškega sporočila. Kljub tem šibkim točkam se Papeževa poezija predstavlja v celoti kot dovršeno literarno dejanje, ki mu z veseljem prisluhnemo.

Kar nas utrdi in ohrabri, je plemenita človeškost Papeževega sporočila, ki spet ni kaka plitva ideologizirana humanitarnost, temveč humana ljubezen do celotnega sveta, ki pesnika obdaja. Ljudje in dogodki, a tudi narava in stvari, celo kozmos in čas zadobijo humane, poduhovljene poteze. Vse se zliva v prefinjeni tok dognane pesniške govorice trpinčenega, a vseeno neuklonljivega, upajočega človeka.

Pesniška zbirka *Osnovno govorjenje* je razdeljena na tri dele. Prvi in drugi del obsegata po osem pesmi, zadnji, tretji del ima devet pesmi. Tako je v celotni pesniški zbirki objavljenih petindvajset pesmi. Prvi del zbirke je avtor imenoval *Stvari*, drugi *Ljudje*, tretji *Čas*.

Morda to poimenovanje ni naključno. Podoba je, kot da stvari in čas oklepajo in obdajajo človeka, ki je središče tukajšnjega sveta, merilo za čas in stvari. Po drugi strani pa se tudi zdi, da rastejo stvari do človeka in od človeka v čas, ki šele daje celotnemu dejanju in nehanju pravi obraz in pravo duhovnost, čas, v katerem je nekaj božjega. Možno pa je tudi drugačno ovrednotenje. Negacija stvari je človek, torej ne-tvar, ki osmišlja stvari. Sinteza za stvari in ljudi temelji v času, v katerem se stvari in ljudje združujejo v neuničljivo komunikativno zvezo. Razporeditev bi mogla biti tudi popolnoma drugačna. Najprej bi lahko stal tudi cikel *Ljudje* ali pa *Čas*, in šele potem *Stvari* in podobno.

Vendar to bržkone ne bo držalo. Prav Papeževa posebna razdelitev pesniške zbirke, ki ima za središče *Ljudi* in ki se izteče in utemelji v času, mora imeti svoj poseben pomen. Morda bomo to utemeljenost pesnikov razporeditve vseh treh sestavnih delov mogli bolje dojeti ob natančnejšem razčlenjenju zbirke.

Prva pesem prvega ciklusa *Stvari* se imenuje *Prihod v Kartagino*. Za moto je avtor postavil latinski izrek iz Lukrecija.

krajino, nad katero „žari veliko sonce“. Dan je vroč, tu je morje, obala, tu je mesto, trg, vrvež, množica, hrup in utrujenost. Avtor poveže pokrajino s svojim lastnim bivanjem, saj dobesedno pravi:

Jaz sem se vrnil v te kraje
potem, ko me je živa borba od dne do dne
družila in vezala z vsemi zidovi,
s tržišči in s potmi,
s šumenjem dreves in morjá,
z ljudmi, ki jih poznam in ne poznam.

Avtor nam torej pokrajine ne predstavi statično, temveč živo in dinamično. V Papeževi pokrajini tečejo najraznovrstnejše komunikativne zveze. Tu ne najdemo le hiš in dreves in morja, temveč tudi ljudi, preoblikovalce pokrajine. V to pokrajino posega avtor sam. Pokrajina ni pokrajina za sebe, idilična slika, tihožitje, temveč posebna ploskev gibanja in delovanja. Avtor pokrajino osvetli z novih plasti po eni strani s svojo lastno prisotnostjo, po drugi pa jo utemelji v času. Pokrajina je bila nekoč, pa tudi sedaj je, večna pokrajina, večna panorama. Rekli smo že, da je pokrajina gibanje, delovanje, izrazito komuniciranje.

Dobesedno pravi pesnik:

Zdaj so v tem vrvenju, v ponujanju blaga,
v vrednotenju in gledanju nove možnosti.

Pesnik utemelji svoje bivanje, ki kljub izgubi kaže nove možnosti gibanja; vrača se v preteklost:

Meseci in meseci brez pravega sonca,
jesenska žalost, izgorevanje v ognjih in grozi –
to je bil naš čas
v letih med eno in drugo vojno.

Toda preteklost, vračanje v staro pokrajino je za pesnika важно samo toliko, kolikor s tem vračanjem lahko utemelji svojo pot naprej:

Vse je bilo treba oddati, zapustiti, izgubiti
za pravilnost sedanjega vpraševanja,
pridobivanja in imetja.

Naj ne mislim več na te stvari
v uri, ko odhajam še bolj osamljen
in v večji nevarnosti preko nepoznanih krajev
v druga mesta, v novo trgovanje in v nemir.

Pričujoči odlomki iz Papeževe pesmi Prihod v Kartagino so mogli predstaviti tudi umirjeni, elegično filozofski ritem Papeževega pesnjenja. Kljub tej umirjeni elegičnosti se v Papeževi poeziji vseeno skriva neka sicer zatišana eksplozivna napetost, nemir in nevarnost. Reči bi mogli, da pod parketom te poezije nevarno gori razburljiva sodobnost.

Tudi v pesmi Dido Eneju se skriva za elegičnostjo ta napeta ostrost časa. Pesnik zna plastično zarisati lirično razpoloženje, opisati naravo, večer, ustvariti zna „Stimmung“. Vendar pa to atmosfersko občutje stalno sooča s filozofskimi meditacijami.

že sem tu sredi časa, ki je le svetloba in tema.

Ko se približamo poletju in ognju,
je to, kar bi zorelo še leta in leta,
nenadoma zrelo.

V meni je kljub nemiru teh let
dozorela resničnost, ki je mir in ljubezen,
ostajanje in tišina.

– Ti si na drugem bregu.

V dalji slišim bobnenje vozov
in zmagovite krike tistih,
ki bodo prišli.

Moj krik je skrivnostna tišina odhajanja,
ki je ogenj.

Značilno je, kako Papež intenziteto pesmi proti koncu stopnjuje, kako značilnosti poletja utemelji v živem ognju, ki je hkrati njegov notranji, nevarni ogenj življenja.

Na tak elegičen in pretresljiv način opeva avtor tisto, kar imenuje Stvari. Tu so pesmi premikanja čez pokrajino, pesmi izgubljanja v rečeh, nekaj zgodnji slovenski reizem, ta naša najmodernejša in naj-sodobnejša struja, a ne leta 1972, temveč že leta 1957 ali še prej. Vendar pri Papežu ta reizem ni ne nihilističen ne materialističen, kot ostali slovenski reizem, temveč poduhovljen in filozofsko utemeljen, je reizem, v katerem stvari niso razvrednotene, temveč so v strogi komunikacijski povezanosti med seboj. Ta urejenost, smotrnost, premočrtnost ustvarja iz gole, predmetne pokrajine jasno humanitarno pokrajino. Papeževa poezija je nadvse človeška, zato pa tudi vredna in za človekovo bogatenje spoznanj važna. Tudi takrat, ko Papež opisuje oblake, pozne popoldneve, petje in trave, morje in sonce, je to vse osnovno in elementarno, so vsi ti kozmični in zemeljski elementi intenzivno prežeti z duhovnostjo človekovega življenja, človekovega gledanja na stvari.

Drugi del zbirke se imenuje Ljudje. Komuniciranje s pokrajino, s stvarmi, travami in oblaki, se tu umakne komuniciranju z našimi ljudmi, s slovenskimi osnovnicami življenja.

Ni naključje, da ima prva pesem drugega ciklusa naslov Tri Fare. Pesnik živo naslika in prikaže naše ljudi. Vidimo jih pred seboj, kot da bi bili narisani na kaki eksotični, japonski slikariji iz prejšnjega stoletja. In vendar so vsi sodobni, naši. Take so slovenske fare, preproste, a bogate, prekipevajoče od komunikacij, zvez med temi in onimi osebami, temi in onimi skupinami, in med skupinami in stvarmi.

Take so naše vasi na Kranjskem, Štajerskem, na Primorskem in Koroškem. Bele hiše, bele vasi, bele rute, borno življenje in od sonca in vetra ožgani ljudje.

Toda, ali so bile naše Tri Fare sploh kdaj tako bele? Pustimo pesniku svobodo in lep spomin:

V burnosti teh dni, v izumetničenosti plesa,
v ničnosti beline in barv

je možnost za živo petje in klicanje
za nekaj časa omejena.

Papež spet in spet predstavlja pokrajino, vendar jo tokrat intenzivneje
napolni z ljudmi in manj s stvarmi..

Prav je, da v celoti predstavimo vsaj eno Papeževo pesem, namreč eno
od njegovih najkrajših, a vseeno značilnih pesmi, ki se imenuje Pokrajina:

Sklep zemlje in morja se druží z življenjem
in se mu daje v oporo

v teh letih in ob dogodkih,

ki so kot konec bogov v somraku,

v ognjih, v dimu in samoti.

Ljudje hodijo sem in tja

preko mest, ruševin in praznine.

V dalji se prelivajo barve velikega zahoda.

Ljudje hodijo preko obrežij, po cestah, med zidovi,
poslužujoč se zemlje, gibanja in besed.

Vse je še tukaj, v krajih,

tu in tam.

Ob poteh rumeni listje

in spominja na konec in nadaljevanje leta,

na oživljajoče zelenje,

ki vzklije iz zemlje, iz ognja in teles

ter zakrije umiranje in žalost.

Torej spet elegična, resignirana pesem, pesem trpljenja in žalosti. In
vendar ni samo to. Iz konca vstane nekaj novega, nova pomlad z novim
zelenjem. To je nespremenljivi krogotok sveta, ki mu ne moreš ubežati.
Pesnik govori o prijateljstvu, o neločljivih človeških povezanostih, o
skupnih bojevanjih in ciljih.

V tretjem ciklusu čas doživi Papeževa poezija svoj miselni vrh. Stvari
in človek dozori v času. In vendar pomeni pesniku zdomstvo določeno
ne-možnost. Prej, ko je še stal na domači zemlji, je bil zavestno ne
le v sedanjosti, temveč tudi v preteklosti in mnogih možnostih za pri-
hodnost. Sedaj, na obalah tuiega morja, je le v trnki sedanjosti, brez
možnosti povezave s preteklostjo in prihodnostjo. Zato se mora ponovno
vračati v ljubljene domače kraje, zakaj le v stalnem vračanju zaživi
polna preteklost in se na obzorju posveti upanja polna bodočnost:

Valovi udarjajo preko telesa in ostajajo zadaj.

Obale se nižajo, izginjajo in se spet pojavljajo

pred neutrujenostjo našega gorenja in optimizma.

Vse to ladjeve je usmerjeno proti domu,

kjer je les za nove jambore,

staro imetje

in ljubezen.

(Iz pesmi Odisej)

Ta čas, ki ga pesnik v tretjem ciklusu tako plastično predstavlja, pa
je tudi pesnikov čas, „naš čas“, naše bivanje tukaj in sedaj. In vendar

zna Papež kljub vsem subjektivnim značilnostim tega našega sedanjega časa vedno znova vzpostaviti zvezo s tistim, kar bi imenovali absolutni čas, čas ponavljanja istih iger in pravil. Ob koncu zbirke v pesmi Bližina in oddaljenost še enkrat opozori na ta vedno prisotni čas, istočasno pa tudi poda svojo definicijo življenja. S tem pesniško zbirko primerno zaokroži in zaključi:

Na vse sem že mislil,
opazoval letne čase in vzroke sprememb,
izgubljal se, družil z ljudmi in odhajal,
samo da bi našel prava razmerje, „kako“
do življenja,

ki je:

petje in razumevanje,
zdaj in prej, upor in stalno vračanje –
eno samo veliko ponavljanje in začetek.

Pred nami je stara, antična podoba življenja in sveta. In vendar je to tudi naša podoba, je tudi naš čas in so to naši ljudje. V razumevanju, v humanitarni komunikaciji je vzpostavljena zveza med starim in novim. Staro, že davno pozabljeno, je nenadoma prisotno, je tu, v zdanjem času. Res: zdaj in prej, a tudi tisti usodni bo, rastejo v jasni razplet pesniškega utripa v zbirki Osnovno govorjenje.

Mnogo pesmi je Papež objavil predvsem v Meddobju v Buenos Airesu. Vendar pa je najboljšje zbral v tej pesniški zbirki, ki jo je izdala in založila Slovenska kulturna akcija.

Do posebne intenzitete pesniške izpovedi se je Papež povzpел v poetični drami Gozd, ki jo je objavil leta 1970 v reviji Meddobje.

Tudi v tej drami je pesnik uporabil svoj preizkušeni pesniški prijem, ki zna povezati preteklo in sedanje v stalno prisotno in aktualno nadasovnost. V drami nastopajo Odisej, večni popotnik, žrtev tragičnih peripetij, ki ga pesnik imenuje v smislu klasične tradicije Ulikses, vendar pa so tu še druge osebe, znane iz svetovne literature. Tako moremo srečati don Kihota, Kasandro, Didono, Kirko, a tudi našo slovensko Lepo Vido. V igri nastopajo Zarotniki, temna sila sveta, ki uničuje rast. Prav tako je važna vloga dodeljena zboru. Nastala je značilna moderna recitalna drama po antičnem vzorcu, v kateri ima zbor važno vlogo razjasnjevalca in utemeljevalca. Prav v tej antičnosti živi jasna modernost.

Pesnik je dejanje te igre v dveh delih postavil v dvojni dvorezni čas. Na eni strani je čas po razdejanju Troje, po drugi strani pa je to tudi naš čas, čas po drugi svetovni vojni.

Ulikses, glavni junak, pripoveduje v pevnih verzih in svobodnem ritmu o svoji težki usodi, ki je usoda sveta, pa tudi o strašni smrti Gozda, o umoru nedolžnih žrtev, ki so jih posekali zarotniki. V tem tragičnem pokolu žrtev se skriva ostra obsodba nasilja in vsakršne vojne: vietnamske, zadnje svetovne, v kateri je na obeh straneh padlo toliko Slovencev. Tako pravi Ulikses sredi tega Papeževega dela:

Težke slutnje so postale resnične.
Gozd,
ki mi pomeni brez števila umorjenih –
kot Agamemnon,
kot Cezar –
najprej ni mogel verjeti, da ga sekajo in podirajo.
Ko pa je spoznal,
ko je zagledal Bruta,
kako je kletó jeklo sunil mu v srce,
se prekril z vejevjem je in s kamenjem
ter padel
prav
nad prepad...

Papež prikazuje silnice in protisilnice delovanja in rasti gozda. Kaže utemeljevanje poseka Gozda, kaže pa tudi prizadetost premagancev zaradi strašne in nagnusne smrti. V apokaliptičnih plastičnih verzih prikazuje grozote vsakršne vojne, humanitarno se bori za plemenitejšo podobo sveta, za podobo vzajemnosti in sprave.

Papež prikazuje grozno vojno stihijo nad mestom, ki je morda bila Troja, morda tudi naše slovensko mesto:

Tri dni je bilo sonce ognjeno,
tri dni ledeno,
tri dni kameno
in zadnji dan črno
krvavo...

Ponavljjam:
ogenj je žrl mesto
in smrt je prihajala in odhajala
na konju
po prašnih poteh,
po črnih stezah
– tako je zapisal pesnik
meseca, vranca in smrti...

Dneve in dneve sem ležal pod obzidjem,
ranjen,
mrtev
in spremenjen;
s trumami viteзов zvezan
(s tisoči lačnih za žico),
na sonce obešen,
v trnje spuščen.

Papežev Ulikses se razraščá v klasičnega, a obenem modernega brezdomca. V žalosti prizadetih bolečin in v trpkem brezupu. Njegova drama Gozd je izpoved ranjenega srca, grenki krik bolečine.

Obrnil sem se kakor v snu

in kriknil v lastno si zgubljenost:
O Bog vseh morij, sredi tvojih vod,
v osrčju tvojih tem,
gozdov,
sem kakor ranjen ptič!
Z drugovi mi na morju teče že
deseto leto!...
In dan se je obrnil v drugo smer,
nagnilo se je morje in sem padel.

Tako je krog zaključen. Drama se konča z avtorjevo najosebnejšo izpovedjo, ki je istočasno izpoved antičnega Odiseja.

Dramo Gozd lahko beremo seveda še drugače. Mnogo bolj konkretno, mnogo bolj politično, a tudi mnogo bolj abstraktno, nadčasovno. Saj je narejena tako, da skriva najraznovrstnejše plasti, ki se ti lahko skrivnostno odprejo.

Zanimivo je, da Gozd dopušča celo čisto biološko interpretacijo, ki govori o uničevanju narave, sekanju gozdov, katerih zdravilno in tolažilno temno zelenilo se ne bo nikoli več vrnilo. Podoba je, da je Papeževa drama Gozd tudi pesem o našem izgubljenem gozdu, ki je nekoč šumel širom čez Primorsko tam, kjer se danes kot gola lobanja beli ostri kamen Krasa. Tudi tozadevno opozarja Papeževa dramska pesnitev na napake našega časa, na brezobzirno izkoriščanje narave, na ropanje in ubijanje naše neposredne okolice. Dogačajo se brezobzirne, nekontrolirane stvari, ki govorijo o vulgarnem pridobitništvu in topoumnem materializmu, ki ne vprašuje za jutri, temveč vidi samo danes, ki ga hoče preleti v denar. Zrak se usmraja, vode so vedno bolj zastrupljene, a tudi živali in rastlin je vedno manj. Tudi o tem, kako ne znamo ustvariti pametnega sveta poznejšim rodovom, govori Papeževa drama.

Papež je napisal več tehtnih esejev in razmišljanj, v katerih se dotika problemov modernega pesništva in zdomstva. Razmišljal je o socioloških problemih literature in o težavni situaciji literarnega delavca izseljenca.

V eseju T. S. Eliot in „nerazumljivo“ pesništvo je France Papež ob Eliotovem literarnem problemu odgovoril v nekem smislu tudi na probleme, ki jih zastavlja njegova lastna poezija. Med drugim pravi tole: „Dostikrat se sliši, da je Eliotovo pesništvo težko razumljivo in nejasno, a zdi se mi, da je vsa težkost le navidezna in zunanja – duh je jasen.

Zato je mogoče ob njegovih pesmih prej uživati, kakor pa jih razumeti. „Pesniško tesnopolisje“ je dobra oznaka za njegovo posredno in simbolično izražanje, ki teži v odmaknjenost. Ob značilnostih Eliotovega dela pa se pojavi tudi vprašanje „nerazumljivega“ pesništva: ali ga je mogoče in sploh potrebno dokončno razumeti in kaj lahko pove takšno pesništvo? Ali je danes potrebno in komu je potrebno?

Nekatere dobe, kamor moremo prišteti tudi sedanje, zato naravnost zahtevajo „težko“, korenito govorjenje, ki more biti, če je pristno, izraz človekovega hotenja doseči resnico in se spet približati jasnosti, dogna-

nosti in stvarnosti. Človekov položaj v svetu je v takih dobah težak in nejasen, podoba sveta se mu izpremeni in odtuji, zavest bitja in nebitja privede do zresnitve in do notranjega nemira. Pesnikovo in sploh umetnikovo doživljanje in govorjenje je težko in polno; ne zahteva širokega kroga občinstva, ampak ožji krog poznavalcev in ljubiteljev – ne toliko obširno, ampak globljo komunikacijo.“

Na drugem mestu v istem eseju, objavljenem 1956 v reviji Meddobje, pravi Papež tole:

„Vprašanje, kako povedati svoje misli in kako doseči lepoto, da bo izrazita, je za umetnika eno najvažnejših vprašanj. Svojskost izražanja in ostvarjanja je odvisna od pesnikove priprave in od notranjega trenja različnih doživetij, misli – ‚navdihov‘. Napačno bi bilo misliti, da je za pesem potreben samo en ‚navdih‘, ena ideja. V ustvarjalnem delu zbira navadno pesnik svoja doživetja in ‚navdihe‘ dolgo pred tem, ko se dokončno in pravilno izrazi. To predustvarjalno delo, to zbiranje ‚podatkov‘ in nekako dialektično napredovanje vpliva odločilno tudi na njegov slog in obliko pesniškega izražanja. Pri tem je mogoče opaziti ta princip umetnostnega delovanja: teženje po enotnosti in vskladitvi tega, kar se javlja doživetju kot nedoločeno in neenotno. Sele pri drugotnem, zavestnem ostvarjanju je mogoče dati potrebno jasnost in naravnost prvotnim ‚navdihom‘, ki so zaradi podzavestnih sestavin nejasni in nedoločeni. Čim zavestnejše in čim bolj zavedajoče se človekovega razmerja do stvarnega in do nadstvarnega je to ‚upravljanje‘ prvotnega materiala, tem globlja, polnejša in ‚težja‘ je stvaritev.“

Leta 1961 je France Papež v reviji Meddobje objavil štiri eseje o poeziji. V enem – Smisel in ne-smisel v poeziji – natančno določuje pomen, bistvo in možnosti moderne poezije. Važno je, da se seznanimo vsaj z odlomkom tega Papeževega eseja, saj se nam bo tudi tako vpogled v Papeževo poezijo bolje odprl:

„Vsaka pristna pesniška stvaritev – zrela, urejena, globoka – je s svojo izrednostjo doživetij blizu bitni realnosti in vsaj na prvi pogled daleč od vsakdanjosti. Pod ‚bitno realnostjo‘ razumem to, kar je v stvareh zakrtega, skrivnostnega in bistvenega.

Poetično doživljanje je odkrivanje in soustvarjanje bitnega in lepega ter je zato dostikrat težko umljivo in ne-logično. Poezija našega krešerna, vzemimo, je kljub romantičnemu doživljanju dovršena v svoji klasični čistosti in jasnosti. Vendar je tudi ta poezija prežeta z drugo logiko – tako v prvotnih doživetjih, kot v končni podani obliki. Utrjeti si pot do te ‚poetične logike‘ ni lahko; zahteva se globoko razumetje vsega, treba je biti blizu stvarem in sebi.“

Bistveno važne ugotovitve o moderni poeziji in o poeziji nasploh je postavil Papež tudi v obširni študiji o poetičnih prvinah, ki jo je objavil leta 1963 v reviji Meddobje.

Končno uporablja Papež poezijo tudi v namen, da bi človeka, družbo in določeno skupnost etično samouresničil. Skozi magični pogled, v katerem zažive prav tako že mrtvi ljudje, kot tudi neživa priroda,

usmerja Papež korake svoje poezije vedno k humanitarni viziji boljšega sveta. Ta boljši svet živi v elementarnem, v komplicirani redukciji na osnovnice sveta, ki so istočasno temeljne sile bivanja in glavne usmerjevalke življenja.

Simpatije veljajo v tej poeziji mirnega, preprostega, zbranega, premišljenega, treznega, vdano humanega. V tej trezni preprostosti, ki pa vključuje v svoj sistem skrivnostne resnice življenja.

Zgornje poteze so najizrazitejše poteze Papeževega literarnega sveta. Toda naj nam z značilno najnovejšo pesmijo Naš človek, ki jo je posebej pripravil za današnjo oddajo, spregovori leta 1924 v Črnomlju rojeni avtor sam. Tudi v tej pesmi se še enkrat zasvetlikajo glavne značilnosti Papeževe poezije, poezije, ki smo jo natančneje proučili in tako bolje spoznali.

Gornje razmišljanje je služilo za spremni tekst k radijski literarni oddaji o Francetu Papežu v slovenskem sporedu celovške radijske oddajne postaje, 25. junija 1973. Vse pravice si pridržuje Avstrijska radio-televizija (ORF).